

Cena zł 12,00
(VAT 5%)

Indeks 381306
PL ISSN 0043-518X

WIADOMOŚCI STATYSTYCZNE

GŁÓWNY
URZĄD
STATYSTYCZNY

POLSKIE
TOWARZYSTWO
STATYSTYCZNE

MIESIĘCZNIK
ROK LVII
WARSZAWA
STYCZEŃ 2012

1

w numerze m.in.:

IRENA MARCZUK

Program badań statystycznych statystyki publicznej na rok 2012

PAWEŁ ULMAN

Problematyka niepełnosprawności w badaniach statystycznych

KOLEGIUM REDAKCYJNE:

prof. dr hab. Tadeusz Walczak (redaktor naczelny, tel. 22 608-32-89, t.walczak@stat.gov.pl), dr Stanisław Paradysz (zastępca red. nacz.), prof. dr hab. Józef Zegar (zastępca red. nacz., tel. 22 826-14-28), inż. Alina Świdarska (sekretarz redakcji, tel. 22 608-32-25, a.swiderska@stat.gov.pl), mgr Jan Berger (tel. 22 608-32-63), dr Marek Cierpiał-Wolan (tel. 17 853-26-35), mgr inż. Anatol Kula (tel. 0-668 231 489), mgr Wiesław Łagodziński (tel. 22 608-32-93), dr Grażyna Marciniak (tel. 22 608-33-54), dr hab. Andrzej Młodak (tel. 62 502-71-16), prof. dr hab. Bogdan Stefanowicz (tel. 0-691 031 698), dr inż. Agnieszka Zgierska (tel. 22 608-30-15)

REDAKCJA

al. Niepodległości 208, 00-925 Warszawa, gmach GUS, pok. 353, tel. 0-22 608-32-25
http://www.stat.gov.pl/pts/16_PLK_HTML.htm
Elżbieta Grabowska (e.grabowska@stat.gov.pl)
Wersja internetowa jest wersją pierwotną czasopisma.

LISTA RECENZENTÓW:

dr Marek Cierpiał-Wolan, prof. dr hab. Jan Kordos, dr Grażyna Marciniak, dr hab. Andrzej Młodak, prof. dr hab. Tomasz Panek, dr Stanisław Paradysz, dr hab. Krystyna Pruska, prof. dr hab. Bogdan Stefanowicz, prof. dr hab. Igor Timofiejuk, dr inż. Agnieszka Zgierska, prof. dr hab. Józef Zegar

RADA PROGRAMOWA:

dr Halina Dmochowska (przewodnicząca, tel. 22 608-34-25), mgr Ewa Czumaj, prof. dr hab. Czesław Domański, dr Jacek Kowalewski, mgr Krzysztof Kurkowski, mgr Izabella Zagożdżinska, mgr Katarzyna Jaszczyk-El Guerouani (sekretarz, tel. 22 608-32-19, k.jaszczyk@stat.gov.pl)

ZAKŁAD WYDAWNICTW STATYSTYCZNYCH

al. Niepodległości 208, 00-925 Warszawa, tel. 22 608-31-45.
Informacje w sprawach nabywania czasopism tel. 22 608-32-10, 608-38-10.
Zbigniew Karpiński (redaktor techniczny), Ewa Krawczyńska (skład i łamanie),
Wydział Korekty pod kierunkiem Bożeny Gorczycy, mgr Andrzej Kajkowski (wykresy).

Indeks 381306

WARUNKI PRENUMERATY REALIZOWANEJ PRZEZ RUCH S.A.

Prenumerata krajowa:

Wpłaty na prenumeratę przyjmują jednostki kolportażowe „RUCH” S.A. właściwe dla miejsca zamieszkania lub siedziby prenumerującego. Termin przyjmowania wpłat na prenumeratę krajową do 5 każdego miesiąca poprzedzającego okres rozpoczęcia prenumeraty.

W Internecie <http://www.prenumerata.ruch.com.pl>

Prenumerata opłacana w zlotówkach ze zleceniem wysyłki za granicę:

Informacji o warunkach prenumeraty i sposobie zamawiania udziela „RUCH” S.A. Oddział Krajowej Dystrybucji Prasy, 01-248 Warszawa, ul. Jana Kazimierza 31/33.

Telefony: 22 5328-731, 5328-816, 5328-819, 5328-820.

Infolinia: 0-800-1200-29, wpłaty na konto w banku PEKAO S.A. IV O/Warszawa. Nr 12401053-40060347-2700-401112-005 lub w kasie Oddziału.

Dokonując wpłaty na prenumeratę w banku czy też w urzędzie pocztowym należy podać: nazwę naszej firmy, nazwę banku, numer konta, czytelny pełny adres odbiorcy za granicą, okres prenumeraty, rodzaj wysyłki (pocztą lotniczą czy zwykłą) oraz zamawiany tytuł.

Warunkiem rozpoczęcia wysyłki prenumeraty jest dokonanie wpłaty na nasze konto.

Terminy przyjmowania wpłat na prenumeratę „WIADOMOŚCI STATYSTYCZNYCH”:

do 05.12 — na I kwartał roku następnego lub na cały rok następny,
do 05.03 — na II kwartał roku bieżącego,
do 05.06 — na III kwartał roku bieżącego,
do 05.09 — na IV kwartał roku bieżącego.

WIADOMOŚCI STATYSTYCZNE

CZASOPISMO GŁÓWNEGO URZĘDU STATYSTYCZNEGO
I POLSKIEGO TOWARZYSTWA STATYSTYCZNEGO

Irena MARCZUK

Program badań statystycznych statystyki publicznej na rok 2012

Główny Urząd Statystyczny przygotowuje propozycje programowe wspólnie z innymi resortami i instytucjami, w ścisłej współpracy z organami rządowej administracji centralnej i terenowej, jednostkami samorządu terytorialnego, organizacjami gospodarczymi, społecznymi i związkowymi, a także środowiskiem naukowym.

Wyniki badań ujętych w programie badań statystycznych statystyki publicznej umożliwiają stałą obserwację sytuacji społeczno-gospodarczej kraju i uzyskiwanie informacji niezbędnych do bieżących ocen, a także do prognozowania. Ponadto uzyskane informacje są niezbędne do wyliczania podstawowych wielkości i wskaźników, do których ogłaszania jest zobowiązany prezes GUS.

Ustalony przez Radę Statystyki projekt programu badań statystycznych statystyki publicznej na rok 2012 został zatwierdzony przez Radę Ministrów rozporządzeniem z 22 lipca 2011 r.

RACHUNKI NARODOWE

W 2012 r., zgodnie z rozporządzeniem Komisji (UE) nr 715/2010 z 10 sierpnia 2010 r., zrealizowany zostanie drugi etap publikowania i transmisji danych według PKD 2007 za lata 1995—1999. Pierwszy etap obejmował opublikowanie danych rocznych i kwartalnych z lat 2000—2011.

W 2012 r. nastąpi rewizja Europejskiego Systemu Rachunków Narodowych i Regionalnych ESA'95. Nowe ESA (ESA 2010) zostanie wprowadzone w życie na początku roku, natomiast wdrożenie przez kraje członkowskie powinno prze-

biegać w drugiej połowie 2014 r. Znane są już zapisy zrewidowanego systemu i rozpoczęto intensywne prace przygotowawcze do jego wdrożenia. Z rewizją ESA wiąże się również rewizja Programu Transmisji Danych z rachunków narodowych. Zrewidowany system na wiele lat ustanowi standardy rachunków narodowych oraz określi sposoby obliczania kluczowych wskaźników w Unii Europejskiej (UE).

Podstawowym wskaźnikiem makroekonomicznym charakteryzującym sytuację gospodarki narodowej jest produkt krajowy brutto (PKB) — kategoria bilansująca rachunek produkcji. W rachunkach niefinansowych opracowywana jest także druga, bardzo ważna, kategoria makroekonomiczna — dochód narodowy brutto (DNB). Stanowi ona sumę dochodów pierwotnych brutto wytworzonych przez krajowe jednostki instytucjonalne, skorygowaną o saldo dochodów pierwotnych przekazywanych jednostkom krajowym przez nierezydentów i nierezydentom przez jednostki krajowe. Oba te agregaty opracowywane są również w kategorii netto (produkt krajowy netto — PKN oraz dochód narodowy netto — DNN).

Rachunki finansowe stanowią integralną część rachunków narodowych. Rejestrują transakcje finansowe dotyczące aktywów i pasywów finansowych pomiędzy jednostkami instytucjonalnymi oraz między jednostkami instytucjonalnymi a zagranicą. Przedstawiają rodzaje aktywów finansowych (w okresach rocznych i kwartalnych) wykorzystywanych przez sektor instytucji rządowych i samorządowych do zaciągania zobowiązań lub uzyskiwania aktywów. Od 2011 r. roczne finansowe rachunki narodowe według pozostałych sektorów instytucjonalnych są opracowywane przez NBP.

Rachunki kwartalne PKB są częścią systemu rachunków narodowych, umożliwiają prowadzenie bieżącej, krótkookresowej analizy gospodarki narodowej oraz służą obliczaniu wstępnych rocznych szacunków PKB zgodnie ze standardami UE. Kwartalne niefinansowe rachunki narodowe według sektorów instytucjonalnych dają kompletny obraz zjawisk zachodzących w gospodarce kraju ogółem oraz pomiędzy sektorami instytucjonalnymi.

Kontynuowane będą badania dotyczące dochodów i spożycia indywidualnego gospodarstw domowych. Poziom spożycia indywidualnego i jego relacja do dochodów do dyspozycji brutto jest jednym z istotnych mierników określających sytuację ekonomiczno-bytową społeczeństwa.

Prowadzone będą również badania dotyczące rachunku podaży oraz wykorzystania wyrobów i usług (przepływów produktowych). Badania te zawierać będą kompleksowe informacje o działalności ekonomicznej wszystkich jednostek gospodarki narodowej oraz współzależnościach zachodzących przy tworzeniu i podziale PKB.

Rachunki regionalne są przestrzenną specyfikacją rachunków narodowych. Dostarczają spójnych i kompleksowych informacji o zróżnicowaniu poziomu rozwoju gospodarczego regionów, województw i podregionów oraz o zmianach zachodzących w strukturze gospodarki w ujęciu przestrzennym. Dane dotyczące

regionalnego PKB są wykorzystywane m.in. na potrzeby funduszy strukturalnych UE. Służą one do selekcji i wyboru regionów kwalifikujących się do wsparcia finansowego, a także oceny rezultatów udzielonej pomocy, do opracowania i monitorowania Narodowych Strategicznych Ram Odniesienia, Strategii Rozwoju Kraju, Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego, strategii rozwoju województw i programów wojewódzkich, jak również do określania części regionalnej subwencji ogólnej dla województw. Na podstawie danych z rachunków regionalnych możliwe jest międzynarodowe porównanie PKB poszczególnych jednostek podziału terytorialnego oraz odniesienie do średniego poziomu krajów UE.

Badanie ukrytej działalności ekonomicznej w podmiotach małych, średnich i dużych według województw ma na celu zidentyfikowanie skali szarej gospodarki. W GUS prowadzone są eksperymentalne rachunki w zakresie jej produkcji. Termin włączenia działalności nielegalnej do opracowań GUS planowany jest na przyszły rok.

Opracowywane są również szacunki PKB w umownej walucie PPS (*Purchasing Parity Standard*) dla potrzeb programu międzynarodowych porównań *Eurostat—OECD PPP Programme*. W połączeniu z wynikami światowych badań parytetu siły nabywczej walut, stanowi to podstawową informację do oceny poziomu rozwoju gospodarczego krajów. Prace w tym zakresie będą w bieżącym roku kontynuowane, a ich metodologia doskonalona we współpracy z Eurostatem, OECD oraz krajami uczestniczącymi w badaniu.

Kontynuowane będą także badania środków trwałych i nakładów inwestycyjnych w gospodarce narodowej. Ich wyniki opracowywane będą według klasyfikacji rodzajów działalności PKD, według sektorów instytucjonalnych, form własności oraz w przekrojach terytorialnych.

Kontynuowane będą też prace nad rachunkami satelitarnymi, które tworzą grupę rachunków wspierających rachunki makroekonomiczne.

FINANSE PUBLICZNE

W tej dziedzinie GUS prowadzi badania wtórne, których podstawę stanowią zbiory danych i inne zasoby informacji udostępnianych przez Ministra Finansów na potrzeby rachunków narodowych, notyfikacji długu publicznego, przygotowania roczników statystycznych czy innych publikacji zbiorczych i monograficznych.

Kontynuowane będzie badanie dotyczące notyfikacji fiskalnej deficytu i długu sektora instytucji rządowych i samorządowych. Konieczność jego prowadzenia wynika z potrzeb systematycznego naliczania i regularnego składania do Eurostatu rocznych raportów na temat planowanych i rzeczywistych deficytów oraz wysokości długu publicznego według metodologii ESA'95.

Priorytetowym zadaniem w dziedzinie statystyki finansów jest zwiększenie częstotliwości opracowywania analiz statystyczno-ekonomicznych o stanie fi-

nansów sektora publicznego i gospodarowaniu środkami. Kontynuowane będzie wtórne badanie dotyczące otrzymania (kwartalnie i rocznie) danych o operacjach finansowych odnoszących się do państwowego długu publicznego (w tym papierów wartościowych, kredytów i pożyczek, depozytów), a także wymaganych zobowiązań i należności oraz poręczeń i gwarancji według podmiotów wierzycieli lub dłużników. Obserwacji statystycznej podlegają jednostki sektora finansów publicznych mające osobowość prawną, z wyłączeniem jednostek samorządu terytorialnego, ZUS i KRUS. Wyniki badania będą wykorzystywane m.in. na potrzeby opracowywania kwartalnego długu publicznego sektora instytucji rządowych i samorządowych oraz kwartalnych rachunków finansowych.

STATYSTYKA PRZEDSIĘBIORSTW NIEFINANSOWYCH

Opracowywane co miesiąc meldunki o bieżącej działalności gospodarczej oraz badania koniunktury gospodarczej są źródłem pierwszej informacji o sytuacji gospodarczej kraju. Kwartalne badania wyników finansowych przedsiębiorstw dostarczają bardziej szczegółowych, wykorzystujących zapisy księgowe, informacji o działalności przedsiębiorstw i jej efektach finansowych (w tym o działalności inwestycyjnej).

Badania aktywności gospodarczej metodą testu koniunktury są prowadzone we wszystkich krajach członkowskich UE. Ma ono na celu uzyskiwanie bieżących informacji o aktualnej i przewidywanej koniunkturze gospodarczej. Podstawowe, roczne, badanie dostarczy szczegółowych danych o rozmiarach i strukturze działalności przedsiębiorstw i osiąganych wynikach (w tym o strukturze rodzajowej działalności i jej lokalizacji oraz o inwestycjach i posiadanym majątku). W powiązaniu z tym badaniem prowadzona będzie też obserwacja statystyczna działających w Polsce podmiotów z kapitałem zagranicznym oraz podmiotów prowadzących działalność gospodarczą w Polsce, ale z udziałami w podmiotach mających siedzibę za granicą.

Badania obejmują również organizowanie się przedsiębiorstw w grupy. Uzupełnieniem tych badań są panelowe badanie dotyczące przedsiębiorstw oraz badanie wskaźników przedsiębiorczości. Badanie panelowe pozwala m.in. na prowadzenie obserwacji warunków powstania nowych przedsiębiorstw, ich rozwoju i stanu aktywności w ciągu pięciu pierwszych lat od podjęcia działalności. Z kolei wtórne badanie wskaźników przedsiębiorczości ma na celu dostarczenie informacji pozwalających zmierzyć i wskazać źródła, a także kierunki rozwoju przedsiębiorczości.

W ramach bloku badań przedsiębiorstw niefinansowych prowadzone będzie badanie inwestycji w instrumenty finansowe grup kapitałowych i samodzielnie działających przedsiębiorstw, zobligowanych do prowadzenia pełnej księgowości. Badanie dostarczy danych o wartości i rodzajach instrumentów finansowych i ich wpływie na wyniki finansowe tych przedsiębiorstw.

RYNEK FINANSOWY

Badania rynku finansowego można podzielić na:

- badania pierwotne, realizowane na podstawie metodologii opracowanej przez statystykę, stanowiące materiał źródłowy udostępniany w formie obszernego raportu. Ich celem jest obserwacja statystyczna działalności, majątku i źródeł finansowania oraz wyników finansowych podmiotów sklasyfikowanych w sekcji K według PKD 2007. Podmioty te mają coraz większy wpływ na wiele działów życia gospodarczego. W 2012 r. badaniami objęte będą przedsiębiorstwa pośrednictwa kredytowego, towarzystwa funduszy inwestycyjnych, przedsiębiorstwa prowadzące działalność faktoringową i leasingową;
- badania wtórne o charakterze analityczno-diagnostycznym, realizowane na podstawie danych źródłowych z systemów informacyjnych NBP i Komisji Nadzoru Finansowego (KNF). Dane te są wykorzystywane do badania procesów, zjawisk i czynników kształtujących sytuację bieżącą i średniookresowe trendy na rynku finansowym. W bieżącym roku tego typu diagnostyczne, retrospektywne badania obejmą: sektor bankowy, spółdzielcze kasy oszczędnościowo-kredytowe oraz rynek ubezpieczeniowy;
- badania wtórne o charakterze informacji sygnałnej, realizowane na podstawie danych publikowanych na portalach internetowych NBP, KNF, Giełdy Papierów Wartościowych (GPW) lub na podstawie zasobów informacji pierwotnej przekazywanej przez KNF. Celem tych badań jest popularyzacja informacji o rynku finansowym poprzez udostępnianie odbiorcom syntetycznej informacji statystycznej.

Kontynuowane będą prace nad analizą zagadnień makroekonomicznych, w tym dotyczące metodologii analizy struktury wzrostu gospodarczego w całej gospodarce, jak i w ujęciu regionalnym. Rozwijana będzie metodologia badania cyklu koniunkturalnego i koniunktury gospodarczej, z wykorzystaniem metod makroekonomicznych.

NAUKA, TECHNIKA I SPOŁECZEŃSTWO INFORMACYJNE

Zakres badań w tym zakresie stanowi w zasadzie kontynuację badań z poprzedniego roku.

Nadal będą prowadzone prace związane z przygotowaniem, w pełni zgodnego z wymogami unijnymi, badania działalności badawczo-rozwojowej.

W bieżącym roku zostanie też zrealizowane nowe badanie, dotyczące działalności badawczej i rozwojowej (B+R) oraz o środkach asygnowanych na prace badawcze i rozwojowe w jednostkach rządowych i samorządowych.

Kontynuowane będzie badanie innowacji w przemyśle i w sektorze usług w celu uzyskania wiedzy do oceny innowacyjności gospodarki polskiej. Badanie będzie przeprowadzone w ramach międzynarodowego programu badawczego *Community Innovation Survey*.

W badaniach z dziedziny nauki i techniki dodatkowymi źródłami informacji są dane z zakresu ochrony własności intelektualnej, ze szczególnym uwzględnieniem tematyki ochrony własności przemysłowej w Polsce, otrzymywane z systemu informacyjnego Urzędu Patentowego Rzeczypospolitej Polskiej.

Nadal będzie prowadzone badanie wskaźników społeczeństwa informacyjnego. Wyniki badania pozwolą na określenie dostępu i wykorzystania technologii informacyjno-telekomunikacyjnych w przedsiębiorstwach i gospodarstwach domowych.

Kontynuowane będą badania produkcji, zatrudnienia i handlu zagranicznego w zakresie wysokiej techniki, badanie usług opartych na wiedzy, badanie zasobów ludzkich dla nauki i techniki oraz biotechnologii. Po raz pierwszy w 2012 r. zostanie przeprowadzone badanie nanotechnologii. Uzyskane informacje pozwolą na określenie poziomu wytwarzanych dóbr i świadczonych usług z zastosowaniem metod nanotechnologicznych oraz na ocenę krajowego potencjału badawczego i gospodarczego — na podstawie opracowanych przez OECD międzynarodowych standardów metodologicznych.

Dane uzyskane z badań z zakresu nauki, techniki i społeczeństwa informacyjnego służą m.in. do opracowywania i monitorowania Narodowej Strategii Rozwoju Regionalnego, Narodowej Strategii Spójności, Programu Operacyjnego Innowacyjna Gospodarka i Strategii Rozwoju Społeczeństwa Informacyjnego. Ponadto dane przekazywane są do Komisji Europejskiej oraz OECD i wykorzystywane do analiz i porównań międzynarodowych. Wyniki badania innowacyjności są jednym z głównych składników opracowywanego przez Komisję Europejską zbioru wskaźników, służących do prowadzenia polityki gospodarczej i naukowo-technicznej (*European Innovation Scoreboard* — EIS).

DZIAŁALNOŚĆ ROLNICZA I LEŚNA

Zasadniczymi tematami badawczymi w tym zakresie będą, jak co roku, zagadnienia charakteryzujące wyjściową bazę produkcyjną rolnictwa i leśnictwa.

W 2012 r. kontynuowane będą również prace związane z analizą i udostępnianiem wyników Powszechnego Spisu Rolnego 2010 oraz badania metod produkcji rolnej. Priorytetowym zadaniem będzie przygotowanie nieidentyfikowalnych danych jednostkowych w formacie wymaganym przez Eurostat i ich transmisja do bazy danych EUROFARM. Zostanie ona zasilona danymi ze spisu rolnego i badania metod produkcji rolnej przeprowadzonego we wszystkich krajach UE. Wyniki spisu i badania metod produkcji rolnej zostaną wykorzystane do oceny Wspólnej Polityki Rolnej. We współpracy z instytucjami naukowymi rozpoczną się także działania zmierzające do wydania publikacji zawierających pogłębione, wieloprzekrojowe analizy wyników spisu rolnego i badania metod produkcji rolnej. Nowym rozwiązaniem będzie Analityczna Baza Mikrodanych (ABM), która zostanie zasilona odpersonalizowanymi danymi uzyskanymi w spisie rolnym i w badaniu metod produkcji rolnej. ABM umożliwi od-

biorcom informacji statystycznej szybkie otrzymywanie danych w wymaganych przekrojach.

Kluczowym zadaniem będzie jednak budowa i aktualizacja operatu niezbędnego do prowadzenia reprezentacyjnych badań rolniczych. Podstawą do budowy operatu będą dane spisowe oraz informacje dostępne w rejestrach administracyjnych.

Ważnym zadaniem z zakresu statystyki rolnictwa będzie opracowanie systemu rolniczych rachunków ekonomicznych, zgodnego z unijnym. Badanie będzie prowadzone we współpracy z Instytutem Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej — Państwowym Instytutem Badawczym. Integralną częścią rolniczych rachunków ekonomicznych są regionalne rachunki ekonomiczne, nad którymi trwają prace metodologiczne. Rachunki te umożliwią przedstawienie wyników działalności ekonomicznej rolnictwa według regionów i województw. Prowadzone będą również prace nad metodologią satelitarnych rachunków leśnictwa (zintegrowane środowiskowe i ekonomiczne rachunki dla leśnictwa — IEEAF), w dostosowaniu do działań podejmowanych w UE.

W bieżącym roku będzie wdrożona ankieta koniunktury w gospodarstwach rolnych, która stanowić będzie jeden z segmentów badań koniunktury gospodarczej prowadzonej przez GUS. Ankieta dostarczy informacji m.in. o opiniach użytkowników gospodarstw rolnych dotyczących kształtowania się bieżącej i przyszłej produkcji roślinnej i zwierzęcej, popytu na produkty rolne, sytuacji finansowej gospodarstw rolnych, czynnikach sprzyjających i ograniczających prowadzenie działalności rolniczej, źródłach finansowania oraz dokonanych inwestycjach.

W badaniach z dziedziny rolnictwa dodatkowymi źródłami informacji będą krajowe systemy ewidencyjne. Wykorzystywane będą również, jako uzupełniające, informacje z teledetekcji satelitarnej i nowoczesnej techniki komputerowej stosowanej przez Instytut Geodezji i Kartografii.

Badania leśnictwa zasilane będą z administracyjnych źródeł danych, w tym z Systemu Informacyjnego Lasów Państwowych, Państwowego Monitoringu Środowiska oraz baz danych Instytutu Badawczego Leśnictwa.

DZIAŁALNOŚĆ PRZEMYSŁOWA

Badania produkcji przemysłowej prowadzone są różnymi metodami: przedsiębiorstw, rodzaju działalności oraz wyrobów.

Badania prowadzone metodą przedsiębiorstw dotyczą poziomu, dynamiki i struktury produkcji sprzedanej w jednostkach prowadzących działalność gospodarczą zaliczaną według PKD do sekcji B „Górnictwo i wydobywanie”, sekcji C „Przetwórstwo przemysłowe”, sekcji D „Wytwarzanie i zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz, parę wodną, gorącą wodę i powietrze do układów klimatyzacyjnych” i sekcji E „Dostawa wody, gospodarowanie ściekami i odpadami oraz działalność związana z rekultywacją”. Uzyskiwane co miesiąc dane pozwalają na bieżącą ocenę zmian produkcji w podziale na sekcje i działy dzia-

łalności przemysłowej, również w przekrojach wojewódzkich. Wskaźnik wzrostu lub spadku produkcji sprzedanej przemysłu jest jednym z podstawowych mierników kondycji gospodarki. Wartość produkcji sprzedanej wykorzystywana jest również jako wagi w badaniach miesięcznych indeksów zmian cen producentów.

Dane kwartalne i roczne dotyczące produkcji sprzedanej stanowią podstawę do ustalania wielkości produkcji globalnej, a w końcowym efekcie — wartości dodanej brutto przemysłu w systemie rachunków narodowych.

Kontynuowany będzie, zgodnie z wymogami rozporządzenia Komisji (WE) nr 656/2007 z 14 czerwca 2007 r., podział produkcji sprzedanej na pięć głównych grupowań przemysłu, tzn. na dobra zaopatrzeniowe, inwestycyjne, konsumpcyjne trwałe, konsumpcyjne nietrwałe i związane z energią.

Ponadto, zgodnie z wymogami rozporządzenia Rady (WE) nr 1165/98 z 19 maja 1998 r., kontynuowane będzie miesięczne badanie obrotu w przemyśle w podziale na krajowy i niekrajowy, z wyodrębnieniem strefy euro oraz nowych zamówień (krajowych i niekrajowych, w tym do krajów strefy euro) w zakresie przetwórstwa przemysłowego. Wskaźnik nowych zamówień jest jednym z elementów tzw. wskaźnika wyprzedzającego, pozwalającego ocenić przyszłą koniunkturę gospodarki.

Badanie produkcji przemysłowej metodą rodzaju działalności pozwoli na ustalenie poziomu produkcji w poszczególnych rodzajach działalności przemysłowej realizowanej w gospodarce narodowej.

Badania produkcji prowadzone metodą wyrobów dostarczają informacji na temat ilości produkcji wytworzonej i sprzedanej oraz wartości produkcji sprzedanej wybranych wyrobów przemysłowych, reprezentujących wszystkie rodzaje działalności przemysłowej. Zakres badania rocznego wyniku z wymagań określonych w rozporządzeniu UE, dotyczącym badań PRODCOM oraz z krajowych potrzeb informacyjnych.

Nadal będzie prowadzone badanie obejmujące skup i produkcję mleka oraz przetworów mlecznych.

Kontynuowane będą prace nad utworzeniem Dziedzinowej Bazy Danych *Produkcja Przemysłowa*. Podejmowane działania będą zmierzały do utworzenia kompletnego zasobu informacji o produkcji sprzedanej przemysłu oraz produkcji wyrobów przemysłowych w możliwie długich szeregach czasowych. Będą obejmowały m.in. informacje o wielkości produkcji konkretnego wyrobu, wartości produkcji sprzedanej na każdym poziomie podziału terytorialnego kraju oraz informacje dotyczące rodzaju prowadzonej działalności (na poziomie klasy PKD).

DZIAŁALNOŚĆ BUDOWLANA

Statystyka działalności budowlanej obejmuje produkcję budowlano-montażową podmiotów gospodarczych sektora publicznego i prywatnego, wykonywaną w kraju i za granicą przez przedsiębiorstwa budowlane i niebudowlane oraz

koszty produkcji budowlano-montażowej wykonanej w kraju. Obejmuje ona również wydane pozwolenia na budowę obiektów budowlanych oraz efekty rzeczowe działalności budowlanej, ze szczególnym uwzględnieniem budownictwa mieszkaniowego. Badania te są podstawą opracowywania podstawowych wskaźników wykorzystywanych zarówno do bieżącej, jak i długookresowej charakterystyki sytuacji społeczno-gospodarczej kraju i kształtowania polityki regionalnej. Służą one jako barometr sytuacji, szczególnie w zakresie budownictwa mieszkaniowego. Ponadto uzyskiwane co kwartał dane stanowią podstawę do ustalania ceny 1 m² powierzchni użytkowej budynków mieszkalnych oddawanych do użytkowania i ogłaszania tego wskaźnika, zgodnie z obowiązkiem nałożonym na prezesa GUS ustawą z 30 listopada 1995 r. o pomocy państwa w spłacie niektórych kredytów mieszkaniowych, udzielaniu premii gwarancyjnych oraz refundacji bankom wypłaconych premii gwarancyjnych.

RYNEK MATERIAŁOWY I PALIWOWO-ENERGETYCZNY

Informacje o zaopatrzeniu rynku w paliwa i energię są niezbędne do oceny stanu bezpieczeństwa energetycznego kraju. Tematyka badań jest zgodna z potrzebami krajowych użytkowników informacji, zobowiązaniami GUS wynikającymi z regulacji prawnych oraz zobowiązaniami wobec międzynarodowych organizacji, których Polska jest członkiem.

Kontynuowane będą prace związane z dostosowywaniem statystyki energii do wymagań zintegrowanej polityki klimatyczno-energetycznej (*Polityka energetyczna Polski do 2030 r.*, *Strategia UE 2020*, *Strategia Zrównoważonego Rozwoju UE*) i zapisów dyrektyw Parlamentu Europejskiego i Rady.

W roku bieżącym realizowane będzie cykliczne badanie zużycia paliw i energii w gospodarstwach domowych, z uwzględnieniem energii ze źródeł odnawialnych, służące monitorowaniu wykonania postanowień dyrektywy 2006/32/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z 5 kwietnia 2006 r. w sprawie efektywności końcowego wykorzystania energii i usług energetycznych.

Ważnym zadaniem z zakresu statystyki energii będzie prowadzenie prac zmierzających do ustanowienia jednolitych zasad metodycznych zbierania i publikowania danych o energii ze źródeł odnawialnych oraz wdrożenia dziedzinowej bazy danych z zakresu gospodarki paliwowo-energetycznej.

Kontynuowane będą też prace dostosowujące metodologię badań w zakresie zużycia energii finalnej (w tym ze źródeł odnawialnych) w sektorze usług do zmieniających się regulacji prawnych UE.

STAN I OCHRONA ŚRODOWISKA

Tematyka badań jest stopniowo rozszerzana na wszystkie elementy dotyczące stanu i ochrony środowiska. W tej dziedzinie kluczowe znaczenie ma kompleksowe wykorzystanie i integracja różnorodnych źródeł informacji ekologicznej.

W coraz większym stopniu informacje uzyskiwane są z administracyjnych systemów informacyjnych, w tym z podsystemów Państwowego Monitoringu Środowiska.

W 2012 r. przewiduje się dalsze rozszerzanie informacji ekologicznej, w miarę uruchamiania przez Inspekcję Ochrony Środowiska kolejnych podsystemów Państwowego Monitoringu Środowiska oraz ich dostosowywania do standardów UE i wymogów Europejskiej Agencji Środowiska. Kierunki podejmowanej współpracy umożliwią opracowywanie i agregację danych dotyczących gospodarki wodnej, np. według regionów hydrograficznych czy dorzeczy.

Prowadzone będą także prace analityczno-badawcze mające na celu wypełnienie obowiązków sprawozdawczych dotyczących wytwarzania i zagospodarowania odpadów, wynikających z rozporządzenia (WE) nr 2150/2002 Parlamentu Europejskiego i Rady z 25 listopada 2002 r. Podstawę do tych prac stanowią dane zawarte w Centralnym Systemie Odpadowym oraz badania GUS, przeprowadzone według udoskonalonej metodologii szacowania danych.

W bieżącym roku GUS przejmie, prowadzone dotychczas przez Ministerstwo Środowiska, badanie dotyczące wydatków poniesionych na ochronę środowiska w gospodarstwach domowych.

Rozszerzane będą badania z zakresu rachunków środowiskowych, określone rozporządzeniem Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 691/2011 z 6 lipca 2011 r. w sprawie europejskich rachunków ekonomicznych środowiska. Zgodnie z tym aktem kraje członkowskie mają dostarczyć do Komisji (Eurostatu) dane w 2013 r. Rok 2012 będzie więc rokiem intensywnych prac przygotowawczych do opracowania i przekazania wymaganych informacji, zwłaszcza w zakresie trzech podstawowych modułów rachunków: emisji do powietrza, podatków związanych ze środowiskiem i ogólnogospodarczych rachunków przepływów materialnych.

Prowadzone będzie także, odbywające się w cyklu dwuletnim, raportowanie danych do Eurostatu w ramach rachunku wydatków i przychodów ochrony środowiska (EPER) oraz coroczne raportowanie rachunków przepływów materialnych (MFA).

DZIAŁALNOŚĆ TRANSPORTOWA, ŁĄCZNOŚĆ

Badania statystyczne z zakresu transportu w 2012 r. będą w zasadzie kontynuacją badań z poprzedniego roku.

Badanie transportu morskiego będzie rozszerzone o informacje dotyczące stanu załogi statku. Pozwolą one na zweryfikowanie i uzupełnienie danych o pracujących w tym transporcie. Badanie transportu kolejowego rozszerzono o grupowania w zakresie przewozów pasażerów. W badaniu transportu drogowego dodatkowo uzyskiwane będą informacje o przystankach autobusowych i buspasach w miastach oraz o ruchu pojazdów na drogach (na podstawie informacji Generalnej Dyrekcji Dróg Krajowych i Autostrad).

W odniesieniu do statystyki łączności badania dostarczą informacji o stanie i stopniu rozwoju infrastruktury telekomunikacyjnej i pocztowej oraz o poziomie usług. Informacje wykorzystywane będą w celu ukierunkowania tego działu gospodarki na nowe usługi telekomunikacyjne. Warto zauważyć, że w tej dziedzinie zakres badań poszerzono o informacje dotyczące radiokomunikacji (wdrażanie telewizji cyfrowej).

STOSUNKI GOSPODARCZE Z ZAGRANICĄ

W statystyce handlu zagranicznego prowadzone będą badania oparte na wykorzystywaniu danych pochodzących z systemu statystyki handlu towarami z krajami spoza UE — EXTRASTAT (informacje ze zgłoszeń celnych) oraz z systemu statystyki handlu towarami z państwami unijnymi — INTRASTAT (informacje z deklaracji INTRASTAT).

Ponadto w statystyce handlu zagranicznego wykorzystuje się także alternatywne źródła danych. Odnoszą się one do rejestrów obrotów tzw. „towarami specyficznymi”, np.: gaz ziemny, energia elektryczna, statki i statki powietrzne, kupno-sprzedaż „ryb z burty”.

Dane ze statystyki handlu zagranicznego wykorzystywane są do prowadzenia analiz dotyczących wymiany międzynarodowej i jej wpływu na rozwój kraju, a także ocen powiązania i stopnia zaangażowania Polski w gospodarkę światową. Informacje o eksporcie i imporcie, ich wielkości, dynamice oraz saldzie obrotów mają podstawowe znaczenie w obserwacji salda na rachunku obrotów bieżących i zachodzących tu zmian.

W ramach statystyki międzynarodowego handlu usługami opracowywane są informacje o obrotach usługowych z tytułu międzynarodowego nabycia usług od nierezydentów oraz dostarczenia usług nierezydentom przez rezydentów, w podziale na rodzaj usługi oraz kraj kontrahenta lub organizację międzynarodową. Dotychczas dane te opracowywane były przez NBP, jednakże na skutek uregulowań prawnych UE, konieczne było wprowadzenie nowego badania statystycznego zapewniającego wymagane dane.

W ramach badań zjawisk i procesów społeczno-gospodarczych zachodzących na obszarach transgranicznych kontynuowane będzie w naszym kraju badanie obrotu towarów i usług na granicy zewnętrznej UE.

STATYSTYKA CEN

Zakres statystyki cen określają potrzeby użytkowników danych, obowiązki nałożone na prezesa GUS, obligujące do ogłaszania podstawowych wielkości i wskaźników, a także konieczność stosowania standardów międzynarodowych, doskonalenia metodologii badań i podnoszenia jakości danych.

Uzyskiwane w ramach badań wielkości i wskaźniki mają wielokierunkowe zastosowanie, np. do kształtowania polityki gospodarczej i walutowej, ustalania

podatku rolnego i leśnego, określania wysokości czynszu za dzierżawione od Skarbu Państwa nieruchomości rolne, kwoty miesięcznych spłat zadłużenia z tytułu kredytu udzielonego na realizację przedsięwzięć inwestycyjno-budowlanych, podatków od spadków i darowizn, wypłacanych odszkodowań, waloryzacji kosztorysów realizowanych inwestycji, składek ubezpieczeniowych i wielu innych zobowiązań. Wyniki badań cen, ich poziomów i dynamiki pozwalają na ocenę i obliczanie skali zmian cen konsumpcyjnych oraz określanie tendencji inflacyjnych w kraju. Ze szczególnym zainteresowaniem oczekiwane są wskaźniki cen towarów i usług konsumpcyjnych wykorzystywane m.in. do obliczania przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia realnego brutto. Stosownie do wymogów Eurostatu, metodologia badania cen detalicznych jest na bieżąco dostosowywana do standardów europejskich. Umożliwia to obliczanie zharmonizowanych wskaźników cen konsumpcyjnych, niezbędnych do porównań międzynarodowych.

Wyniki badania cen detalicznych nadal będą wykorzystywane w badaniach prowadzonych przez NBP, mających na celu ocenę procesów inflacyjnych w gospodarce i prognozowanie tendencji inflacyjnych.

Nadal realizowane będzie badanie dotyczące cen producentów usług związanych z prowadzeniem działalności gospodarczej, m.in. w zakresie: informatyki, architektury i inżynierii, badań i analiz technicznych, reklamy, rekrutacji pracowników, działalności ochroniarskiej. Informacje o zmianach cen producentów usług pozwolą na obserwację ruchu cen. Obliczane wskaźniki cen są wykorzystywane do analiz makroekonomicznych, monitorowania nacisków inflacyjnych, a także do ocen rynku usług.

Kontynuowane będą prace mające na celu opracowanie metodologii i rozpoczęcie regularnego obliczania i publikowania wskaźników zmian cen niektórych kategorii nieruchomości. W bieżącym roku przewiduje się rozpoczęcie publikowania kwartalnych wskaźników zmian cen lokali mieszkalnych.

RYNEK PRACY

Badania aktywności ekonomicznej ludności i popytu na pracę w 2012 r. dostarczą informacji, które pozwolą na wieloaspektowe analizy i oceny sytuacji na rynku pracy. Comiesięczną charakterystykę lokalnych rynków pracy umożliwia badanie bezrobotnych i poszukujących pracy zarejestrowanych w urzędach pracy. Kwartalne badanie popytu na pracę, prowadzone metodą reprezentacyjną, obejmujące podmioty gospodarki narodowej zatrudniające jedną lub więcej osób, dostarczy informacji o pracujących i wolnych miejscach pracy według zawodów oraz utworzonych i zlikwidowanych miejscach pracy. Wyniki tych badań pozwolą na realne rozpoznanie rynku pracy i zapotrzebowania na siłę roboczą.

W ramach problematyki aktywności ekonomicznej ludności zaplanowano nowe badanie — *Przejście z pracy na emeryturę*. Temat ten ujęty jest przez

Eurostat w *Wieloletnim programie modułów ad hoc na lata 2010—2012*. Badanie dostarczy informacji o populacji w wieku 50—69 lat, o przyczynach przechodzenia na emeryturę i wieku rozpoczęcia pobierania świadczenia emerytalnego, a także o osobach pracujących, które nie są jeszcze na emeryturze, według planowanego wieku przejścia na emeryturę.

Zrealizowane będzie również badanie osób powyżej 50. roku życia na rynku pracy. Jego wyniki dostarczą informacji m.in. o aktywności zawodowej, cechach demograficzno-społecznych, stażu pracy, statusie zatrudnienia, wynagrodzeniach, źródłach utrzymania, długości okresu i sposobie poszukiwania pracy i miejscu zamieszkania. Sprawozdawczość statystyczna będzie wzbogacona o dane z systemów informacyjnych administracji publicznej, m.in. ZUS i Ministerstwa Finansów.

Badanie warunków pracy umożliwi śledzenie zmian w zakresie zagrożeń na stanowiskach pracy.

Kontynuowane będą badania: wypadki przy pracy, czas pracy oraz strajki.

WYNAGRODZENIA, KOSZTY PRACY I ŚWIADCZENIA SPOŁECZNE

Dane o wynagrodzeniach i zatrudnieniu pozwalają na obliczanie przeciętnych miesięcznych wynagrodzeń w sektorze przedsiębiorstw i w pozostałych jednostkach gospodarki. Informacje o wynagrodzeniach wykorzystywane są w wielu regulacjach prawnych, które uzależniają wielkość określonych świadczeń finansowych czy też rozwiązań podatkowych od poziomu przeciętnych wynagrodzeń.

Przeprowadzane co 4 lata badanie kosztów pracy w gospodarce narodowej pozwoli określić poziom i strukturę kosztów pracy, czyli kosztów ponoszonych przez pracodawcę na rzecz uzyskania, wykorzystania, utrzymania i doskonalenia zasobów pracy. Uzyskane dane stanowiąc będą cenne źródło informacji. Badanie przeprowadzone będzie zgodnie z zaleceniami Eurostatu, zapewniając wyniki porównywalne w skali międzynarodowej.

W 2012 r. badanie świadczeń społecznych: emerytalno-rentowych, przedemerytalnych, rodzinnych oraz pozostałych świadczeń z ubezpieczeń społecznych i pozaubezpieczeniowych będzie prowadzone na podstawie danych z administracyjnych systemów informacyjnych ZUS, KRUS, MON, MSWiA, MS i MPiPS. Badanie to pozwoli na określenie liczby świadczeniobiorców, miesięcznych, kwartalnych i rocznych kwot wydatkowanych w ramach różnego rodzaju świadczeń, przeciętnego miesięcznego ich poziomu, dynamiki zmian zarówno w wymiarze nominalnym, jak i realnym, relacji do przeciętnego wynagrodzenia oraz rozkładu świadczeń według ich wysokości.

GOSPODARKA SPOŁECZNA

W 2012 r. będzie przeprowadzone nowe badanie wybranych typów organizacji pozarządowych (fundacji, stowarzyszeń i in. organizacji społecznych) oraz

jednostek organizacyjnych kościołów i związków wyznaniowych prowadzących działalność społeczną, w zakresie ich działalności dotyczącej kooperacji, zarządzania i działań promocyjno-informacyjnych. Badanie to dostarczy informacji na temat formy i poziomu współpracy organizacji non-profit z sektorem publicznym, komercyjnym i z innymi organizacjami, formy zarządzania zasobami kadrowymi i majątkiem organizacji oraz rodzajów zwolnień i przywilejów, wykorzystanych przez organizacje pożytku publicznego.

Ponadto będzie to rok przygotowania dwóch nowych badań podmiotów gospodarki społecznej:

- badanie partii politycznych będzie służyło określaniu ich potencjału ekonomicznego i społecznego oraz skali i warunków prowadzonej działalności,
- badanie podmiotów nowej gospodarki społecznej (nowej ekonomii społecznej) obejmie centra integracji społecznej, warsztaty terapii zajęciowej oraz zakłady aktywności zawodowej. Pozwoli ono śledzić kondycję i rozwój jednostek nowej gospodarki społecznej, ukaże potencjał i różnorodność jednostek zajmujących się aktywizacją społeczną poprzez pracę grup osób marginalizowanych społecznie.

Kontynuowane będzie badanie kapitału ludzkiego, które pozwoli na uzyskanie informacji na temat jego tworzenia, rozwoju, utrzymywania oraz wykorzystania. Badanie realizowane będzie w skali makroekonomicznej oraz mikroekonomicznej, co pozwoli na monitorowanie rozwoju kapitału ludzkiego w kraju, jak również na identyfikowanie potencjalnie atrakcyjnych inwestycyjnie obszarów dla przedsiębiorców.

LUDNOŚĆ, PROCESY DEMOGRAFICZNE

Priorytetowym zadaniem w 2012 r. będzie szczegółowa analiza i upowszechnianie wyników narodowego spisu powszechnego ludności i mieszkań (NSP 2011).

Kontynuowane będą prace nad rozbudową tematycznej bazy danych *Demografia* w kierunku uczynienia jej bardziej przyjazną szerszemu gronu użytkowników. Dane tam zawarte stwarzają możliwość prowadzenia analiz wspierających ocenę procesów demograficznych i społecznych zachodzących w Polsce. Baza *Demografia* zostanie wzbogacona o wyniki NSP 2011.

Zasadniczymi tematami badawczymi będą, jak co roku, zagadnienia dotyczące bieżącej obserwacji zjawisk określanych mianem ruchu naturalnego ludności. Badania te stanowią podstawę do opracowywania bilansów ludności według wszystkich przekrojów podziału administracyjnego kraju, a także prowadzenia szacunków oraz prognoz ludności.

Po raz pierwszy zostanie opracowany bilans ludności rezydującej, równoległe z bilansem ludności faktycznej, dzięki wykorzystaniu wyników NSP 2011. Prowadzenie bilansów ludności w latach spisu oraz obserwacja i analiza zmian kształtujących procesy ludnościowe w przeszłości stwarzają podstawy do

opracowywania prognoz demograficznych zarówno krótko-, jak i długookresowych. W 2012 r. będą podejmowane prace nad przygotowaniem założeń do długoterminowej prognozy, która zostanie opracowana na podstawie ostatecznych wyników NSP 2011. Jednocześnie dokonana zostanie korekta aktualnie obowiązującej prognozy ludności, opracowanej na okres do 2035 r.

Kontynuowane będą badania migracji wewnętrznych i zagranicznych ludności. Zbiory danych o migracjach wewnętrznych stanowią źródło informacji o przemieszczeniach ludności w kraju i kierunkach migracji, ze szczególnym uwzględnieniem przepływów ludności ze wsi do miast. W ramach badania migracji zagranicznych kontynuowane będą prace nad szacunkami faktycznej emigracji Polaków za granicę (krótko- i długookresowej) oraz imigracji cudzoziemców do Polski. Wyniki rozszerzonych badań migracji zagranicznych, w tym wyjazdy za granicę na pobyt stały oraz długookresowy, pozwalają na prowadzenie bilansów stanu i struktury ludności według podstawowego podziału administracyjnego kraju, z wyróżnieniem kategorii rezydentów oraz ludności faktycznej.

Ze względu na członkostwo w UE, Polska jest zobligowana do przekazywania informacji o migracjach zagranicznych, w szczególności o: strumieniach migracyjnych (emigracji i imigracji), zasobach imigracyjnych (według obywatelstwa i kraju urodzenia), statystyce pobytów, imigracji nielegalnej oraz ochronie międzynarodowej (azylu i innych formach ochrony).

WARUNKI BYTU LUDNOŚCI, POMOC SPOŁECZNA

Podstawowym źródłem informacji o tej tematyce jest reprezentacyjne badanie budżetów gospodarstw domowych, dostarczające danych o dochodach, wydatkach, spożyciu ilościowym żywności oraz o warunkach mieszkaniowych i wyposażeniu gospodarstw domowych w przedmioty trwałego użytkowania. Obserwacją statystyczną objęte są prywatne gospodarstwa domowe.

Poza analizami sytuacji materialnej gospodarstw domowych, wyniki tego badania służą m.in. jako wagi do obliczania indeksów cen towarów i usług konsumpcyjnych, są wykorzystywane do ustalania poziomu minimalnego wynagrodzenia, progów interwencji socjalnej oraz opracowywania modeli symulacyjnych w zakresie obciążeń podatkowych gospodarstw domowych i świadczeń społecznych.

Nadal prowadzone będzie europejskie badanie warunków życia ludności (EU-SILC) w cyklu czteroletnim, co stwarza możliwość analizy zachodzących zmian. Przyjęcie zharmonizowanej metodologii badania pozwala na uzyskiwanie porównywalnych na poziomie europejskim informacji z zakresu dochodów, ubóstwa materialnego i innych aspektów warunków życia ludności.

Kontynuowane będzie reprezentacyjne badanie kondycji gospodarstw domowych (postaw konsumentów). Zbierane w badaniu opinie ludności na temat zmian ogólnej sytuacji ekonomicznej w kraju, zmian cen i bezrobocia,

a także dotyczące sytuacji finansowej gospodarstw domowych, zdolności ludności do oszczędzania oraz zamierzeń zakupu dóbr trwałego użytku i wydatków związanych z mieszkaniem dostarczają przesłanek do oceny bieżącej sytuacji na rynku oraz oczekiwań konsumenckich, analizowania trendów konsumpcji, jak również do formułowania prognoz ekonomicznych i analizowania cykli koniunkturalnych.

Uzupełnieniem informacji na temat jakości i warunków życia ludności będzie badanie budżetu czasu. W 2012 r. rozpoczęte zostaną przygotowania do badania budżetu czasu ludności, umożliwiającego obserwację zmian, jakie nastąpiły w życiu społeczeństwa polskiego w ostatnich latach.

W 2012 r., w ramach wtórnego badania zjawiska ubóstwa i procesów wykluczenia społecznego, będzie dokonana kompleksowa analiza oraz ocena zasięgu ubóstwa ekonomicznego oraz wielowymiarowego. Badanie określi również, jakie czynniki społeczno-ekonomiczne warunkują ubóstwo i społeczne wykluczenie, a także odpowie na pytanie o jakość życia populacji dotkniętej ubóstwem i wykluczeniem społecznym.

Zostaną wykorzystane dane z NSP 2011 oraz z badań ankietowych GUS w zakresie warunków życia i funkcjonowania rodzin w Polsce.

Kontynuowana też będzie obserwacja statystyczna placówek opiekuńczo-wychowawczych, rodzin zastępczych oraz stacjonarnych zakładów pomocy społecznej.

Planowane jest objęcie badaniem, poza żłobkami, klubów dziecięcych. Dopelnieniem wiedzy na temat opieki nad małym dzieckiem będzie otrzymanie ze źródeł administracyjnych informacji o nianiach i opiekunach dziennych.

W 2012 r. będzie przeprowadzone badanie beneficjentów środowiskowej pomocy społecznej i świadczeń rodzinnych na podstawie danych z administracyjnych systemów informacyjnych. Badanie umożliwi identyfikację grup ludności oraz grup gospodarstw domowych i rodzin korzystających z pomocy w różnych regionach kraju, w szczególności na tle sytuacji na lokalnych rynkach pracy.

STATYSTYKA EDUKACJI

Badaniami objęte będą wszystkie formy kształcenia dzieci i młodzieży oraz działalność opiekuńczo-wychowawcza, a także kształcenie w systemie szkolnictwa wyższego. Statystyka edukacji wykorzystuje dane zawarte w Systemie Informacji Oświatowej (SIO). Dane te są wykorzystywane m.in. do obliczania wskaźników służących monitorowaniu realizacji programów operacyjnych ujętych w narodowych strategicznych ramach odniesienia na lata 2007—2013. Zgromadzone informacje przekazywane są organizacjom międzynarodowym i pozwalają na pokazanie polskiej edukacji na tle systemów kształcenia w innych krajach.

W 2012 r. opracowane zostaną wyniki badania reprezentacyjnego z 2011 r. *Wybory ścieżki kształcenia a sytuacja zawodowa Polaków*. Celem badania było

rozpoznanie motywów i uwarunkowań wyboru typu szkoły i kierunku kształcenia oraz wpływu osiągniętego wykształcenia na sytuację zawodową.

W obecnych uwarunkowaniach społeczno-ekonomicznych niezbędne jest prowadzenie różnych form systematycznego doksztalcenia. Jest ono monitorowane m.in. w cyklicznym europejskim badaniu kształcenia dorosłych, którego najbliższy termin przypada na rok bieżący. Zostanie ono przeprowadzone metodą reprezentacyjną, zgodnie z metodologią zalecaną przez Eurostat. Celem badania jest zdobycie informacji na temat uczestnictwa osób badanych w kształceniu formalnym i nieformalnym, znajomości języków obcych, umiejętności korzystania z komputera, uczestnictwa osób badanych w wydarzeniach kulturalnych i życiu społecznym. Jest to temat wiążący się z tzw. strategią lizbońską w kontekście koncepcji „uczenia się przez całe życie”.

STATYSTYKA KULTURY

Badanie obejmuje profesjonalne jednostki prowadzące regularną działalność sceniczną oraz inne instytucje działające na rzecz kultury.

Badanie masowych imprez artystyczno-rozrywkowych umożliwi uzyskanie informacji na temat liczby imprez, ich rodzajów, organizatorów, częstotliwości oraz uczestników. Zebrane dane będą istotnym uzupełnieniem wielkości charakteryzujących aktywność kulturalną, zarówno podmiotów organizujących jak i odbiorców imprez.

Badaniami objęte zostaną dodatkowo jednostki będące w zarządzie Kościoła katolickiego, działające na podstawie odrębnych przepisów regulujących stosunek państwa do poszczególnych kościołów, wpisane do rejestru kościołów, funkcjonujące jako:

- pozainstytucjonalne obiekty muzealne w formie zabytkowych kościołów, klasztorów i innych obiektów sakralnych,
- biblioteki przykościelne.

W ramach prowadzonych badań ujęta będzie działalność wydawnicza i publikacyjna instytucji kościelnych, która dostarczy informacji o skali i zasięgu wydawnictw periodycznych i nieperiodycznych w powiązaniu z odbiorem społecznym.

ZDROWIE I OCHRONA ZDROWIA

Kontynuowane będą badania obejmujące podmioty udzielające świadczeń z zakresu opieki zdrowotnej. Badaniami objęta jest opieka ambulatoryjna, szpitalna, lecznictwo uzdrowiskowe, ratownictwo medyczne, działalność sanitarna, a także opieka prowadzona przez indywidualne i grupowe praktyki lekarskie.

W 2012 r. dodatkowe prace skoncentrowane będą na dostosowaniu metodologii badań, zgodnie z aktualnie obowiązującymi aktami prawnymi (ustawa z 15 kwietnia 2011 r. o działalności leczniczej oraz inne akty, regulujące funkcjonowanie systemu ochrony zdrowia w Polsce).

Informacje o stanie zdrowia ludności, w tym dane o zachorowalności, GUS otrzymuje co roku z badań resortowych, ze źródeł administracyjnych i z innych rejestrów.

W roku bieżącym planuje się przeprowadzenie Europejskiego Badania Zdrowia i Integracji Społecznej. Jednak jego realizacja jest uzależniona od dotacji z Komisji Europejskiej. Głównym celem tego badania byłoby oszacowanie populacji osób mających trudności z integracją społeczną ze względu na problemy zdrowotne, uzyskanie informacji o osobach doświadczających barier w podstawowych dziedzinach życia codziennego i społecznego, jak również ustalenie, w jakim stopniu czynniki osobiste i środowiskowe wpływają na te ograniczenia. Wyniki badania mogłyby być wykorzystane do prowadzenia odpowiedniej polityki wobec osób niepełnosprawnych oraz wypełnienia zobowiązań wynikających z wniosków Konwencji ONZ w sprawie praw osób niepełnosprawnych.

Dodatkowych informacji o stanie zdrowia ludności Polski w zakresie podstawowych wskaźników (samoocena stanu zdrowia, występowanie długotrwałych problemów zdrowotnych oraz ograniczeń w wykonywaniu podstawowych czynności życiowych) dostarcza specjalny moduł włączony na stałe do badania dochodów i warunków życia ludności (EU-SILC).

Narodowy Rachunek Zdrowia zapewnia co roku informacje o wydatkach poniesionych na ochronę zdrowia ze wszystkich źródeł finansowania, w powiązaniu z dostawcami usług zdrowotnych i realizowanymi funkcjami. Rachunek ten sporządzany jest według wspólnej metodologii Eurostatu, OECD i WHO, a jego wyniki przekazywane są regularnie tym organizacjom.

W celu uzyskania kompleksowej informacji o działaniu systemu opieki zdrowotnej, w szerszym zakresie wykorzystywane będą informacje ze źródeł administracyjnych, np. z zakresu medycyny pracy, podmiotów świadczących usługi rehabilitacyjne, a także z systemów administracyjnych, np. dotyczących lekarzy i lekarzy dentyków będących w trakcie specjalizacji.

TURYSTYKA I SPORT

Intensywny rozwój turystyki powoduje, że odgrywa ona ważną rolę w generowaniu wzrostu gospodarczego i zatrudnienia w krajach UE. Dziedzina ta staje się coraz ważniejszym rodzajem działalności w gospodarce naszego kraju. W 2012 r. wykonywane będą liczne prace związane z dostosowaniem badań do rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 692/2011 z 6 lipca 2011 r. w sprawie europejskiej statystyki w dziedzinie turystyki.

GUS wykonuje badania statystyczne turystyki dotyczące głównie charakterystyki i wykorzystania turystycznej bazy noclegowej. Badaniem objęte są co miesiąc zarówno obiekty zbiorowego, jak i indywidualnego zakwaterowania, posiadające 10 i więcej miejsc noclegowych. Kontynuowane będzie roczne, reprezentacyjne badanie jednostek zakwaterowania turystycznego mających mniej niż 10 miejsc noclegowych. W celu dostarczenia odbiorcom kompleksowej i spójnej

informacji na ten temat, wykorzystywane są również dane z Ewidencji Obiektów Turystycznych, zasilanej przez urzędy miast i gmin, które objęte zostały obowiązkiem przekazywania informacji o obiektach świadczących usługi noclegowe.

Badanie ruchu granicznego od momentu włączenia Polski do tzw. strefy Schengen obejmuje wyłącznie przejścia graniczne zlokalizowane na granicach zewnętrznych Unii. Dane ze Zintegrowanego Systemu Ewidencji Komendy Głównej Straży Granicznej pozwalają uzyskać informacje o wielkości i strukturze ruchu granicznego osób i środków transportu na zewnętrznych granicach UE. Sporządzane będą także szacunki ruchu osobowego na granicach Polski z krajami UE.

Kontynuowane będą badania z zakresu działalności klubów sportowych, a także we współpracy z Ministerstwem Sportu i Turystyki — związków sportowych.

Dane o sporcie i rekreacji ruchowej będą uzupełniane informacjami z systemów administracyjnych. Dotyczy to głównie medali zdobytych przez Polaków na arenie międzynarodowej, a także informacji z zakresu kultury fizycznej, dostarczanych przez niektóre ogólnopolskie organizacje sportowe.

W bieżącym roku będzie miała miejsce kolejna edycja badania *Uczestnictwo Polaków w sporcie i rekreacji ruchowej*. Dostarczy ono informacji o udziale członków gospodarstw domowych w sporcie i rekreacji ruchowej oraz o czynnikach wpływających na aktywność sportową oraz pozwoli poznać zakres i charakter tego uczestnictwa, powody nieuczestniczenia w rekreacji ruchowej, a także rozmiar wydatków gospodarstw na sport i rekreację.

DZIAŁALNOŚĆ HANDLOWA, HOTELARSKA, GASTRONOMICZNA I INNE RODZAJE DZIAŁALNOŚCI USŁUGOWEJ

Wśród różnych rodzajów działalności usługowej dominujące znaczenie, tak pod względem udziału w tworzeniu PKB, jak i wielkości zatrudnienia ma handel. Z racji swej funkcji pośredniczenia pomiędzy produkcją a konsumpcją, handel ma decydujący wpływ na dostosowywanie produkcji do potrzeb konsumentów.

W 2012 r. kontynuowane będą badania działalności handlowej, stanowiące podstawę do przygotowania ilościowo-jakościowych wskaźników i analiz statystycznych, obrazujących całokształt działalności związanej z obrotem towarowym oraz jej tendencje rozwojowe.

Podobnie jak w latach ubiegłych badane będą jednostki prowadzące działalność gastronomiczną. Zbierane będą informacje o sieci gastronomicznej, świadczonych usługach gastronomicznych, wielkości przychodów z działalności gastronomicznej.

Zbierane też będą dane charakteryzujące ekonomiczne aspekty funkcjonowania przedsiębiorstw prowadzących działalność w zakresie: obsługi nieruchomości

ści, informacji, działalności profesjonalnej i technicznej, działalności w zakresie administrowania i działalności wspierającej oraz pozostałej działalności usługowej, w tym w szczególności generowania dochodu narodowego czy tworzenia nowych miejsc pracy. Ponadto przewidziane jest badanie dotyczące obrotów uzyskanych przez podmioty prowadzące obsługę działalności gospodarczej według produktu oraz kierunków ich rozdysponowania (kraj/zagranica).

BADANIA REGIONALNE

W roku bieżącym kontynuowane będą prace związane z rozpoznawaniem potrzeb informacyjnych organów rządowych i samorządowych, w tym zapewnienia danych niezbędnych do opracowywania strategii i programów rozwoju regionalnego oraz monitoringu i ewaluacji zawartych w nich celów.

W 2012 r. jednym z działań realizujących założone priorytety będzie kontynuacja uczestnictwa w pracach nad opracowaniem systemu współpracy, przepływu informacji oraz monitorowania polityki regionalnej sformułowanej w *Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2010–2020: regiony, miasta, obszary wiejskie*.

Kontynuowane będą badania: zróżnicowanie poziomu i dynamiki rozwoju regionalnego, statystyczny system informacyjny o miastach, statystyczny system informacyjny obszarów wiejskich. W badaniach tych uwzględniono prace związane z upowszechnieniem wyników PSR 2010 oraz NSP 2011 na poziomie regionalnym i lokalnym.

W 2012 r. zakończona zostanie praca metodologiczna *Typologia obszarów wiejskich*, która pozwoli na agregację danych według określonych kryteriów i prowadzenie analiz regionalnego zróżnicowania obszarów wiejskich.

Rozpoczęta natomiast będzie w tym roku piąta edycja europejskiego programu monitoringu miast *Audyt miejski*. Dane zbierane będą zarówno z zasobów statystyki publicznej, jak i ze źródeł administracyjnych dla trzech poziomów agregacji przestrzennej — miasto, szersza strefa miejska i kraj. Warto tu zaznaczyć, że na skutek wprowadzenia nowej klasyfikacji stopnia urbanizacji powiększono listę miast objętych projektem. Wyniki projektu zasila statystyczny system informacyjny o miastach oraz bazę danych Eurostatu *Urban audit*.

Kontynuowane będą również działania związane z rozwojem i zasilaniem Banku Danych Lokalnych (BDL), polegające m.in. na doskonaleniu systemu udostępniania danych w przekrojach regionalnych oraz poszerzaniu zakresu tematycznego informacji, w szczególności o miejscowościach, obszarach delimitowanych oraz zurbanizowanych. Trwają też prace nad wprowadzeniem dodatkowych modułów, m.in. analityczno-informacyjnego, wskaźników zrównoważonego rozwoju oraz miasto—wieś.

SUMMARY

The paper presents research plans of official statistics prepared in close collaboration with government agencies, local government units and economic as well as social and trade union organisations. The basic criterion for the preparation of the program was to provide the possibility to observe socio-economic situation of the country continuously. The aim of research is to obtain information to conduct ongoing analysis and evaluation, designed to forecast trends and historical and international comparisons.

РЕЗЮМЕ

В статье представляются обследовательские намерения официальной статистики подготовленные в тесном сотрудничестве с органами правительственной администрации, единицами территориального самоуправления, а также экономическими, общественными и профсоюзными организациями. Основным критерием подготовки программы было обеспечение возможностей постоянного наблюдения за социально-экономической ситуацией страны. Целью обследований является получение информации позволяющих вести анализ и текущую оценку, которые служат прогнозированию тенденций и историческим и международным сопоставлениям.

STULECIE POLSKIEGO TOWARZYSTWA STATYSTYCZNEGO

Jan KORDOS

Działalność naukowa Polskiego Towarzystwa Statystycznego w latach 1912—1939

Śledząc działalność naukową Polskiego Towarzystwa Statystycznego w ciągu 100 lat można obserwować rozwój statystyki jako dyscypliny naukowej w Polsce oraz jej udział w ogólnym rozwoju statystyki światowej, jak również jej rolę w stosunku do innych dyscyplin naukowych i zastosowanie w praktyce. Towarzystwo łączyło i dalej łączy statystyków i przedstawicieli innych zawodów

o różnej specjalności, zarówno teoretyków jak i praktyków, ludzi aktywnych, pragnących osiągnąć określone cele. Zwykle na zebraniach organizowanych przez Towarzystwo omawiane były osiągnięcia jego członków, które następnie publikowano w różnych czasopismach naukowych. Dostępne są także sprawozdania z działalności Towarzystwa w różnych publikacjach lub archiwach.

Dokumentacja działalności naukowej PTS jest bardzo obszerna. Znaleźć ją można w publikacjach: „Ekonomisty”, „Przeglądu Statystycznego”, „Kwartalnika Statystycznego”, „Studiów i Prac Statystycznych”, „Wiadomości Statystycznych”, „Biuletynu Informacyjnego Rady Głównej Polskiego Towarzystwa Statystycznego” oraz innych wydawnictwach statystycznych. Historycy statystyki opisali działalność Towarzystwa w okresie 1912—1992¹. Ukazały się także artykuły na łamach „Wiadomości Statystycznych”² omawiające działalność Towarzystwa w różnych okresach. Korzystałem z tych dokumentów, jak również z konsultacji historyka statystyki p. mgra Jana Bergera, który objaśniał mi różne dokumenty dostępne w archiwum GUS i Centralnej Bibliotece Statystycznej im. St. Szulca. Pragnę mu za to podziękować. Poznałem również późniejsze dokumenty, prosiłem też o pomoc przedstawicieli Towarzystwa, którzy mają wiedzę lub dokumenty, aby zrozumieć i przedstawić całokształt działalności naukowej Towarzystwa.

Na podstawie moich dociekań muszę stwierdzić, że bardzo trudna jest obiektywna i dogłębna ocena działalności naukowej Towarzystwa. Jest ona rozległa, obejmująca zarówno rozwój teorii, jak i praktyki statystycznej. Zestawienie tylko samych tytułów opracowań zbiorczych, monografii i artykułów zajęłoby wiele stron. Niezbędna jest zatem synteza dokonań. Zdecydowałem się na wybór najważniejszych, moim zdaniem, pozycji wydawniczych. Zdaję sobie sprawę, że moje wybory i oceny nie są pozbawione subiektywizmu.

Wydaje się, że największe wyzwania naukowe i organizacyjne postawiło sobie Polskie Towarzystwo Statystyczne powstałe w 1912 r. w Krakowie. Do osiągnięć Towarzystwa należy zaliczyć opracowanie *Statystyki Polski*, wydanej w 1915 r., uważanej za pierwszy rocznik statystyczny Polski.

Prace naukowe Towarzystwa Ekonomistów i Statystyków Polskich, powstałego w 1917 r. w Warszawie, dowodzą (pomimo okresu wojny, a następnie kryzysu ekonomicznego) dalszego rozwoju polskiej statystyki, stopniowej krystalizacji zawodu statystyka, a także jego kontaktów międzynarodowych.

Wyodrębnienie się na nowo Polskiego Towarzystwa Statystycznego w 1937 r. jako jednostki o zasięgu ogólnokrajowym wskazuje jednoznacznie na rozwój statystyki w latach 30. ub. wieku oraz na jej osiągnięcia zarówno w dziedzinie teorii, jak i zastosowania w praktyce. Można stwierdzić, że w przededniu II woj-

¹ *Polskie Towarzystwo Statystyczne 1912—1992* (1992), Komisja Historyczna, Rada Główna PTS, Warszawa.

² „Wiadomości Statystyczne” (1988), nr 2, Jan Berger, *Powstanie i pierwsze lata działalności Polskiego Towarzystwa Statystycznego*, s. 2 i 3; Józef Wojtyński, *Towarzystwo Ekonomistów i Statystyków Polskich*, s. 3—5; Maria Czarnowska, *Polskie Towarzystwo Statystyczne: 1937—1955 oraz 1981—1987*, s. 5—9.

ny światowej PTS było w stadium rozwoju, a nawet rozkwitu, jeśli uwzględnić fakt, że od jego założenia minęły niecałe dwa lata.

Rozwój i działalność Towarzystwa przerwał wybuch wojny w 1939 r. Wielu statystyków zginęło lub opuściło kraj. W okresie wojny prowadzona była jednak podziemna działalność członków Towarzystwa, którą opisali historycy statystyki³.

W pierwszych latach po wojnie nie reaktywowano Towarzystwa, dając priorytet statystyce oficjalnej. Podstawowa kadra GUS składała się głównie z członków przedwojennego PTS. Reaktywowanie Towarzystwa nastąpiło dopiero w marcu 1947 r.⁴.

Działalność Towarzystwa w latach powojennych nie uzyskała jednak poparcia władz państwowych. W latach 1953—1955 stopniowo likwidowano PTS. Częściowo jego działalność przejmowało Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, tworząc sekcje statystyki, które działały w latach 1953—1981.

Na fali ogólnego ożywienia politycznego i społecznego w Polsce w 1980 r. wśród pracowników GUS powstała inicjatywa utworzenia nowej organizacji statystyków. Wyłonił się zespół, który miał tę inicjatywę realizować, w jego skład weszli: prof. Leszek Zienkowski, dr Lucjan Adamczuk, mgr Kazimierz Latuch i inni. Dołączyłem do tego zespołu po powrocie do kraju⁵ w sierpniu 1980 r. Zgromadzenie założycielskie Towarzystwa odbyło się 16 kwietnia 1981 r. w sali Muzeum Woli w Warszawie⁶. Rozpoczęła się nowa era działalności naukowej i współpracy międzynarodowej PTS. W 1989 r. Towarzystwo stało się współwydawcą miesięcznika „Wiadomości Statystyczne”, a w 1993 r. utworzyło periodyk „Statistics in Transition” opracowywany w języku angielskim, który reprezentuje polską statystykę na arenie międzynarodowej oraz umożliwia statystykom z innych krajów przedstawianie własnych osiągnięć. PTS wydaje ponadto własne pismo „Kwartalnik Statystyczny”, poświęcone sprawom Towarzystwa oraz popularyzacji statystyki. Działalność Towarzystwa koncentruje się również na organizowaniu odczytów naukowych i dyskusji, inicjowaniu konferencji i seminariów naukowych krajowych i międzynarodowych. Utworzono też Biuro Badań i Analiz Statystycznych, które wspiera działalność Towarzystwa. Podsumowaniem 100-letniej działalności Towarzystwa będzie Kongres Statystyki Polskiej w 2012 r., organizowany w Poznaniu.

PIERWSZE PRZEDSIĘWZIĘCIE NAUKOWE TOWARZYSTWA ZREALIZOWANE W 1915 R.

Powołanie PTS w 1912 r. w Krakowie było poważnym wyzwaniem naukowym i organizacyjnym, miało na celu opracowanie roczników statystyki polskiej,

³ Maria Czarnowska (1988), *Polskie Towarzystwo Statystyczne: 1937—1955 oraz 1981—1987*, „Wiadomości Statystyczne”, nr 2, s. 5—9.

⁴ Zebranie konstytucyjne, „Przegląd Statystyczny” (1949), t. III, nr 1/2, s. 267 i 268.

⁵ W latach 1974—1980 pracowałem w Etiopii w charakterze eksperta FAO z badań reprezentacyjnych.

⁶ Na podstawie sprawozdań Polskiego Towarzystwa Statystycznego.

a także monografii statystycznych, podręczników statystyki oraz prowadzenie badań ankietowych⁷. Z tak szeroko zaprojektowanej działalności naukowej i organizacyjnej zrealizowano tylko jedną pozycję, najważniejszą — *Statystykę Polski*, którą wydrukowano w drukarni Uniwersytetu Jagiellońskiego w 1915 r.⁸

Komitet Redakcyjny *Statystyki Polski* tak określił w przedmowie cel wydania tej publikacji: *Pracę naszą podjęliśmy jako podręcznik. Nie mogło być mowy ani o wyczerpującym zestawieniu wszystkich cyfr statystycznych, ani o wydawnictwie, które by czyniło zbędnem sięganie do źródeł. Chodziło tylko o ich wskazanie oraz o ułatwienie rozejrzenia się w obszernym materiale statystycznym przez skupienie i treściowe przedstawienie najważniejszych obliczeń.*

Z treści cytatu można wnioskować, że w tym czasie nie rozróżniano jeszcze cyfry i liczby. Z tej publikacji korzystało wiele osób badających problematykę historyczno-statystyczną ziem polskich, m.in. prof. dr Eugeniusz Romer opracowując *Geograficzno-statystyczny atlas Polski* wydany w 1916 r. Korzystali z niej także politycy w czasie rozmów pokojowych w Paryżu w latach 1919 i 1920.

Autorami *Statystyki Polski* byli prof. dr Adam Krzyżanowski i doc. dr Kazimierz Wł. Kumaniecki, z którymi współpracowali: prof. dr Franciszek Bujak, prof. dr Edward Grabowski, prof. dr Stanisław Surzycki, dr Marcin Nadobnik, prof. dr Władysław Jaworski, prof. dr Stanisław Kutrzeba oraz prof. dr M. Rostrowski. Byli to przede wszystkim znakomici naukowcy różnych specjalności, których łączyła statystyka.

W *Statystyce Polski* starano się podawać zestawienia liczbowe dotyczące Polski w granicach przedrozbiorowych. Zakres publikacji — zarówno tematyczny, chronologiczny (sięgający nawet 1815 r.), jak i terytorialny — warunkowało istnienie wiarygodnych źródeł statystycznych. W wydawnictwie *Statystyka Polski* ujęto dość obszerny materiał dotyczący ludności oraz interesujące informacje z zakresu stosunków gospodarczych i tematyki społecznej, w zależności od dostępności danych statystycznych z trzech zaborów. Publikacja zawierała rozdziały:

- I. Ludność** (stan ludności, ruch naturalny, wyznanie, narodowość, wędrowniki);
- II. Stosunki gospodarcze i społeczne** (zawód, rolnictwo i własność rolna, zasiewy, zbiory, chów zwierząt, przemysł rolny, nieruchomości, budowlę, ubezpieczenia od ognia, pożary, oddłużenie ziemi, parcelacja, przemysł i handel, górnictwo i hutnictwo, strajki, stowarzyszenia zawodowe robotnicze, ubezpieczenia społeczne, służba zdrowia i szpitalnictwo, instytucje bankowe i spółdzielcze, oszczędności, komunikacja);
- III. Oświata i szkolnictwo;**
- IV. Wybory do ciał ustawodawczych. Tablice uzupełniające.**

⁷ Józef Pociecha (2011), *Powstanie Polskiego Towarzystwa Statystycznego w Krakowie. Juliusz Leo — pierwszy prezes Towarzystwa*, „Wiadomości Statystyczne”, nr 10.

⁸ A. Krzyżanowski i K. Kumaniecki (1915), *Statystyka Polski*, wydana staraniem i nakładem PTS, Kraków, 320 stron.

Statystyka Polski wydana przez PTS była pierwszym rocznikiem statystycznym uwzględniającym dane statystyczne z trzech zaborów. Było to przede wszystkim poważne osiągnięcie naukowe, biorąc pod uwagę próbę integracji danych z trzech zaborów, zastosowanych metod szacunkowych, a następnie ich kompilację, prezentację oraz interpretację.

Inna działalność naukowa PTS powstałego w 1912 r. nie jest znana. Nie udało się również znaleźć dowodów na związki tego Towarzystwa ze zorganizowanym w 1917 r. Towarzystwem Ekonomistów i Statystyków Polskich.

TOWARZYSTWO EKONOMISTÓW I STATYSTYKÓW POLSKICH

Towarzystwo Ekonomistów i Statystyków Polskich powstało w 1917 r. w Warszawie, a o jego genezie mówi następujący zapis⁹: *Wśród grona ekonomistów i statystyków zamieszkających w Warszawie, skupiających się dookoła redakcji „Ekonomisty”, powstała w marcu 1917 r. myśl, aby utworzyć w Warszawie zrzeszenie pod nazwą Towarzystwo Ekonomistów i Statystyków Polskich*¹⁰.

Wybrano komisję organizacyjną, która opracowała statut i zwołała pierwsze zebranie Towarzystwa Ekonomistów i Statystyków Polskich (TEiSP)¹¹. Otwierający to zebranie prof. Stefan Dziewulski, redaktor naczelny „Ekonomisty”, powiedział: *W obecnych czasach, gdy należy przewidywać, że dla ekonomistów i statystyków otworzy się szersze pole działalności naukowej i praktycznej, konieczne jest wytworzenie stałego kontaktu wśród pracowników w tej dziedzinie.*

Wypowiedź ta podkreśla dwojaki charakter Towarzystwa, ale § 3 opracowanego wcześniej statutu TEiSP stanowił: *Towarzystwo ma na celu podniesienie poziomu i rozwój polskiej wiedzy ekonomiczno-społecznej tak w dziedzinie teoretycznej, jak też i praktycznej...*¹². W paragrafie tym nie ma mowy o statystyce, można jedynie przypuszczać, że jest ona objęta wymienionym rozwojem wiedzy ekonomiczno-społecznej.

Ekonomiści i statystycy rozpoczęli współpracę w Warszawie. Wśród założycieli TEiSP nie było osób podających jako zawód „statystyk”, zresztą wówczas było ich niewielu w kraju. Niektórzy ówcześni socjologowie nie uznawali statystyki za narzędzie badawcze i odnosili się do niej niechętnie. Statystyczny opis zjawisk społecznych nazywano w tamtych latach socjografią. Statystyka nie występowała wówczas lub prawie nie występowała samodzielnie. Była narzędziem, metodą badań, którą opanowali ludzie mający dla niej zrozumienie i chcący się nią posługiwać. Byli to przede wszystkim badacze i działacze ekonomiczni i społeczni, ale nie tylko. Poważną rolę w dziejach PTS i statystyki polskiej odegrał antropolog prof. dr Jan Czekanowski, autor podręcznika statystyki pt. *Zarys metod statystycznych w zastosowaniu do antropologii*, wydany w 1913 r. Pro-

⁹ Przy opracowaniu tej części pracy wykorzystałem artykuł Józefa Wojtyniaka (1988), *Towarzystwo Ekonomistów i Statystyków Polskich*, „Wiadomości Statystyczne”, nr 2, s. 3—5.

¹⁰ Towarzystwo Ekonomistów i Statystyków Polskich (1917), „Ekonomista”, t. III, s. 307.

¹¹ Z Towarzystwa Ekonomistów i Statystyków Polskich. *Protokół z pierwszego zebrania organizacyjnego...* (1917), „Ekonomista”, t. IV, s. 301—303.

¹² Statut Towarzystwa Ekonomistów i Statystyków Polskich (1918), „Ekonomista”, t. III, s. 293.

fesor Czekanowski przez długi czas brał aktywny udział w działalności naukowej Towarzystwa. W latach 1953—1955 spotykałem go na seminariach naukowych nt. zastosowań matematyki, prowadzonych przez prof. Hugo Steinhausa w Instytucie Matematycznym PAN we Wrocławiu. Zatem jego działalności naukowej w dziejach naszego Towarzystwa i polskiej statystyki należy poświęcić specjalną uwagę.

Towarzystwo Ekonomistów i Statystyków Polskich rozpoczęło statutową działalność 3 XII 1917 r. Powołano sekcje Towarzystwa, w tym **Sekcję Statystyki**. Zebranie organizacyjne Sekcji Statystyki odbyło się 14 stycznia 1918 r. Przewodniczącym Sekcji został prof. Ludwik Krzywicki, zastępcą prof. Edward Grabowski, a sekretarzem Stefan Szulc. Profesor L. Krzywicki, znakomity socjolog, jako przewodniczący Sekcji Statystyki potwierdził korzystne łączenie statystyki z innymi dziedzinami naukowymi.

Powstania Sekcji Statystyki w ramach TEiSP nie można traktować jako odrębnej organizacji statystyków. Towarzystwo to było stowarzyszeniem zarówno ekonomistów, jak i statystyków, a istnienie (lub nieistnienie) w jego ramach wyspecjalizowanej komórki, grupującej osoby zainteresowane daną dyscypliną naukową, nie wpływało na charakter Towarzystwa jako całości. Ma to istotne znaczenie, ponieważ Sekcja Statystyki działała w zasadzie w I półroczu 1918 r., natomiast w 1919 r. odbywały się tylko zebrania ogólne Towarzystwa. Zajmowano się na nich zagadnieniami aktualnymi, ale nie tylko nimi. Warto tu wymienić np. referat dra Adama Ciaglińskiego dotyczący obliczania śmiertelności chorobowej w szpitalach, w którym referent przedstawił podstawy statystyki szpitalnej w ujęciu naukowym¹³.

Po okresie mniej intensywnej działalności Towarzystwa w 1920 r., w kolejnym roku nastąpiło ożywienie naukowe. W 1921 r. odbyło się 29 zebrań ogólnych, w tym dwa z referatami o tematyce statystycznej (sekcje w dalszym ciągu nie działały). W tym samym roku Rada Towarzystwa uznała kwartalnik „*Ekonomista*” za organ TEiSP. Można przyjąć, że „*Ekonomista*” był jednym z pierwszych czasopism statystycznych o profilu ekonomiczno-statystycznym.

W następnych latach działalność naukowa Towarzystwa polegała przede wszystkim na systematycznym organizowaniu zebrań ogólnych, na których wygłaszano referaty naukowe. Poza nielicznymi referatami statystycznymi wygłaszanymi na zebraniach ogólnych, artykuły na tematy statystyczne publikowane były w „*Ekonomiście*”, co także było przejawem działalności naukowej Towarzystwa. W „*Ekonomiście*” opublikowano również sprawozdanie Jana Piekałkiewicza z XV sesji Międzynarodowego Instytutu Statystycznego (MIS), która odbyła się w 1923 r. w Brukseli¹⁴.

Wybrana na Walnym Zgromadzeniu TEiSP w styczniu 1928 r. Rada opracowała program prac Towarzystwa. Niestety, w programie tym nie wyodrębniono statystyki jako zagadnienia będącego przedmiotem zainteresowania Towarzystwa, a jedynie jako narzędzie badawcze. Przejawia się to, przykładowo, w na-

¹³ Ciagliński A. (1920), *Śmiertelność a wymieralność*, „*Ekonomista*”, t. II, s. 211.

¹⁴ „*Ekonomista*” (1924), t. II, s. 94—119.

stępującym sformułowaniu jednego z punktów programu: *Zestawienie i oświetlanie danych wykazujących potęgowanie się lub obniżanie sił rozwojowych gospodarczych Polski...*¹⁵. Ta dominacja ekonomii nad statystyką nasiliła się jeszcze w wyniku podjęcia przez TEiSP kroków w celu nawiązania współpracy z towarzystwami i instytucjami ekonomicznymi działającymi poza Warszawą.

Przy rozważaniu projektu zwołania pierwszego Kongresu Ekonomistów Polskich wypowiedziano się za zorganizowaniem kongresu tylko dla ekonomistów. Powstaje pytanie, jakie były przyczyny takiego stanowiska? Na pytanie to nie można znaleźć odpowiedzi w dostępnych dokumentach. Można by dalej dociekać, jakie były przyczyny osłabienia działalności naukowej statystyków w ramach TEiSP. Były lata, jak np. 1928 r., kiedy na posiedzeniach Towarzystwa nie było ani jednego referatu o tematyce statystycznej. Wypowiedzi na piśmie, artykuły i notatki nie zniknęły całkowicie, ale pojawiały się sporadycznie. Kilku członków Towarzystwa wzięło aktywny udział w sesji MIS, która odbyła się w Warszawie w sierpniu 1929 r.

W latach 1930—1932 sekcje Towarzystwa nie funkcjonowały, a „Ekonomista” borykał się z trudnościami administracyjnymi i finansowymi. Zmiana nastąpiła w 1933 r., kiedy uchwałą Rady Towarzystwa powołano na nowo kilka sekcji, w tym Sekcję Statystyki. Przewodniczącym Sekcji został Zygmunt Limanowski, wiceprzewodniczącym Stefan Szulc, a sekretarzem Jan Derengowski¹⁶. Sekcja Statystyki TEiSP rozpoczęła dość ożywioną działalność, w tym referatową. Sekcja przekazywała redakcji dobre i interesujące sprawozdania z działalności dzięki aktywności Jana Derengowskiego. Szczególnie interesująca była dyskusja nad referatem Mieczysława Przypkowskiego pt. *Statystyka a potrzeby praktyczne*, wygłoszonym 20 listopada 1935 r. Działającą w ramach TEiSP Sekcję Statystyki rozwiązano w grudniu 1937 r., na skutek utworzenia PTS¹⁷.

DZIAŁALNOŚĆ POLSKIEGO TOWARZYSTWA STATYSTYCZNEGO W LATACH 1937—1939

Wyodrębnienie się statystyki jako samodzielnej dyscypliny naukowej w świecie oraz rozwój statystyki polskiej w latach trzydziestych, a przede wszystkim jej osiągnięcia w dziedzinie opracowania i prezentacji danych, dzięki pracom prof. Jerzego Neymana oraz prof. Jana Piekalkiewicza, sprawiły, że statystycy polscy uznali odrębność tego zawodu. Utwierdzały ich w tym również prace TEiSP w Warszawie. W latach 1933—1936 działało w TEiSP ok. 30 wybitnych naukowców oraz ludzie młodzi, ale wyraźnie wyróżniający się pod względem

¹⁵ „Ekonomista” (1928), *Program prac Towarzystwa Ekonomistów i Statystyków Polskich*, t. I, s. 174.

¹⁶ *Z działalności Towarzystwa Ekonomistów i Statystyków Polskich* (1934), „Ekonomista”, t. I, s. 102.

¹⁷ *Sprawozdanie za okres istnienia sekcji od 30 grudnia 1933 r. do 16 grudnia 1937 r.* (1937), „Ekonomista”, t. IV, s. 94—97.

naukowym. Grono to nurtowała myśl o potrzebie zorganizowania odrębnego stowarzyszenia, mającego na celu rozwój i upowszechnienie wiedzy statystycznej. Uchwałę o utworzeniu PTS podjęto na zebraniu Sekcji Statystyki TEiSP 16 grudnia 1936 r., na którym powołano komisję mającą przygotować organizację statystyków polskich¹⁸. Komisja której przewodniczył Edward Szturm de Sztrem, ówczesny dyrektor GUS, opracowała projekt statutu PTS i zwołała zebranie porozumiewawcze. Komisja, po opracowaniu podstawowych dokumentów, zwołała Walne Zgromadzenie Konstytucyjne 31 października 1937 r. pod przewodnictwem prof. Jana Czekanowskiego. Istotny temat poruszył prof. Jan Piekalkiewicz: *Prace Towarzystwa muszą znaleźć poparcie w społeczeństwie czynników miarodajnych. Należy stwierdzić, jako fakt dodatni, że zrozumienie statystyki jest coraz większe*¹⁹.

Stwierdził też, że chodzi o jak najszerze rozpowszechnienie myśli statystycznej, aby społeczeństwo zrozumiało potrzebę tego rodzaju badań. *Propaganda statystyki* — powiedział prof. J. Czekanowski — *musi się stać jednym z zasadniczych celów Towarzystwa*. Promocja statystyki w społeczeństwie, o którą chodziło prof. Czekanowskiemu, jest aktualna także obecnie.

Prezesem Towarzystwa został Edward Szturm de Sztrem, a wiceprezesem Jan Czekanowski. Do Rady Towarzystwa weszli: Rajmund Bułakowski, Jan Derengowski i Jan Wiśniewski. Na zebraniu naukowym (zorganizowanym 1 listopada 1937 r.) ogłoszono 17 referatów, które w całości lub w części zostały opublikowane w „Przeglądzie Statystycznym” (PS), piśmie utworzonym przez nowo wybraną Radę. Skład Komitetu Redakcyjnego PS był następujący: Zygmunt Limanowski — przewodniczący, Stefan Szulc — wiceprzewodniczący, Jan Wiśniewski — sekretarz, Antoni Łomnicki i Jan Piekalkiewicz — członkowie.

Z ogłoszonych referatów naukowych wymienię: Jan Wiśniewski, *O proponowanej metodzie obliczania jednostek konsumpcyjnych*; Konstanty Czerniewski, *Zadania statystyki rolniczej*; Piotr Mróz, *Statystyka z zakresu ubezpieczeń społecznych*; Jerzy Heinrich, *Znaczenie precyzji w redagowaniu pytań przy powszechnym spisie ludności*; Rajmund Bułakowski, *Projekt reorganizacji statystyki cen detalicznych artykułów pierwszej potrzeby*; Jan Czekanowski, *O systematyzacji kartogramów*; Ludwig Landau, *Badania statystyczne wydajności pracy w przemyśle*; Kazimierz Romaniuk, *Rola statystyki w gospodarstwie przedsiębiorstw*; Edward Szturm de Sztrem, *O zagadnieniach klasyfikacji*; Aleksander Rajchman, *Badania reprezentacyjne jako eksperymentalny sprawdzian twierdzeń rachunku prawdopodobieństwa*; Stefan Szulc, *O pewnych zagadnieniach dotyczących mierzenia płodności małżeńskiej*; Zygmunt Limanowski, *W sprawie analizy rozmieszczenia terytorialnego mas statystycznych*; Jakub Rywkind, *O pewnych kategoriach przypadkowości*; Marcin Kacprzak, *Wartość statystyki*

¹⁸ Z życia Polskiego Towarzystwa Statystycznego (1938), „Przegląd Statystyczny”, t. 1, nr 1, s. 120.

¹⁹ Op. cit. s. 120.

przyczyn zgonów w Polsce; Zbigniew Łomnicki, *Badania nad śmiertelnością, inwalidztwem i stanem rodzinnym górników śląskich*; Bronisław Biegeleisen, *O niektórych zastosowaniach statystyki psychologicznej do potrzeb życia praktycznego*.

Wymieniona tematyka referatów pokazuje, jak różnymi zagadnieniami zajmowali się wtedy statystycy polscy. Zwyciężała zatem stopniowo główna myśl prof. Jerzego Neymana, że statystyka powinna służyć różnym dziedzinom nauki i praktyki.

Pod koniec 1938 r. PTS liczyło 256 członków zwyczajnych i 27 wspierających. Zebrania Zarządu Towarzystwa odbywały się regularnie. Po posiedzeniach Rady odbywały się zwykle zebrania naukowe. Wymienię tylko zebranie naukowe Towarzystwa w 1938 r. z referatem prof. Jerzego Neymana, *O sposobie potrójnego losowania przy badaniu ludności metodą reprezentacyjną* oraz prof. Aleksandra Rajchmana, *O tablicach dla stosujących metodę reprezentacyjną w statystyce*. Podam jeszcze liczbę zebrań naukowych odbytych w 1938 r. przez sekcje Towarzystwa: Statystyki Matematycznej — 8 zebrań, Statystyki w Przedsiębiorstwie — 12 zebrań, Statystyki Gospodarczej i Społecznej — 8 zebrań, Statystyki Ludności — 6 zebrań. Z konieczności pominąłem zebrania naukowe oddziałów terenowych Towarzystwa.

II Walne Zgromadzenie PTS odbyło się 2 kwietnia 1939 r. Na zebraniu i jego pracach ciążyła już w jakimś stopniu groza wojny. Zebrani jednogłośnie przyjęli wniosek zgłoszony (w porozumieniu z Zarządem) przez Jerzego Heinricha: *Statystycy z całej Polski i zrzeszeni w Polskim Towarzystwie Statystycznym, zebrani na walnym zgromadzeniu, w obliczu burzy dziejowej, szalejącej już u granic Rzeczypospolitej, łączą się z ogółem obywateli w jednomyślną wolę bezwzględnej obrony nienaruszalności Polski, Jej honoru oraz całkowitej niezależności decyzji o losach Państwa i Jego krwią zdobytych praw. Walne zgromadzenie wyraża pewność, że dla tych celów, nikt z nas nie poskąpi ofiar i że wszyscy członkowie Towarzystwa staną w karnych szeregach do walki o przyszłość Polski i obronę najszczytniejszych ideałów ludzkości...*²⁰.

Zgromadzenie było poświęcone głównie omówieniu dotychczasowej działalności i planom na przyszłość. Podkreślano, że Zarząd dużo zrobił w tak krótkim czasie. Osiągnięto też dobre rezultaty wydawnicze. W 1938 r. wyszły 3 zeszyty „Przeglądu Statystycznego”, które zamieszczały, obok artykułów naukowych, sprawozdania z działalności PTS. Wydano także 5 numerów *Statystyki w Przedsiębiorstwie*. Nakładem Oddziału Śląsko-Dąbrowskiego PTS ukazała się broszura J. Ignaszewskiego pt. *Polskie Towarzystwo Statystyczne i jego zadania dla gospodarki hutniczej*, omawiająca m.in. historię PTS²¹. Po Walnym Zgromadzeniu 2 i 3 kwietnia 1939 r. odbyło się ogólne zebranie naukowe Towarzystwa, poświęcone różnym aspektom spisu ludności. Rozważano zagadnienia związane ze spisem ludności planowanym na rok 1941. Zamierzano wykorzy-

²⁰ Protokół Zwyczajnego Walnego Zgromadzenia Polskiego Towarzystwa Statystycznego (1939), „Przegląd Statystyczny”, t. II, nr 2, s. 195.

²¹ Ignaszewski J. (1938), *Polskie Towarzystwo...*, Katowice, s. 32.

stać doświadczenia prof. J. Neymana i prof. J. Piekalkiewicza związane ze spisem ludności z 1931 r. Doświadczenia te statystycy wykorzystali dopiero przy opracowaniu spisów ludności w latach 1950 i 1960²².

Zgromadzenie wybrało nowe władze Towarzystwa. Prezesem i wiceprezesem zostali powtórnie E. Szturm de Sztrem i J. Czekanowski. Rada PTS drugiej kadencji miała się spotkać na jesieni 1939 r. Zarząd do wakacji spotykał się regularnie. Wydano dwa zeszyty „Przeglądu Statystycznego” oraz zgromadzono materiały do następnych numerów, ukazały się również dwa numery *Statystyki w Przedsiębiorstwie*. W tym czasie w normalnym trybie realizowały swoje zadania cztery sekcje Towarzystwa, dwa oddziały i komisje.

Towarzystwo skupiało wtedy w swoich szeregach blisko 300 członków i 30 wspierających z całej Polski, prowadziło także ożywioną działalność odczytowo-dyskusyjną i wydawało dwa czasopisma poświęcone statystyce.

Wnioski końcowe

Najważniejszym osiągnięciem naukowym w pierwszym okresie działalności PTS było przygotowanie i opublikowanie pierwszego *Rocznika Statystycznego Polski* w 1915 r. przez Towarzystwo powstałe w 1912 r.

W latach 1917—1937 obserwujemy zmagania polskich statystyków i wybitnych przedstawicieli innych nauk (działających w ramach Towarzystwa Ekonomistów i Statystyków Polskich) z różnymi przeciwnościami losu, były to różnego rodzaju trudności organizacyjne i finansowe, kryzys gospodarczy, a następnie wojna. Łączył ich jednak wspólny cel — rozwój statystyki oraz jej wykorzystanie w praktyce. Grupa profesorów: F. Bujak, J. Czekanowski, S. Dziewulski, L. Krzywicki, A. Krzyżanowski, Z. Limanowski to znakomici uczeni, którzy doskonale rozumieli znaczenie wykorzystania metod statystycznych do rozwoju ich dyscyplin naukowych. Przyczynili się oni do twórczego rozwoju metod statystycznych i ich zastosowania.

W latach 20. i 30. ub. wieku obserwujemy wiodącą rolę w rozwoju polskiej statystyki prof. Jerzego Neymana, prof. Jana Czekanowskiego, prof. Jana Piekalkiewicza, dra Jana Wiśniewskiego, prof. Stefana Szulca oraz prof. Edwarda Szturm de Sztrema.

Wyodrębnienie się statystyki jako samodzielnej dyscypliny naukowej w świecie i jednocześnie rozwój statystyki polskiej przyczyniły się do powołania w końcu 1937 r. PTS, organizacji ogólnopolskiej, która w ciągu niecałych dwóch lat osiągnęła niepodważalne rezultaty naukowe.

prof. dr hab. Jan Kordos — Wyższa Szkoła Menadżerska w Warszawie

²² Fisz M. (1950), *Konsultacje prof. Neymana i wnioski z nich wypływające*, „Studia i Prace Statystyczne”, nr 3/4, s. 14—27; Zasepa R. (1958), *Problematyka badań reprezentacyjnych GUS w świetle konsultacji z prof. J. Neymanem*, „Wiadomości Statystyczne”, nr 6, s. 7—12.

SUMMARY

The article presents a synthetic approach of scientific activities while taking account of the PTS's (Polish Statistical Association) organisational development. The study presents the results of scientific achievements of PTS in the years 1912—1915 and the Association of Polish Economists and Statisticians in the years 1917—1936 as well as of the PTS 1937—1939. The Author discusses the results of surveys conducted by the Association on the basis of its publications and presented papers at conferences and scientific meetings. Moreover, he presented the development of the theory of statistics and statistical methods in various fields of study, whose authors were Polish statisticians associated in these statistical organisations.

РЕЗЮМЕ

Статья представляет в синтетическом виде научную деятельность ПСО с одновременным учетом его организационного развития. Автор представляет результаты научных достижений ПСО в 1912—1915 гг, Общества польских экономистов и статистиков в 1917—1936 гг, а также ПСО в 1937—1939 гг. В статье были обсуждены результаты статистических обследований проводимых Обществом на основе его издательской деятельности и прочитанных докладов во время конференций и научных встреч. Кроме того, автор представил развитие теории статистики и использования статистических методов в разных обследовательских областях, которых авторами были статистики-члены указанных статистических организаций.

STUDIA METODOLOGICZNE

Tomasz JÓZEFOWSKI, Marcin SZYMKOWIAK

Estymatory kalibracyjne w badaniach statystycznych

W badaniach prowadzonych przez urzędy statystyczne wielu krajów jednym z głównych źródeł błędów nielosowych są braki odpowiedzi. W przypadku gdy występują one na dużą skalę, mogą wpłynąć negatywnie na jakość estymacji. Dlatego szczególną rolę przypisuje się różnego rodzaju technikom, które mają niwelować ujemny wpływ nieuzyskania odpowiedzi na wyniki badań. Jedną

z takich metod jest kalibracja, czyli procedura estymacji parametrów w populacji generalnej. Polega ona na skorygowaniu wag wynikających ze schematu losowania próby z wykorzystaniem zmiennych pomocniczych tak, aby spełnione były odpowiednie równania kalibracyjne. W tradycyjnym podejściu, na etapie poszukiwania wag kalibracyjnych zakłada się, że powinny być one bliskie — w sensie przyjętej funkcji odległości — wyjściowym wagom wynikającym ze schematu losowania próby (Särndal, Lundström, 2005).

Kalibracja jako metoda szacowania parametrów w populacji generalnej jest techniką statystyczną wykorzystywaną w badaniach reprezentacyjnych. W badaniach pełnych występuje również problem braków danych, naturalne zatem wydaje się odpowiednie przeważenie danych. Okazuje się, że kalibracja może być metodą wykorzystywaną w badaniach pełnych (Wallgren, Wallgren, 2007). Punkt wyjścia do jej zastosowania stanowi odpowiedni sposób ustalania wag.

ESTYMATOR KALIBRACYJNY WARTOŚCI GLOBALNEJ

Założmy, że celem badania jest oszacowanie wartości globalnej zmiennej y , określonej wzorem:

$$Y = \sum_{i=1}^N y_i \quad (1)$$

gdzie:

y_i — wartość zmiennej y dla i -tej jednostki badania, $i = 1, \dots, N$,

N — liczebność populacji.

Zakładając, że z N -elementowej populacji $U = \{1, \dots, N\}$ losujemy zgodnie z określonym schematem losowania n -elementową próbę $s \subseteq U$, klasycznym estymatorem wartości globalnej (1) jest znany z metody reprezentacyjnej estymator Horvitz-Thompsona:

$$\hat{Y}_{HT} = \sum_{i \in s} d_i y_i = \sum_{i=1}^n d_i y_i \quad (2)$$

gdzie $d_i = \frac{1}{\pi_i}$ jest wagą odpowiadającą jednostce i , a π_i oznacza prawdopodobieństwo inkluzji i -tej jednostki do próby, tzn. $\pi_i = P(i \in s)$ dla $i = 1, \dots, N$.

Zazwyczaj w sytuacji, gdy nie są znane wszystkie wartości zmiennej y dla jednostek wylosowanych do próby (np. na skutek braków odpowiedzi), estymator Horvitz-Thompsona charakteryzuje się znacznym obciążeniem i wariancją. Wynika to na ogół z faktu, że braki odpowiedzi nie mają charakteru czysto lo-

sowego, a powstałe błędy wynikają z różnic pomiędzy respondentami i niere-spondentami. W konsekwencji ważona suma (2) jest zazwyczaj niedoszacowana w stosunku do wartości globalnej (1).

Zgodnie z ideą kalibracji opisaną przez Särndala i Lundströma (2005), wagi wynikające ze schematu losowania jednostek do próby powinny być skorygowane, aby zrekompensować utratę informacji związaną z brakami danych. Poszukuje się zatem nowych wag w_i dla wszystkich jednostek w próbie, dla których mamy informację o zmiennej y . Punkt wyjścia stanowi odpowiednie skonstruowanie wektora zmiennych pomocniczych, który stanowić będzie podstawę wyznaczania wag kalibracyjnych.

Przyjmując, że $x_1, \dots, x_k$ oznaczają zmienne pomocnicze, które wykorzystane zostaną przy wyznaczaniu wag kalibracyjnych, a X_j oznacza wartość globalną zmiennej x_j , $j=1, \dots, k$, otrzymujemy:

$$X_j = \sum_{i=1}^N x_{ij} \quad (3)$$

gdzie x_{ij} oznacza wartość j -tej zmiennej pomocniczej dla i -tej jednostki badania.

Poszukiwanie wag kalibracyjnych w ujęciu matematycznym można przedstawić w następujący sposób:

- minimalizacja funkcji odległości:

$$D(w, d) = \sum_{i=1}^m d_i G\left(\frac{w_i}{d_i}\right) \rightarrow \min \quad (4)$$

- równania kalibracyjne:

$$\sum_{i=1}^m w_i x_{ij} = X_j \quad j = 1, \dots, k \quad (5)$$

- warunki ograniczające:

$$L \leq \frac{w_i}{d_i} \leq U \quad (6)$$

gdzie:

$L < 1$ i $U > 1$, $i=1, \dots, m$,

m — wielkość zbioru respondentów, czyli liczba jednostek, dla których znana jest wartość zmiennej y w próbie.

Zakłada się przy tym, że G jest funkcją ściśle wypukłą i dwukrotnie różniczkowalną, spełniającą warunki:

- $G(\cdot) \geq 0$,
- $G(1)=0$,
- $G'(1)=0$,
- $G''(1)=1$.

W odniesieniu do warunku ograniczającego najczęściej przyjmuje się, że $L=0$, a U jest dowolną liczbą większą od 1 (np. $U=1,5$).

Przedstawiona we wzorze (4) funkcja $D(\cdot)$ mierzy odległość między wagami wynikającymi ze schematu losowania próby a wagami kalibracyjnymi. Najczęściej na potrzeby badań, celem wyznaczenia postaci analitycznej funkcji $D(\cdot)$, przyjmuje się, że $G(\cdot)$ jest funkcją kwadratową postaci:

$$G(x) = \frac{1}{2}(x-1)^2 \quad (7)$$

W konsekwencji funkcja odległości $D(\cdot)$ może być przedstawiona następująco:

$$D(w, d) = \sum_{i=1}^m d_i G\left(\frac{w_i}{d_i}\right) = \sum_{i=1}^m d_i \frac{1}{2} \left(\frac{w_i}{d_i} - 1\right)^2 = \frac{1}{2} \sum_{i=1}^m \frac{(w_i - d_i)^2}{d_i}. \quad (8)$$

Przyjmując tę funkcję odległości do wyznaczania wag w_i można zdefiniować estymator kalibracyjny wartości globalnej (1).

Definicja. Estymatorem kalibracyjnym wartości globalnej (1) przy znanym wektorze wartości globalnych $X = \left(\sum_{i=1}^N x_{i1}, \sum_{i=1}^N x_{i2}, \dots, \sum_{i=1}^N x_{ik} \right)^T$ zmiennych pomocniczych jest:

$$\hat{Y}_X = \sum_{i=1}^m w_i y_i \quad (9)$$

gdzie wektor wag $w = (w_1, \dots, w_m)^T$ jest rozwiązaniem zadania optymalizacyjnego

$$w = \operatorname{argmin}_v D(v, d) \quad (10)$$

przy warunku

$$X = \tilde{X} \quad (11)$$

gdzie

$$\tilde{X} = \left(\sum_{i=1}^m w_i x_{i1}, \sum_{i=1}^m w_i x_{i2}, \dots, \sum_{i=1}^m w_i x_{ik} \right)^T \quad (12)$$

Korzystając z metody czynników nieoznaczonych Lagrange'a można udowodnić¹ twierdzenie, które przy funkcji odległości (8) podaje postać wag kalibracyjnych w_i .

Twierdzenie. Jeżeli macierz $\sum_{i=1}^m d_i x_i \otimes x_i^T$ jest nieosobliwa, to rozwiązaniem zadania minimalizacji funkcji odległości (10), przy warunku (11), jest wektor wag kalibracyjnych postaci $w = (w_1, \dots, w_m)^T$, którego składowe spełniają równanie:

$$w_i = d_i + d_i (X - \hat{X})^T \left(\sum_{i=1}^m d_i x_i \otimes x_i^T \right)^{-1} x_i \quad (13)$$

przy czym

$$\hat{X} = \left(\sum_{i=1}^m d_i x_{i1}, \sum_{i=1}^m d_i x_{i2}, \dots, \sum_{i=1}^m d_i x_{ik} \right)^T \quad (14)$$

a

$$x_i = (x_{i1}, \dots, x_{ik})^T \quad (15)$$

jest wektorem złożonym z wartości wszystkich k zmiennych pomocniczych dla i -tego respondenta, $i=1, \dots, m$, $\otimes$ oznacza symbol iloczynu Kroneckera macierzy.

ALGORYTM WYZNACZANIA WAG KALIBRACYJNYCH W BADANIACH PEŁNYCH

W badaniach pełnych istnieje również problem braków danych, więc zastosowanie właściwych metod ważenia jest szczególnie ważne z punktu widzenia końcowych wyników. Możliwość wykorzystania podejścia kalibracyjnego w badaniach pełnych, z racji tego że w ich przypadku nie dokonuje się losowania próby, wynika z odpowiedniego ustalenia wyjściowych wag. W dalszej czę-

¹ Dowody twierdzenia można znaleźć w pracy M. Szymkowiaka (2007).

ści artykułu przedstawimy algorytm wyznaczania wag kalibracyjnych oraz egzemplifikację wykorzystującą przykładowy zbiór danych².

Założmy, że celem badania jest utworzenie dwuwymiarowej tabeli kontyngencji. Zawierać ma ona informacje o wartościach globalnych interesującej nas cechy Y w zależności od wariantów dwóch zmiennych X i Z (np. liczba osób w województwie o określonym stanie cywilnym w zależności od płci i grupy wiekowej, liczba bezrobotnych w zależności od wykształcenia i klasy miejscowości zamieszkania itd.). Zakładamy zatem, że wymiary konstruowanej tablicy wyznaczone są przez warianty zmiennych X i Z , przyjmujących odpowiednio k i n poziomów.

TABL. 1. DWUWYMIAROWA TABELA KONTYNGENCJI

X/Z	Z_1	Z_2	...	Z_n
X_1	$\sum_{i:X(i)=x_1, Z(i)=z_1} y_i$	$\sum_{i:X(i)=x_1, Z(i)=z_2} y_i$	...	$\sum_{i:X(i)=x_1, Z(i)=z_n} y_i$
X_2	$\sum_{i:X(i)=x_2, Z(i)=z_1} y_i$	$\sum_{i:X(i)=x_2, Z(i)=z_2} y_i$	...	$\sum_{i:X(i)=x_2, Z(i)=z_n} y_i$
$\vdots$	$\vdots$	$\vdots$	...	$\vdots$
X_k	$\sum_{i:X(i)=x_k, Z(i)=z_1} y_i$	$\sum_{i:X(i)=x_k, Z(i)=z_2} y_i$	...	$\sum_{i:X(i)=x_k, Z(i)=z_n} y_i$

Źródło: opracowanie własne.

Poszczególne części tabl. 1 zawierają wartości globalne zmiennej Y dla i -tego i j -tego wariantu zmiennych X i Z , czyli $\sum_{i:X(i)=x_k, Z(i)=z_n} y_i$, $i=1, 2, \dots, k$, $l=1, 2, \dots, n$.

W przypadku niektórych wariantów zmiennych X i Z nie będziemy jednak dysponowali informacjami o wartościach zmiennej Y dla wszystkich jednostek (braki danych). Wartość globalna będzie zazwyczaj niedoszacowana. Podejście opisane w artykule ma stanowić swego rodzaju remedium na istniejące w badaniach pełnych braki danych i oparte jest na metodologii kalibracji, której pionierami byli Deville i Särndal (1992).

Idea wykorzystania estymatorów kalibracyjnych w badaniach pełnych polega na odpowiednim skonstruowaniu wag, które podlegać będą kalibracji. W badaniach częściowych wagi podlegające temu procesowi odpowiadają wagom wynikającym ze schematu losowania próby d_i . W badaniach pełnych, które obejmują swym zasięgiem całą populację, wagi takie należy utworzyć w sposób sztuczny, a następnie należy je wykalibrować zgodnie z wcześniej opisaną metodologią. Algorytm konstruowania tablicy kontyngencji, który uwzględnić będzie występowanie braków danych w odniesieniu do interesującej badacza cechy Y , można opisać w trzech zasadniczych punktach:

1. Ustalenie sztucznych — wyjściowych wag d_i , które podlegać będą procesowi kalibracji.

² Algorytm ten został opisany również w publikacji Wallgrenów (2007).

- Wybór zmiennych pomocniczych $X_1, X_2, \dots, X_k$, które wykorzystane zostaną do konstrukcji wektora X złożonego z ich wartości globalnych.
- Ustanowienie nowych wag kalibracyjnych i zbudowanie odpowiedniej tablicy kontyngencji.

W kroku pierwszym opisanego algorytmu wagi d_i ustala się w sposób sztuczny, zgodnie z następującą zasadą:

$$d_i = \begin{cases} 1 & \text{dla } i \in r \\ 0 & \text{dla } i \notin r \end{cases} \quad (16)$$

gdzie r oznacza zbiór respondentów, a więc zbiór jednostek, dla których znana jest wartość zmiennej Y .

W kroku drugim dokonuje się wyboru zmiennych pomocniczych. Zalecane jest, aby były to zmienne, o których mamy pełną informację dla wszystkich jednostek z badania. Wykorzystuje się tutaj najczęściej różnego rodzaju zmienne demograficzne (płeć, wiek, klasa miejscowości zamieszkania itd.). Następnie, wykorzystując zestaw zmiennych pomocniczych, buduje się wektor X złożony z ich wartości globalnych. Wektor ten będzie zawierał, w zależności od rodzaju zmiennych, m.in. informacje o liczbie mężczyzn i kobiet, osób w określonej grupie wiekowej itd. Wagi kalibracyjne wyznaczane będą zatem w taki sposób, aby ich sumy odpowiednich jednostek odpowiadały wartościom globalnym zmiennych pomocniczych. Przykładowo, obliczając sumę wag kalibracyjnych dla wszystkich mężczyzn z badania uzyskamy wartość, która odpowiadać będzie łącznej liczbie mężczyzn. Tak określone wagi kalibracyjne odtwarzać będą wartości globalne zmiennych pomocniczych. Z dużym prawdopodobieństwem można zatem przyjąć, że po ich zastosowaniu do zmiennej Y uzyskamy oszacowaną wartość globalną bliższą prawdziwej wartości. W ostatnim, trzecim kroku, wykorzystując twierdzenie (13), wyznaczamy wagi kalibracyjne, a następnie konstruujemy odpowiednią tablicę kontyngencji, która zawierać będzie odpowiednio przeważone dane.

PRZYKŁAD EMPIRYCZNY

Założmy, że celem badania jest stworzenie tablicy kontyngencji zawierającej informacje o liczbie osób w zależności od ich stanu cywilnego i grupy wieku. Na potrzeby przykładu przyjęto, że dysponujemy informacjami z hipotetycznego rejestru, który zawiera m.in. zmienne: płeć (k — kobieta, m — mężczyzna), klasa (klasa miejscowości zamieszkania: m — miasto, w — wieś), wiek (wyróżniono dwie grupy wiekowe: 15—34 lata i 35 lat i więcej) oraz stan cywilny (k — kawalerowie/panny, z — żonaci/zamężne, w — wdowcy/wdowy, r — rozwiedzeni/rozwidzione).

Ze względu na braki danych występujące w rejestrze, zarówno w odniesieniu do stanu cywilnego jak i wieku, uzyskana tablica kontyngencji nie będzie właściwa.

PRZYKŁADOWY REJESTR OSÓB

Lp.	Płeć	Klasa	Wiek	Stan cywilny	d_i	x_1	x_2	x_3	w_i
1	m	m	.	k	0	0	1	1	0
2	k	w	15—34	z	1	1	0	0	1,1738
3	k	w	35 i więcej	.	0	1	0	0	0
4	m	w	35 i więcej	w	1	0	1	0	1,5364
5	m	m	15—34	k	1	0	1	1	1,4844
6	m	m	.	r	0	0	1	1	0
7	k	m	35 i więcej	r	1	1	0	1	1,1218
8	k	w	35 i więcej	w	1	1	0	0	1,1738
9	k	m	15—34	z	1	1	0	1	1,1218
10	m	m	15—34	z	1	0	1	1	1,4844
11	k	w	15—34	z	1	1	0	0	1,1738
12	m	w	35 i więcej	r	1	0	1	0	1,5364
13	k	m	15—34	k	1	1	0	1	1,1218
14	m	w	15—34	.	0	0	1	0	0
15	m	m	15—34	z	1	0	1	1	1,4844
16	k	w	35 i więcej	z	1	1	0	0	1,1738
17	k	m	15—34	k	1	1	0	1	1,1218
18	m	w	35 i więcej	k	1	0	1	0	1,5364
19	m	m	35 i więcej	.	0	0	1	1	0
20	k	m	35 i więcej	z	1	1	0	1	1,1218
21	m	m	15—34	z	1	0	1	1	1,4844
22	k	w	15—34	r	1	1	0	0	1,1738
23	m	m	15—34	r	1	0	1	1	1,4844
24	k	w	15—34	r	1	1	0	0	1,1738
25	m	m	.	z	0	0	1	1	0
26	k	w	.	z	0	1	0	0	0
27	m	m	35 i więcej	z	1	0	1	1	1,4844
28	k	w	35 i więcej	k	1	1	0	0	1,1738
29	m	m	35 i więcej	k	1	0	1	1	1,4844
30	k	w	15—34	w	1	1	0	0	1,1738

Źródło: jak przy tabl. 1.

Łączna liczba osób w tabl. 2 nie sumuje się do liczby wszystkich osób znajdujących się w rejestrze, wynoszącej 30. Zachodzi zatem potrzeba odpowiedniego przeważenia zawartych w tablicy danych tak, aby wartości w poszczególnych komórkach sumowały się do liczby osób w całym rejestrze.

TABL. 2. LUDNOŚĆ WEDŁUG STANU CYWILNEGO I WIEKU

Stan cywilny	Ogółem	15—34 lata	35 lat i więcej
Ogółem	23	13	10
Kawalerowie/panny	6	3	3
Rozwiedzeni/rozwidzione	5	3	2
Wdowcy/wdowy	3	1	2
Żonaci/zamężne	9	6	3

Źródło: jak przy tabl. 1.

Punktem wyjścia do stworzenia odpowiednich wag jest, zgodnie z opisanym algorytmem, utworzenie sztucznych wag wyjściowych, które podlegać będą

kalibracji. Tworzona tablica będzie mieć dwa wymiary, odpowiadające stanowi cywilnemu oraz grupie wieku. Wagi należy więc ustanowić w następujący sposób:

$$d_i = \begin{cases} 1 & \text{dla } i \in r \\ 0 & \text{dla } i \notin r \end{cases}$$

gdzie r oznacza zbiór osób, dla których znany jest stan cywilny oraz grupa wieku.

W dalszym etapie wyznaczania wag należy wybrać odpowiednie zmienne pomocnicze. Jest to szczególnie ważny krok w podejściu kalibracyjnym, gdyż właściwy dobór zmiennych wspomagających w istotny sposób rzutuje na jakość wyników końcowych. W praktycznych zastosowaniach wykorzystuje się na tym etapie zmienne, dla których znane są wartości na poziomie całego rejestru. Są to zazwyczaj cechy demograficzne odnoszące się do analizowanych osób. W rozważanym przykładzie w charakterze zmiennych pomocniczych zdecydowano się wybrać płeć oraz klasę miejscowości zamieszkania. Ostatecznie zmienne pomocnicze określono w następujący sposób:

$$x_{i1} = \begin{cases} 1 & \text{jeżeli } i\text{-ta osoba jest kobietą} \\ 0 & \text{jeżeli } i\text{-ta osoba jest mężczyzną} \end{cases}$$

$$x_{i2} = \begin{cases} 1 & \text{jeżeli } i\text{-ta osoba jest mężczyzną} \\ 0 & \text{jeżeli } i\text{-ta osoba jest kobietą} \end{cases}$$

$$x_{i3} = \begin{cases} 1 & \text{jeżeli } i\text{-ta osoba mieszka w mieście} \\ 0 & \text{jeżeli } i\text{-ta osoba mieszka na wsi} \end{cases}$$

Utworzone w ten sposób trzy zmienne pomocnicze zagwarantują sumowalność odpowiednich wag kalibracyjnych w_i do faktycznej liczby kobiet i mężczyzn w rejestrze, a także do liczby osób zamieszkujących miasto. Z formalnego punktu widzenia do opisu płci wystarczyłaby jedna dychotomiczna zmienna pomocnicza, która przyjmowałaby wartość 1 w sytuacji, gdy badana osoba jest kobietą oraz wartość 0, gdy rozważana osoba jest mężczyzną. Takie podejście stosowane jest np. przy budowie modeli regresji.

W podejściu kalibracyjnym przyjęcie tylko jednej (np. pierwszej) zmiennej dychotomicznej zagwarantowałoby jedynie sumowalność wag kalibracyjnych do liczby kobiet w rejestrze. Wagi kalibracyjne dla mężczyzn, w przypadku utworzenia tylko jednej zmiennej dychotomicznej, nie musiałyby się jednak sumować do łącznej liczby mężczyzn w rejestrze. Byłoby to konsekwencją braku odpowiedniego równania kalibracyjnego, odpowiedzialnego za sumowalność wag dla mężczyzn do łącznej liczby mężczyzn w rejestrze. Utworzenie dwóch zmien-

nych dychotomicznych w odniesieniu do płci zagwarantuje sumowalność wag dla kobiet i mężczyzn odpowiednio do łącznej rzeczywistej liczby kobiet i mężczyzn. Wymusi to dodatkowo sumowalność wag kalibracyjnych do łącznej liczby wszystkich osób w rejestrze.

Gdy wszystkie wagi sumować się będą do łącznej liczby osób w rejestrze, w odniesieniu do klasy miejscowości zamieszkania konieczne należy utworzyć tylko jedną zmienną dychotomiczną. W naszym przypadku wagi kalibracyjne dla mieszkańców miast będą się sumowały do łącznej liczby osób z rejestru zamieszkujących miasta. Sumowalność wag dla wszystkich osób w rejestrze i wag dla osób zamieszkujących miasta do łącznej liczby osób z miast wymusi sumowalność wag dla mieszkańców wsi do łącznej liczby osób pochodzących ze wsi. Konieczność utworzenia tylko jednej zmiennej dychotomicznej w odniesieniu do zmiennej klasa miejscowości zamieszkania wynika również z postaci wag kalibracyjnych, danych wzorem (13). Utworzenie dwóch zmiennych dychotomicznych w odniesieniu do zmiennej klasa miejscowości zamieszkania doprowadziłoby do współliniowości zmiennych pomocniczych, co w konsekwencji spowodowałoby, że macierz $\sum_{i=1}^m d_i x_i \otimes x_i^T$ byłaby osobliwa.

We wzorze (13) sumowanie odbywa się po zbiorze respondentów. Formalnie można byłoby rozszerzyć sumowanie na zbiór wszystkich jednostek z rejestru (N), gdyż ostatecznie do wyrażenia $\sum_{i=1}^N d_i x_i \otimes x_i^T$ wejdą i tak te elementy, dla których $d_i=1$.

W kolejnym kroku tworzy się wektor wartości globalnych X , przechowujący, przy tak określonych zmiennych pomocniczych, informacje z rejestru o łącznej liczbie kobiet, mężczyzn i osób zamieszkujących miasta. W rozważanym przykładzie wektor ten będzie miał postać: $X=(15,15,16)^T$. Podobnie stworzymy wektor $\hat{X}$, który odpowiednio przechowuje informacje z rejestru o liczbie kobiet, mężczyzn oraz osób zamieszkujących miasta, w przypadku których znany jest zarówno stan cywilny, jak i grupa wieku. W rozpatrywanym przykładzie wektor ten będzie miał postać: $\hat{X} = (13,10,12)^T$.

W ostatnim kroku rozważanego algorytmu, przy użyciu wzoru (13), wyznaczone są wagi kalibracyjne dla każdej osoby z rejestru. Przykładowo, wagę kalibracyjną dla drugiej osoby policzono na podstawie formuły:

$$w_2 = 1 + 1 \cdot (2 \ 5 \ 4) \begin{pmatrix} 13 & 0 & 5 \\ 0 & 10 & 7 \\ 5 & 7 & 12 \end{pmatrix}^{-1} \cdot \begin{pmatrix} 1 \\ 0 \\ 0 \end{pmatrix} = 1,1738$$

W podobny sposób wyznaczamy pozostałe wagi kalibracyjne, otrzymując ostatecznie wektor wag kalibracyjnych w . Warto zwrócić przy tym uwagę, że

suma wszystkich wag kalibracyjnych wynosi 30. Z kolei sumy wag kalibracyjnych odnoszących się do kobiet, mężczyzn oraz osób mieszkających w mieście i na wsi wynoszą odpowiednio: 15, 15, 16 i 14. Spełnione są więc odpowiednie równania kalibracyjne, stanowiące fundament podejścia kalibracyjnego. Zgodnie z ideą kalibracji można z dużym prawdopodobieństwem przypuszczać, że skoro wyznaczone wagi kalibracyjne odtwarzają dokładnie wartości globalne zmiennych pomocniczych, to powinny również odtwarzać wartość globalną zmiennej Y . Ostatecznie tablica wynikowa (tabl. 3), w której uwzględniono wagi kalibracyjne w_i celem zredukowania obciążenia będącego konsekwencją braków danych, jest postaci³:

TABL. 3. LUDNOŚĆ WEDŁUG STANU CYWILNEGO I WIEKU (dane przeważone)

Stan cywilny	Ogółem	15—34 lata	35 lat i więcej
O g ó ł e m	30	16,656760	13,343239
Kawalerowie/panny	7,922734	3,728083	4,194651
Rozwiedzeni/rozwidzione	6,490342	3,832095	2,658247
Wdowcy/wdowy	3,884101	1,173848	2,710253
Żonaci/zamężne	11,702820	7,922734	3,780089

Ź r ó d ł o: jak przy tabl. 1.

Podsumowanie

W badaniach statystycznych prowadzonych przez GUS podejście kalibracyjne nie było dotąd wykorzystywane na szeroką skalę. W zasadzie jedynym badaniem, w którym wykorzystuje się kalibrację, celem redukcji obciążenia wynikającego z braków odpowiedzi, jest badanie EU-SILC. W badaniu tym wykorzystano tzw. metodę kalibracji zintegrowanej — w wersji sinusa hiperbolicznego, ze względu na wykazaną w praktyce własność uzyskania wag kalibracyjnych bardzo blisko skupionych wokół wag wyjściowych. Wagi początkowe — wynikające z przyjętego dwustopniowego schematu doboru jednostek do próby — korygowane były na podstawie informacji o liczbie gospodarstw domowych oraz o liczbie osób według płci i wieku. Informacje te na poziomie województw (NUTS2) z dodatkowym podziałem na obszary miejski i wiejski, pochodziły z Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2002 oraz z bieżących szacunków demograficznych (*Dochody...*, 2008).

W większości badań statystycznych występuje jednak problem braków odpowiedzi. Wydaje się więc zasadne zastosowanie podejścia kalibracyjnego celem redukcji obciążenia i poprawy efektywności — w sensie mniejszej wariancji stosowanych estymatorów. Z doświadczeń państw stosujących kalibrację w badaniach statystycznych wynika, że jest to metoda, która może stanowić reme-

³ Wartości w tabl. 3 nie są liczbami naturalnymi ze względu na małą wielkość przykładowego zbioru. Celem pokazania techniki przeważania danych z uwzględnieniem podejścia kalibracyjnego zestawiono je w oryginalnej postaci, nie dokonując żadnych zaokrągleń.

dium na ten rodzaj błędów nielosowych. Metoda ta jest bardzo intuicyjna w zastosowaniu i może być wykorzystana zarówno w badaniach częściowych prowadzonych metodą reprezentacyjną, jak i w badaniach pełnych. Może ona przy tym nabrać szczególnego znaczenia, zwłaszcza w tych badaniach, które opierać się będą na maksymalnym wykorzystaniu danych pochodzących z różnych źródeł, w tym z rejestrów administracyjnych. Jej wykorzystanie będzie również ważne z punktu widzenia badań pełnych, jakimi są spisy powszechne, w których także występuje problem braków danych. Opisana metoda kalibracji, polegająca na korygowaniu sztucznie utworzonych wag, może stanowić cenną technikę statystyczną, wykorzystywaną w tego typu badaniach na etapie tworzenia tablic wyników. W konsekwencji przyczyni się to do poprawy jakości publikowanych wyników, z punktu widzenia ich dokładności, a także zapewni ich większą akceptowalność przez odbiorców informacji statystycznych.

mgr Tomasz Józefowski — Ośrodek Statystyki Małych Obszarów, Urząd Statystyczny w Poznaniu,

dr Marcin Szymkowiak — Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu, Ośrodek Statystyki Małych Obszarów, Urząd Statystyczny w Poznaniu

LITERATURA

Deville J.-C., Särndal C.-E. (1992), *Calibration estimators in survey sampling*, „Journal of the American Statistical Association”, vol. 87

Dochody i warunki życia ludności (raport z badania EU-SILC 2006 r.) (2008), GUS

Särndal C.-E., Lundström S. (2005), *Estimation in surveys with nonresponse*, John Wiley & Sons, Ltd

Szymkowiak M. (2007), *Przyczynek do kalibracji w badaniach statystycznych z brakami odpowiedzi*, [w:] *Kapitał ludzki i wiedza w gospodarce. Wyzwania XXI wieku*, Zeszyty Naukowe Wydziału Informatyki i Gospodarki Elektronicznej AE w Poznaniu

Wallgren A., Wallgren B. (2007), *Register-based statistics. Administrative data for statistical purposes*, Wiley Series in Survey Methodology, John Wiley & Sons Ltd

SUMMARY

The literature proposes two basic statistical techniques: imputation and weighting. They mitigate the negative impact of non-response test results. One of the weighing methods, used by some foreign statistical offices, is calibration, which consists of correcting the output weights resulting from the sampling scheme using a variety of auxiliary variables. Calibration can also be used in the complete surveys, and the starting point in its practical application is to establish an appropriate baseline — artificial weights. This article presents an example of how to use the calibration approach. With it one can create contingency tables based on the data from complete surveys (censuses, administrative records).

РЕЗЮМЕ

В литературе предлагается два основных статистических метода: импутацию и взвешивание. Они должны нивелировать отрицательное влияние отсутствия ответов на результаты обследований. Одним из методов взвешивания, используемым некоторыми заграничными статистическими управлениями является калибровка, которая заключается в коррекции исходных весов, являющихся результатом схемы выборки с использованием разных вспомогательных переменных. Калибровка может также использоваться в полных обследованиях, а отправную точку в ее практическом использовании составляет соответствующее определение исходных — искусственных весов.

В статье представляется примерный способ использования калибрационного подхода. Благодаря этому, можно создавать таблицы ассоциации качественных признаков (контингенции) на основе данных из полных обследований (переписи, административные регистры).

Emilia BOGACKA

Zastosowanie teorii społecznej dezorganizacji do badania zróżnicowania przestrzennego przestępczości

Przestępczość, jej determinanty i zróżnicowanie przestrzenne od dawna były w kręgu zainteresowań naukowców. Pierwszym badaczem, który podjął tę problematykę był Quetelet (1842). Zbadał on zależność między przestępczością a porami roku, klimatem, płcią oraz wiekiem, dokonał również klasyfikacji regionów we Francji ze względu na natężenie przestępczości.

Od tego czasu w nauce powstało wiele teorii dotyczących przestępczości. Nie wszystkie znalazły jednak uznanie i są wykorzystywane współcześnie do badania zróżnicowania przestrzennego przestępczości. Do najczęściej wykorzystywanych należy teoria społecznej dezorganizacji.

Celem artykułu jest przedstawienie możliwości wykorzystania teorii społecznej dezorganizacji do badania zróżnicowania przestrzennego przestępczości. W opracowaniu omówiono założenia teorii społecznej dezorganizacji oraz dokonano przeglądu prac wykorzystujących tę teorię do badania zróżnicowania przestrzennego przestępczości.

TEORIA SPOŁECZNEJ DEZORGANIZACJI

Teoria społecznej dezorganizacji jest jedną z najważniejszych teorii rozwiniętych w szkole chicagowskiej. Wiele rozważań socjologów z Uniwersytetu w Chicago skupiało się wokół zagadnień związanych z przestępczością, ale za kluczowy w badaniach nad zróżnicowaniem przestrzennym zjawiska uznaje się dorobek Clifforda Shawa i Henry'ego McKaya (Heidensohn, 1989; Newburn, 2007; Melossi, 2008). Przedmiotem ich badań była struktura przestrzenna Chicago, położone w mieście osiedla skupiające imigrantów i wskaźniki patologii społecznych, w tym także przestępczości. Rozwinięta przez Shawa i McKaya idea koncentrowała się wokół twierdzenia, że istnienie patologii społecznych nie jest zależne od właściwości pojedynczych jednostek, ale od właściwości społeczno-kulturowych obszarów, w których te jednostki funkcjonują.

Prace Shawa i McKaya ujawniły dwie znaczące prawidłowości dotyczące społecznego i przestrzennego rozmieszczenia przestępczości:

- 1) status poszczególnych obszarów, biorąc pod uwagę zagrożenie przestępczością, jest relatywnie stały (w okresie 20—30 lat status obszarów nie ulegał zmianie, mimo zmian w strukturze etnicznej); wyróżniono obszary o małym, średnim i dużym zagrożeniu zjawiskiem przestępczości oraz
- 2) przestępczość jest konsekwentnie niższa w obszarach o wyższym statusie społeczno-ekonomicznym i wyższa w obszarach o relatywnie wyższym stopniu społeczno-ekonomicznej deprywacji.

Sprawia to, że czynniki obrazujące różnice społeczno-ekonomiczne obszarów są istotne w wyjaśnianiu społecznej i geograficznej zmienności przestrzennej przestępczości.

Shaw i McKay odwoływali się często do modelu koncentrycznego miasta stworzonego przez Ernesta Burgessa w 1925 r., w którym strefa przejściowa jest strefą najbardziej znaczącą z punktu widzenia zjawiska przestępczości. Dla obszaru tego charakterystyczne są liczne zachowania dewiacyjne i problemy społeczne: przestępczość, prostytucja, wysoka umieralność noworodków, niski poziom zdrowotny mieszkańców i ubóstwo. Te zachowania i problemy nie są przypisane tylko do strefy przejściowej, ale to właśnie w niej są nieproporcjonalnie skoncentrowane. Z tego powodu została ona uznana za obszar, który charakteryzuje dezorganizacja¹. Badania Shawa i McKaya wykorzystujące materiały z sądu dla nieletnich wykazały, że obszary miasta, w których skupiona jest przestępczość nieletnich, charakteryzuje również wysoki odsetek obcokrajowców i Afroamerykanów w strukturze mieszkańców, a także m.in.: wysoki odsetek rodzin utrzymywanych przez opiekę społeczną, niski odsetek własności domów, wysoki odsetek zniszczonych domów, wzrastające zaludnienie, ponadto wysoki

¹ Termin dezorganizacja został po raz pierwszy zastosowany przez socjologów szkoły chicagowskiej w 1918 r. Pojęcie zostało użyte przez Williama Isaaca Thomasa i Floriana Znanieckiego w pracy *Chłop polski w Polsce i Ameryce*. Uważali oni, że *stabilność grupy jest swoistą dynamiczną równowagą procesów dezorganizacji i reorganizacji oraz że równowaga zostaje naruszona dopiero wówczas, kiedy proces dezorganizacji nie może być kontrolowany przez wzmacnianie obowiązujących w grupie zasad*.

odsetek umieralności niemowląt, zachorowalności na gruźlicę, szaleństwa, przestępczości dorosłych oraz absencji dzieci i młodzieży w szkole.

Zbiorowość lokalną można przedstawić za pomocą modelu systemowego, w którym jest rozpatrywana jako kompleksowy system powiązań przyjaźni i pokrewieństwa, formalnych i nieformalnych powiązań mających korzenie w życiu rodzinnym i toczącej się socjalizacji (Sampson, Groves, 1989; Sampson, 1997). Społeczną organizację i społeczną dezorganizację należy umieścić na dwóch końcach kontinuum uwzględniającego powiązania systemowe społecznej kontroli zbiorowości (Sampson, Groves, 1989).

Jako rezultat badań za najważniejsze czynniki wpływające na społeczną dezorganizację Shaw i McKay uznali niski status ekonomiczny, zróżnicowanie etniczne oraz mobilność mieszkaniową (Entorf, Spengler, 2002). Teoria społecznej dezorganizacji została później rozszerzona przez Sampsona i Grovesa, w pierwszym empirycznym teście tej teorii, o dwa czynniki: rozbitcie rodziny i urbanizację, które mogą wpływać na zwiększenie społecznej dezorganizacji.

WYBRANE PRACE WYKORZYSTUJĄCE TEORIĘ SPOŁECZNEJ DEZORGANIZACJI DO BADANIA ZRÓŻNICOWANIA PRZESTRZENNEGO PRZESTĘPCZOŚCI

Teoria społecznej dezorganizacji była wielokrotnie wykorzystywana przez badaczy zajmujących się przestępczością. Badania zróżnicowania przestrzennego przestępczości z aplikacją tej teorii przeprowadzili m.in.: Andresen, 2006 a, b; Bernburg, Thorlindsson, 2007; Boggess, Hipp, 2010; Breetzke, 2010; Cahill, Mulligan, 2003; Ceccato, Oberwittler, 2008; Holloway, McNulty, 2003; Jobes i in., 2004; Maik, 1995; Martinez i in., 2010; McCord, Ratcliffe, 2007; Ralston, 1999; Sampson i in., 2002; Schwartz, Gertseva, 2010; Smith i in., 2000; Stucky, Ottensmann, 2009; Teh, 2008; Wang, Arnold, 2008; van Wilsem i in., 2006 oraz Ye, Wu, 2010.

Badania, w których wykorzystywana była omawiana teoria przeprowadzano w różnych skalach przestrzennych:

- 1) państwa: Anglia i Walia (Sampson, Groves, 1989), Niderlandy (van Wilsem i in., 2006), Islandia (Bernburg, Thorlindsson, 2007), Stany Zjednoczone (Ralston, 1999);
- 2) regiony — Indianapolis (Stucky, Ottensmann, 2009);
- 3) obszary wiejskie i miejskie — Stany Zjednoczone (Schwartz, Gertseva, 2010);
- 4) miasta: Atlanta (Holloway, McNulty, 2003), Chicago (Wang, Arnold, 2008; Ye, Wu, 2010), Kolonia i Tallinn (Ceccato, Oberwittler, 2008), Los Angeles (Boggess, Hipp, 2010), San Diego (Martinez i in., 2010), ponadto średniej wielkości miasto w południowo-wschodnich Stanach Zjednoczonych (Smith i in., 2000), Toruń (Maik, 1995), Tshwane (Breetzke, 2010), Tucson (Cahill, Mulligan, 2003), Vancouver (Andresen, 2006 a, b).

Zastosowanie teorii do badania zróżnicowania przestrzennego przestępczości w różnych skalach przestrzennych wskazuje na jej uniwersalność. Warto również

pod kreślić, że w żadnej z wymienionych prac nie stwierdzono, że przyjęta skala przestrzenna uniemożliwia lub w jakikolwiek sposób ogranicza możliwości aplikacyjne teorii bądź też interpretację wyników uzyskanych w postępowaniu badawczym.

Badania dotyczyły różnych rodzajów przestępstw, zarówno popełnianych przeciw mieniu jak i przeciwko życiu i zdrowiu. Świadczy to o uniwersalności teorii i możliwości wyboru dowolnego zakresu przedmiotowego analizy.

Stosowaną w badaniach metodą statystyczną była analiza regresji. Jako zmienne zależne w analizach badacze wykorzystali następujące wskaźniki przestępczości — liczbę przestępstw/1000 mieszkańców (Andresen, 2006 a; Cahill, Mulligan, 2003), liczbę przestępstw/100000 mieszkańców (Ceccato, Oberwittler, 2008) oraz ogólny wskaźnik wiktymizacyjny, który odzwierciedlał liczbę przestępstw popełnionych w stosunku do respondentów ankiety kryminologicznej i ich własności (domu, samochodu itp.) w roku poprzedzającym ankietę (Sampson, Groves, 1989). Źródła danych wykorzystywanych jako zmienne zależne wykazywały zróżnicowanie. W badaniach Andresena, Cahilla, Mulligana oraz Ceccato i Oberwittlera były to uzyskane z policji geokodowane dane dotyczące popełnionych przestępstw. W przypadku badania Sampsona i Grovesa dane pochodziły z ankiety kryminologicznej przeprowadzonej przez policję.

Naukowcy wykorzystujący do badania zróżnicowania przestrzennego przestępczości teorię społecznej dezorganizacji stosowali różne zmienne niezależne. Odpowiadały one najczęściej kluczowym elementom teorii. Wyodrębnione zostały następujące zmienne niezależne:

- a) status społeczno-ekonomiczny, który im jest niższy, tym wyższa jest dezorganizacja społeczna w danej zbiorowości, co oznacza także wzrost przestępczości, np.: stopa bezrobocia, odsetek osób z wyższym wykształceniem, przeciętny dochód na rodzinę, odsetek ludności otrzymującej zasiłek socjalny, odsetek ludności pracującej w usługach;
- b) zróżnicowanie etniczne, które utrudnia utrzymanie więzi społecznych w zbiorowości, wykazuje pozytywny związek z przestępczością, np. odsetek imigrantów w populacji, struktura narodowościowa, odsetek osób, dla których językiem podstawowym nie jest język urzędowy danego kraju;
- c) mobilność mieszkaniowa zakłóca i utrudnia nawiązywanie więzi społecznych w zbiorowości, dlatego ma pozytywny związek z przestępczością, np.: odsetek wynajmowanych domów w ogólnej liczbie domów, odsetek osób mieszkających w tym samym domu co 5 lat wcześniej, odsetek opuszczonych gospodarstw domowych w ogólnej liczbie gospodarstw domowych, odsetek osób urodzonych w odległości 15 min spacerem od miejsca zamieszkania;
- d) rozbitcie rodziny, które zmniejsza nieformalną kontrolę społeczną w zbiorowości i wykazuje pozytywny związek z przestępczością, np. odsetek gospodarstw domowych z rodzicem wychowującym samotnie dziecko w ogólnej liczbie gospodarstw domowych, odsetek osób rozwiedzionych lub będących w separacji;
- e) wskaźniki urbanizacji; społeczności miejskie charakteryzuje zmniejszona możliwość kontroli społecznej, dlatego istnieje pozytywny związek z przestępczością.

**ZESTAWIENIE WYBRANYCH PUBLIKACJI WYKORZYSTUJĄCYCH
TEORIĘ SPOŁECZNEJ DEZORGANIZACJI DO BADANIA ZRÓŻNICOWANIA PRZESTĘPCZOŚCI**

Autor	Zakres przestrzenny	Lata	Rodzaj przestępstwa	Zmienne niezależne wykorzystane w analizie
Andresen	Vancouver	1996	kradzież samochodu, kradzież z włamaniem, przemoc	różnorodność etniczna: procent imigrantów w populacji +; status społeczno- -ekonomiczny: stopa bezrobocia +, procent osób z wyższym wykształceniem –, przeciętny dochód na rodzinę –; rozbieżności rodzin: procent rodzin z jed- nym rodzicem +, liczba ludności +; mobilność mieszkaniowa: zmiany liczby ludności +, procent wynajmowanych domów w ogólnej liczbie domów +
Cahill, Mulligan	Tucson (Arizona)	1995—1999	zabójstwo, napaść, gwalt	wskaźnik zróżnicowania etnicznego +, przeciętny wiek gospodarstwa domowego +, procent ludności powyżej 25. roku życia z wyższym wykształ- ceniem –, procent gospodarstw domowych z rodzicem wychowującym sa- motnie dziecko w ogólnej liczbie gospodarstw domowych +, gęstość zalud- nienia (–), procent ludności otrzymującej zasiłek socjalny +, procent lud- ności pracującej w usługach –, procent wynajmowanych gospodarstw domo- wych w ogólnej liczbie gospodarstw domowych +, procent osób mieszkają- cych w tym samym domu co 5 lat wcześniej –, procent opuszczonych gospodarstw domowych w ogólnej liczbie gospodarstw domowych +
Ceccato, Oberwittler	Kolonia Tallinn	05.1999—04.2000 06.2004—05.2005	kradzież	Kolonia: procent mężczyzn w wieku 18—24 lata w ogólnej liczbie mężczyzn +, procent osób w wieku ≥60 lat –, procent osób korzystających z pomocy społecznej +, procent osób niebędących obywatelami Niemiec + Tallinn: procent mężczyzn w wieku 18—27 lat w ogólnej liczbie mężczyzn +, procent osób w wieku ≥65 lat –, procent osób, dla których językiem pod- stawowym nie jest estoński +, przeciętny dochód –
Sampson, Groves	Anglia, Walia	1982, 1984	kradzież, przemoc	status społeczno-ekonomiczny: procent procent osób z wyższym wykształce- niem –, procent osób pracujących na kierowniczych stanowiskach –, przecięt- ny dochód –, stopa bezrobocia +; różnorodność etniczna: struktura narodo- wościowa +; stabilność mieszkaniowa: procent osób urodzonych w odległo- ści 15 min spacerem od miejsca zamieszkania –; rozbieżności rodzin: procent osób rozwiedzionych lub będących w separacji +, procent gospodarstw do- mowych z rodzicem wychowującym samotnie dziecko w ogólnej liczbie gospodarstw domowych +; urbanizacja: wskaźnik urbanizacji +

U w a g a. Objąśnienia znaków: + oczekiwany pozytywny związek z przestępczością, – oczekiwany negatywny związek z przestępczością, (–) negatywny związek z przestępczością uzyskany w wyniku analizy, mimo założenia pozytywnego związku z przestępczością. Pogrubiona czcionka — istotne zmienne niezależne.
Ź r ó ł o: opracowanie własne.

Wykorzystywane jako zmienne niezależne cechy społeczno-ekonomiczne pochodziły z różnych źródeł: ze spisu powszechnego (Andresen, 2006 a; Cahill, Mulligan, 2003), z urzędów statystycznych (Ceccato, Oberwittler, 2008), a także z ankiety kryminologicznej (Sampson, Groves, 1989).

Przeprowadzone analizy potwierdziły częściowo założenia teorii społecznej dezorganizacji. Zgodny z teorią okazał się wpływ następujących jej elementów: niskiego statusu społeczno-ekonomicznego (w każdym z analizowanych badań), zróżnicowania etnicznego (Cahill, Mulligan, 2003; Ceccato, Oberwittler, 2008), mobilności mieszkaniowej (Cahill, Mulligan, 2003; Sampson, Groves, 1989) oraz urbanizacji (Sampson, Groves, 1989). Szczególną uwagę zwraca potwierdzenie się pierwotnie wyróżnionych przez Shawa i McKaya elementów teorii, czyli niskiego statusu społeczno-ekonomicznego, zróżnicowania etnicznego oraz mobilności mieszkaniowej. Z dwóch elementów, o które rozszerzono później teorię, wykazano jedynie wpływ urbanizacji. Zmienne niezależne przedstawiające rozbięcie rodziny okazały się nieistotne w przypadku wszystkich analizowanych prac.

W pracach naukowych podkreślano konieczność dalszych badań zróżnicowania przestrzennego przestępczości. Pojawił się również postulat wykorzystania w kolejnych analizach danych jakościowych. Potencjalnie mogłoby to zwiększyć wiedzę na temat powiązań systemowych w zbiorowości i pozwoliłoby na uzyskanie lepszych wyników badań.

Należy także wspomnieć, że w pracach Andresena oraz Ceccato i Oberwittlera do badania zróżnicowania przestrzennego przestępczości oprócz teorii społecznej dezorganizacji wykorzystano również teorię kryminologiczną, a mianowicie teorię działań rutynowych. W obydwu przypadkach badacze podkreślali korzyści wynikające z integracji tych dwóch teorii.

Podsumowanie

Analiza prac wykorzystujących do badania zróżnicowania przestrzennego przestępczości teorię społecznej dezorganizacji pozwoliła na wyciągnięcie kilku wniosków.

Po pierwsze, dotychczasowe opracowania, obejmujące państwa, regiony, obszary wiejskie i miejskie oraz miasta, wskazują na dowolność w wyborze zakresu przestrzennego. Warto zwrócić uwagę, że teoria społecznej dezorganizacji została stworzona na podstawie studiów socjologicznych nad miastem Chicago. Jednak to nie uniemożliwia i nie ogranicza aplikacji teorii w innych niż miasto skalach przestrzennych.

Po drugie, zróżnicowanie kategorii przestępstw, które były przedmiotem analizy w rozpatrywanych pracach, wskazuje na dowolność w zakresie ich wyboru.

Po trzecie, istnieje możliwość wykorzystania różnych źródeł danych zarówno w przypadku zmiennej zależnej, jak i zmiennych niezależnych do analizy statystycznej. Zmienną zależną w analizowanych pracach stanowiły przede wszystkim geokodowane przez policję informacje o popełnionych przestępstwach. Takie dane pozwoliły na precyzyjne odzwierciedlenie miejsc przestępstw (ulica,

numer budynku itd.) w danej jednostce przestrzennej i umożliwiły badaczom dowolny podział jednostki na potrzeby analizy statystycznej. Takie możliwości dało także wykorzystanie danych uzyskanych w wyniku przeprowadzenia ankiety kryminologicznej, w której respondenci określili miejsce popełnienia przestępstwa. Wykorzystywane jako zmienne niezależne w rozpatrywanych pracach cechy społeczno-ekonomiczne pochodziły z trzech źródeł: spisu powszechnego, urzędu statystycznego oraz ankiety kryminologicznej.

Po czwarte, kluczowy jest dobór odpowiednich zmiennych niezależnych do analizy statystycznej. Nie ma jednego, ściśle określonego zestawu zmiennych niezależnych, które należy zastosować w postępowaniu badawczym. Wydaje się jednak, że zmienne powinny zostać wyraźnie przypisane przez badacza do poszczególnych elementów teorii społecznej dezorganizacji, czyli statusu społeczno-ekonomicznego, zróżnicowania etnicznego, mobilności mieszkaniowej, rozbicia rodziny oraz urbanizacji. Takie uporządkowanie znacząco ułatwia późniejszą interpretację wyników analizy statystycznej. Należy również podkreślić, że wybór zmiennych niezależnych uzależniony jest przede wszystkim od dostępności danych statystycznych niezbędnych do analizowania jednostki przestrzennej.

mgr Emilia Bogacka — Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

LITERATURA

- Andresen M. A. (2006 a), *A spatial analysis of crime in Vancouver, British Columbia: a synthesis of social disorganization and routine activity theory*, „The Canadian Geographer”, vol. 50, No. 4
- Andresen M. A. (2006 b), *Crime measures and the spatial analysis of criminal activity*, „The British Journal of Criminology”, vol. 46
- Bernburg J. G., Thorlindsson T. (2007), *Community structure and adolescent delinquency in Iceland: a contextual analysis*, „Criminology”, vol. 45, No. 2
- Boggess L. N., Hipp J. R. (2010), *Violent crime, residential instability and mobility: does the relationship differ in minority neighborhoods?*, „Journal of Quantitative Criminology”, vol. 26
- Breetzke G. D. (2010), *A socio-structural analysis of crime in the city of Tshwane, South Africa*, „South Africa Journal of Science”, vol. 106, No. 11 and 12
- Cahill M. E., Mulligan G. F. (2003), *The determinants of crime in Tucson, Arizona*, „Urban Geography”, vol. 24, No. 7
- Ceccato V., Oberwittler D. (2008), *Comparing spatial patterns of robbery: evidence from a Western and an Eastern European city*, „Cities”, vol. 25
- Entorf H., Spengler H. (2002), *Crime in Europe. Causes and consequences*, Springer-Verlag, Berlin and Heidelberg
- Heidensohn F. (1989), *Crime and society. Sociology for a changing world*, MacMillan Education LTD, London
- Holloway S. R., McNulty T. L. (2003), *Contingent urban geographies of violent crime: racial segregation and the impact of public housing in Atlanta*, „Urban Geography”, vol. 24, No. 3

- Jobes P. C., Barclay E., Weinand H., Donnermeyer J. F. (2004), *A structural analysis of social disorganization and crime in rural communities in Australia*, „Australian and New Zealand Journal of Criminology”, vol. 37, No. 1
- Maik W. (1995), *Socio-spatial analysis of crime and delinquency. A case study of Toruń [w:] Urban and regional issues in geographical research in Poland and Italy. Proceedings of the Seventh Polish-Italian Geographical Seminar*, (red.) B. Gałczyńska, G. Węclawowicz, „Conference Papers No. 24”, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Warszawa
- Martinez R., Stowell J. I., Lee M. T. (2010), *Immigration and crime in an era of transformation: a longitudinal analysis of homicides in San Diego neighborhoods, 1980–2000*, „Criminology”, vol. 48, No. 3
- McCord E. S., Ratcliffe J. H. (2007), *A micro-spatial analysis of the demographic and criminogenic environment of drug markets in Philadelphia*, „Australian and New Zealand Journal of Criminology”, vol. 40, No. 1
- Melossi D. (2008), *Controlling Crime, Controlling Society, Thinking about Crime in Europe and America*, Polity Press, Cambridge
- Newburn T. (2007), *Criminology*, Willian Publishing, Devon
- Quetelet M. A. (1842), *A treatise on man and the development of his faculties*, William and Robert Chambers, Edinburgh
- Ralston R. W. (1999), *Economy and race: interactive determinants of property crime in the United States, 1958–1995*, „American Journal of Economics and Sociology”, vol. 58, No. 3
- Sampson R. J. (1997), *Collective regulation of adolescent misbehavior: validation results from eighty Chicago neighborhoods*, „Journal of Adolescent Research”, vol. 12
- Sampson R. T., Groves W. B. (1989), *Community structure and crime: testing social disorganization theory*, „The American Journal of Sociology”, vol. 94, No. 4
- Sampson R. J., Morenoff J. D., Gannon-Rowley T. (2002), *Assessing ‘neighborhood effects’: social processes and new direction in research*, „Annual Review of Sociology”, vol. 28
- Schwartz J., Gertseva A. (2010), *Stability and change in female and male violence across rural and urban counties, 1981–2006*, „Rural Sociology”, vol. 75, No. 3
- Smith W. R., Frazee S. G., Davison E. L. (2000), *Furthering the integration of routine activity and social disorganization theories: small units of analysis and the study of street robbery as a diffusion process*, „Criminology”, vol. 38, No. 2
- Stucky T. D., Ottensmann J. R. (2009), *Land use and violent crime*, „Criminology”, vol. 47, No. 4
- Teh Y. K. (2008), *The abuses and offences committed during the tsunami crisis*, „Asian Criminology”, vol. 3
- Wang F., Arnold M. T. (2008), *Localized income inequality, concentrated disadvantage and homicide*, „Applied Geography”, vol. 28
- van Wilsem J., Witterbrood K., de Graff N. D. (2006), *Socioeconomic dynamics of neighborhoods and the risk of crime victimization: a multilevel study of improving, declining and stable areas in the Netherlands*, „Social Problems”, vol. 53, No. 2
- Ye X., Wu L. (2010), *Analyzing the dynamics of homicide patterns in Chicago: ESDA and spatial panels approaches*, „Applied Geography”

SUMMARY

This article aims to present the possibilities of using social disorganisation theory to study the spatial variation of crime. The assumptions of this theory are discussed and studies using this theory are overviewed. The description of these studies focused on the spatial scale and scope of the research, types and sources

of crime rates, which are dependent variables in the regression analysis, the choice of socio-economic characteristics, which are the independent variables in the regression analysis and the corresponding elements of the theory, research results and suggestions in further research on this topic.

РЕЗЮМЕ

Целью статьи является представление возможностей использования теории общественной дезорганизации в обследовании пространственной дифференциации преступности — были обсуждены положения этой теории и проанализированы публикации, которые учитывали ее в обследованиях. В характеристике этих разработок внимание было обращено на: пространственный масштаб и предметный объем обследований; на вид и источники показателей преступности, являющиеся зависимыми переменными в анализе регрессии; на выбор социально-экономических признаков, составляющих независимые переменные в анализе регрессии и соответствующих элементам теории; на результаты обследований и предложения по вопросу дальнейших обследований этой темы.

BADANIA I ANALIZY

Paweł ULMAN

Problematyka niepełnosprawności w badaniach statystycznych

Jak pokazują dane z Narodowego Spisu Powszechnego w 2002 r. w Polsce było 5456711 osób niepełnosprawnych (osób niepełnosprawnych prawnie¹ 4450139), w tym 4315045 osób miało 16 lat i więcej.

¹ Osoby, które miały aktualne orzeczenie o niepełnosprawności lub orzeczenie równoważne, wydane przez organ do tego uprawniony. O osobach niepełnosprawnych biologicznie mówimy wówczas, gdy odczuwają one całkowicie lub w dużym stopniu ograniczoną zdolność do wykonywania czynności podstawowych w danym wieku. Oczywiście mogą być osoby, których niepełnosprawność jest określona jednocześnie prawnie i biologicznie. W wielu badaniach statystycznych bierze się pod uwagę osoby niepełnosprawne prawnie jako te, które mogą liczyć na preferencyjne traktowanie przez różnego rodzaju instytucje.

Statystyka społeczna umożliwia gromadzenie danych na temat osób niepełnosprawnych, jak również dostarcza metod analizy tych danych. Dane te można uzyskać z następujących źródeł:

- spisy i mikrospisy ludności i mieszkań,
- reprezentacyjne badania gospodarstw domowych,
- sprawozdawczość statystyczna,
- rejestry cywilne,
- rządowe i pozarządowe dane administracyjne,
- specjalne badania naukowe,
- międzynarodowe bazy danych Eurostatu oraz ONZ.

Celem artykułu jest zestawienie najważniejszych źródeł danych na temat osób niepełnosprawnych zbieranych w Polsce i w Unii Europejskiej (UE), przydatnych do prowadzenia analiz sytuacji społeczno-ekonomicznej osób niepełnosprawnych i gospodarstw domowych (rodzin), w których żyją.

ŹRÓDŁA DANYCH NA TEMAT OSÓB NIEPEŁNOSPRAWNYCH

Najważniejszym źródłem danych w statystyce społecznej są spisy powszechne. J. Holzer definiuje spis jako *pełne badanie statystyczne ustalające stan liczebny i strukturę ludności według określonych cech, w określonym momencie, na określonym terytorium, w drodze indywidualnego uzyskiwania informacji o wszystkich jednostkach podlegających badaniu*. (Holzer, 2003). Można powiedzieć, że *spis powszechny ludności jest swoistą fotografią społeczeństwa, przedstawiającą w danym momencie stan, rozmieszczenie i różnorodne struktury ludności zamieszkalej na terenie całego kraju* (Gospodarstwa..., 2003).

Problematyka niepełnosprawności nie we wszystkich polskich spisach powszechnych była podejmowana. W pierwszym spisie z 1921 r. zbierano informacje o tym, czy dana osoba jest: a) *głuchoniema*, b) *ślepa na oba oczy* oraz czy jest: a) *bez rąk*, b) *bez nóg*. W tym przypadku mówi się raczej o badaniu ułomności fizycznych, a nie szeroko pojętej niepełnosprawności (Nowak, 2002). Badanie ułomności fizycznych miało miejsce także w spisie z 1988 r. oraz w 2002 r. (Strzelecka, 2002).

Pytania odnoszące się do ogólnie rozumianej niepełnosprawności zostały wprowadzone do arkuszy spisowych w spisach przeprowadzonych w latach 1978, 1988 i 2002. W tym ostatnim były trzy pytania występujące w połączeniu z innymi cechami osób, rodzin oraz gospodarstw domowych, co dało duże możliwości analizy sytuacji osób niepełnosprawnych.

Problematyka niepełnosprawności znalazła także miejsce w mikrospisach w latach 1974, 1984 i 1995. Pojawienie się w mikrospisie z 1974 r. pytań dotyczących inwalidów² zostało uznane za *krok przełomowy w zakresie gromadzenia danych statystycznych w tej dziedzinie* (Sytuacja ludzi niepełnosprawnych..., 1984).

² W starszych opracowaniach niepełnosprawność często określano jako inwalidztwo, a osoby niepełnosprawne jako inwalidów.

Reprezentacyjne badania gospodarstw domowych są kolejnym źródłem danych o osobach niepełnosprawnych. Podstawowymi badaniami tego typu przeprowadzanymi przez GUS są: *Badanie budżetów gospodarstw domowych*³ oraz *Badanie aktywności ekonomicznej ludności*⁴.

Pierwsze próby badania dochodów i wydatków ludności podejmowano już w XVII w. Między innymi G. King, posługując się metodami ilościowymi, starał się odpowiedzieć na pytanie, ile rodzin powiększa dobrobyt uzyskując większe dochody niż wydatki⁵.

W Polsce badania budżetów rodzinnych na szerszą skalę zapoczątkowano po I wojnie światowej⁶. W 1920 r. GUS powołał Komisję do badań wzrostu kosztów utrzymania pracowników zatrudnionych w przemyśle i handlu. Na podstawie wyników pracy tej Komisji, w 1925 r. GUS przystąpił do opracowania planu badania budżetów rodzinnych. Przeprowadzono takie badania w latach 1927—1929, 1932 oraz 1937—1939, ale efekt był raczej skromny, ponieważ liczba badanych rodzin w pojedynczym badaniu nie przekroczyła 220. Krótco po II wojnie światowej GUS podjął badania budżetów rodzinnych. W 1949 r. analizą objęto średnio 150 rodzin miesięcznie, a w latach 1950 i 1951 było to ok. 400 rodzin. Po roku 1951 zaprzestano badania budżetów rodzinnych. Powróciły one w roku 1956, jednak wyniki tych badań uznano za próbne i ich nie opublikowano. Od 1957 r. prowadzono badania budżetów domowych rozszerzając stopniowo ankietowane grupy pracownicze i tematykę badań oraz systematycznie poprawiając reprezentatywność badania.

Od 1973 r. rozpoczęto systematyczne badania budżetów gospodarstw domowych pracowników gospodarki społecznej (bez sfery obrony i bezpieczeństwa wewnętrznego), indywidualnych gospodarstw rolnych oraz emerytów i rencistów. Na początku lat dziewięćdziesiątych podjęto prace nad dostosowaniem badań budżetów gospodarstw domowych do standardów międzynarodowych. Nowa metoda została wprowadzona do praktyki badań w 1993 r. i z drobnymi zmianami jest stosowana do dnia dzisiejszego.

Należy dodać, że nowa metoda badania budżetów gospodarstw domowych uwzględnia prowadzenie badań modułowych, z których niektóre odnoszą się do sytuacji zdrowotnej i ochrony zdrowia w rodzinie. Badanie o tej tematyce przeprowadzono w latach: 1994, 1998, 2000, 2003 oraz 2007. (*Ochrona...*, 2008). W opracowaniach tych badań można znaleźć dane statystyczne na temat osób niepełnosprawnych. Ponadto od 1999 r. zbierane są informacje o posiadaniu

³ Terminy „budżety gospodarstw domowych”, „budżety rodzinne”, „budżety domowe” są pojęciami stosowanymi w literaturze zamiennie, co nie zmienia faktu, że pojęcia rodziny i gospodarstwa domowego nie niosą jednakowej treści.

⁴ Szeroko na temat reprezentacyjnych badań gospodarstw domowych w Polsce można znaleźć w pracy Kordos, Lednicki, Żyra (2002), s. 555—589.

⁵ Historię badań budżetów rodzinnych (gospodarstw domowych) obszernie opisano w pracy Zajac (1966), s. 20—36.

⁶ Wcześniej w pracach poszczególnych autorów wykorzystywano zazwyczaj zbyt małą liczbę budżetów domowych (Zajac, 1996, s. 27—29). Na temat historii badania budżetów rodzinnych w Polsce wiele informacji można również znaleźć w pracy Luszniwicz (1982), s. 96—107.

aktualnego orzeczenia o niepełnosprawności oraz jej stopniu, a w przypadku dzieci do 16 roku życia — informacje o uprawnieniach do zasiłku pielęgnacyjnego. W ten sposób można zidentyfikować zarówno osobę niepełnosprawną, jak również gospodarstwo, którego jest członkiem. Mając do dyspozycji dane dotyczące dochodów i wydatków gospodarstw domowych, informacje o aktywności ekonomicznej poszczególnych osób w gospodarstwie oraz opinie o warunkach życia gospodarstwa można dokonać kompleksowej analizy tego tematu. Umożliwia to analizę gospodarstw z osobami niepełnosprawnymi także w odniesieniu do gospodarstw osób sprawnych.

Badanie aktywności ekonomicznej ludności (BAEL) zostało wprowadzone do praktyki w maju 1992 r. Przy kształtowaniu koncepcji badania wzięto pod uwagę doświadczenia państw przeprowadzających tego typu analizy oraz rekomendacje MOP (Popiński, 2006). W ten sposób zaprojektowane badanie wykorzystuje reprezentacyjną próbę gospodarstw domowych. Od 1999 r. jest ono badaniem ciągłym i jest analogiczne do badań w tym zakresie w innych krajach.

Głównym celem badania jest dostarczenie informacji o sytuacji na rynku pracy osób w wieku 15 lat i więcej. Przedmiotem obserwacji są cechy poszczególnych osób oraz gospodarstw, do których te osoby przynależą. Podobnie jak w przypadku badania budżetów gospodarstw domowych, również w ramach BAEL załączane są moduły, spośród których dwa dotyczą sytuacji na rynku pracy oraz warunków bytu osób niepełnosprawnych (luty 1995 r. oraz I kwartał 2000 r.). Ponadto problematykę osób niepełnosprawnych ujęto w podstawowym zakresie tematycznym BAEL. Odpowiednie publikacje⁷ zawierają dane o aktywności ekonomicznej osób niepełnosprawnych prawnie w różnych przekrojach, w tym o pracujących, bezrobotnych i biernych osobach niepełnosprawnych. BAEL jest badaniem prowadzonym zgodnie z metodologią Labour Force Survey (LFS).

Opisane badania są badaniami ciągłymi. Oprócz nich GUS przeprowadził kilka innych badań wykorzystujących próbę gospodarstw domowych, w których pojawiła się problematyka niepełnosprawności. Należy tu wymienić badania stanu zdrowia społeczeństwa. W 1987 r. GUS wspólnie z Instytutem Kardiologii przeprowadził reprezentacyjne badanie stanu zdrowia ludności. Przebadano prawie 68 tys. osób w 21 tys. gospodarstwach domowych. Pytano o samoocenę stanu zdrowia oraz m.in. występowanie inwalidztwa. W 1995 r. w ramach Zintegrowanego Systemu Badań Warunków Życia Ludności przeprowadzono badanie dotyczące zdrowia rodziny i wydatków na ochronę zdrowia. Podobnie jak wcześniej, pytano respondentów o samoocenę stanu zdrowia, a także o występowanie niepełnosprawności (*Stan zdrowia...*, 1997).

Pierwsze ogólne badanie stanu zdrowia ludności w Polsce na szeroką skalę przeprowadzono w 1996 r. Badaniu poddano 19,2 tys. gospodarstw domowych, w których ankietowano blisko 63 tys. osób. Z uwagi na potrzeby głównego sponsora badań — Państwowego Funduszu Rehabilitacyjny Osób Niepełnospraw-

⁷ Wyniki BAEL publikowane są z częstotliwością kwartalną, a wydawnictwo nosi tytuł *Aktywność ekonomiczna ludności Polski*.

nych (PFRON) — znacznie rozszerzono tematykę badań dotyczącą osób niepełnosprawnych. Kolejne badanie stanu zdrowia ludności zrealizowano w 2004 r. Jego przeprowadzenie było podyktowane potrzebą poznania sytuacji zdrowotnej ludności i jej uwarunkowań. Uwzględniono w nim zalecenia i rekomendacje Światowej Organizacji Zdrowia (WHO) oraz Eurostatu, jednocześnie badanie wpisało się w tego typu analizy przeprowadzane w skali europejskiej. Zastosowano w nim metodologię spójną z *Health Interview Survey* (HIS). W zakresie tematycznym badania znalazł się problem niepełnosprawności.

Problematykę osób niepełnosprawnych częściowo ujęto w dwóch badaniach sytuacji osób starszych z lat 1985 i 1989. W publikacjach przedstawiających wyniki tych badań⁸ znajdujemy dane dotyczące liczby inwalidów prawnych według wieku, płci i kategorii. Są to jednak dane dotyczące tylko osób w wieku 60 lat i więcej.

Sprawozdawczość statystyczna polega na przekazywaniu określonych danych statystycznych przez podmioty gospodarki narodowej objęte ustawowym obowiązkiem⁹ przekazywania informacji statystycznej. Problem niepełnosprawności pojawia się raczej rzadko w sprawozdawczości statystycznej. Znajdujemy go w sprawozdaniu SOF-1 z działalności fundacji, stowarzyszeń i innych organizacji, w ramach którego zbiera się również dane o aktywności tych organizacji, które niosą pomoc osobom niepełnosprawnym. Również sprawozdanie PS-03 zakładu stacjonarnej pomocy społecznej ujmuje te zakłady, których celem jest pomoc osobom niepełnosprawnym. W sprawozdaniu Z-06 o pracujących, wynagrodzeniach i czasie pracy kompletowane są m.in. dane o aktywności osób niepełnosprawnych na rynku pracy. Możemy tam znaleźć informacje o liczbie niepełnosprawnych zwolnionych oraz pracujących w danym przedsiębiorstwie. Ponadto informacje dotyczące osób niepełnosprawnych bezrobotnych i poszukujących pracy, rejestrowanych w powiatowych urzędach pracy, dostępne są na podstawie sprawozdania Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej MPiPS-01 w publikacji *Bezrobocie rejestrowane* wydawanej przez GUS.

Informacje o niepełnosprawnych kompletowane są też w Kompleksowym Systemie Informatycznym ZUS i dotyczą przede wszystkim orzecznictwa w zakresie niepełnosprawności oraz wysokości przyznanych świadczeń. Częściowo dane te znajdują się w publikacji z serii „Orzeczenia komisji lekarskich ZUS” (*Orzeczenia...*, 2008). Innym systemem informatycznym obsługującym m.in. przetwarzanie danych o niepełnosprawnych jest system SI PLUS zaprojektowany dla rynku pracy. Wspomniane dane o bezrobociu rejestrowanym są rezultatem wykorzystania rejestru bezrobotnych wspomaganego systemem SI PLUS. POMOST. Jest to kolejny z systemów informatycznych, który może być źródłem danych w zakresie niepełnosprawności. System gromadzi i przetwarza informacje o działaniach podejmowanych na wszystkich poziomach organizacyjnych w celu właściwego planowania i realizacji polityki społecznej państwa.

⁸ *Sytuacja bytowa ludzi starszych w 1985 r.* (1985), GUS; *Sytuacja bytowa ludzi starszych w 1989 r.* (1990), GUS.

⁹ Chodzi tu o ustawę o statystyce publicznej z 29 czerwca 1995 r. (Dz. U. Nr 88, poz. 439, z późn. zm.) oraz programy badań statystycznych statystyki publicznej.

Wojewódzki zespół ds. orzekania o niepełnosprawności ma za zadanie prowadzić rejestr badań i danych osób, którym wydano orzeczenie o niepełnosprawności (art. 6b ustawy o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych z 27 sierpnia 1997 r.). W lipcu 2007 r. dodano do wspomnianej ustawy artykuł 6d, na mocy którego utworzono Elektroniczny Krajowy System Monitoringu Orzekania o Niepełnosprawności (EKSMON). Ma on na celu usprawnienie i podniesienie jakości orzekania o niepełnosprawności. W systemie tym gromadzone są dane dotyczące osób, które złożyły wnioski o ustalenie niepełnosprawności i jej stopnia oraz ustawowych przedstawicieli tych osób, członków powiatowych i wojewódzkich zespołów orzekających, innych osób tam zatrudnionych, a także kosztów funkcjonowania zespołów. Nie należy również zapominać o rejestrach PFRON (w tym o rejestrze Zakładów Pracy Chronionej), których zadaniem jest aktywizacja zawodowa osób niepełnosprawnych.

Ponadto źródłem danych o osobach niepełnosprawnych są badania ankietowe przeprowadzane przez inne podmioty. Wśród nich problemem niepełnosprawności zajęły się ośrodki badania opinii publicznej. CBOS przeprowadził dwa badania pt. *Postawy wobec osób niepełnosprawnych*. Pierwsze z nich odbyło się w ramach badania *Aktualne problemy i wydarzenia* w 2000 r. na podstawie reprezentatywnej próby losowo-adresowej dorosłej ludności Polski liczącej 1057 osób (*Postawy...*, 2000). Drugie przeprowadzono w 2007 r. na liczącej 844 osoby reprezentatywnej próbie losowej dorosłych mieszkańców Polski¹⁰ (*Postawy...*, 2007). Na zlecenie IMPEL S.A. (spółka Wszechstronne Wsparcie dla Biznesu), TNS OBOP przeprowadził w 2002 r. sondaż nt. *Spółeczna percepcja niepełnosprawności i niepełnosprawnych w Polsce*. Zrealizowano go na reprezentatywnej próbie 1017 mieszkańców Polski powyżej 15 roku życia (*Spółeczna...*, 2002). W następnym roku wykonano badanie pt. *Życie rodzinne i intymne osób niepełnosprawnych*. Sondażowi poddano 1004 osoby powyżej 15 roku życia, które stanowiły reprezentatywną próbę (*Życie...*, 2004). W kolejnym roku TNS OBOP przeprowadził badanie pt. *Polacy o niepełnosprawnych*. Zostało ono przeprowadzone na zlecenie Polskiej Organizacji Pracodawców Osób Niepełnosprawnych na ogólnopolskiej próbie losowej obejmującej 1005 osób w wieku 15 lat i więcej techniką bezpośredniego wywiadu kwestionariuszowego. W 2009 r. TNS OBOP przeprowadził na zlecenie PFRON badanie pt. *Zakłady Aktywności Zawodowej*. Poddano badaniu jakościowemu 5 zakładów aktywności zawodowej oraz badaniu ilościowemu 53 zakłady. Badanie jakościowe zrealizowano poprzez indywidualny pogłębiony wywiad z kierownikiem Zakładu, natomiast badanie ilościowe poprzez wywiad kwestionariuszowy (*Zakłady...*, 2009).

Na zlecenie PFRON Centrum Badań Marketingowych INDICATOR zrealizowało badanie dotyczące działalności warsztatów terapii zajęciowej. Zostało ono przeprowadzone w lutym 2009 r. za pomocą metody pogłębionego wywiadu z 10 warsztatów oraz za pomocą ankiety pocztowej. Uzyskano 539 wypełnionych ankiet, które stanowiły 83,6% ankiet wysłanych (*Analiza...*, 2009).

¹⁰ CBOS przeprowadził jeszcze dwa podobne badania w latach 1978 i 1993 na zlecenie prof. A. Ostrowskiej.

Również w ramach badań naukowych zbierane są dane, które mogą być pomocne w analizach sytuacji osób niepełnosprawnych w społeczeństwie. Do takich przedsięwzięć należy zaliczyć badanie z cyklu *Diagnoza społeczna*. Dotychczas odbyło się kilka edycji tego badania. Badane są w *Diagnozie...* gospodarstwa domowe oraz wszyscy dostępni ich członkowie, którzy ukończyli 16 lat. Badanie ma charakter kompleksowy i uwzględnia ważne aspekty życia gospodarstw domowych i ich członków (*Diagnoza...*, 2007). Badanie to ma charakter panelowy, co oznacza, że ankieta jest przeprowadzana w tych samych gospodarstwach w kolejnych edycjach badania. W formularzu znajdujemy pytanie o niepełnosprawność z możliwością określenia jej jako prawną lub tylko biologiczną. Uzyskanie takiej informacji otwiera badaczowi drogę do różnorodnych analiz osób niepełnosprawnych i ich gospodarstw domowych.

Podobnym źródłem danych jest Polski Generalny Sondaż Społeczny (PGSS). PGSS jest stałym programem badań realizowanych od 1992 r. przez Instytut Studiów Społecznych Uniwersytetu Warszawskiego. Podstawowym celem tego programu jest systematyczny pomiar trendów i skutków zmian społecznych w Polsce (Cichomski i in., 2009). Dotychczas w Polsce odbyło się dziewięć edycji tego badania, ostatnia w 2008 r. Ostatecznie zbiór danych obejmuje 16235 rekordów uzyskanych za pomocą indywidualnych wywiadów kwestionariuszowych, realizowanych na ogólnopolskich reprezentatywnych próbach osób dorosłych. Ważną zaletą PGSS jest porównywalność danych i wskaźników z wynikami podobnych badań w innych krajach. Wspomniana porównywalność osiągana jest przez dołączanie do PGSS różnych modułów z międzynarodowych badań International Social Survey Programme, realizowanych obecnie w 45 krajach. W ramach badania PGSS problem niepełnosprawności jest jednak niezbyt wyraźnie uwypuklony. We wszystkich edycjach tego badania pojawia się zmienna — samoocena stanu zdrowia, za pomocą której można wyselekcjonować te osoby, które uznały swoje zdrowie jako bardzo dobre, raczej dobre, raczej złe lub bardzo złe. Wydaje się, że do badania sytuacji osób niepełnosprawnych ten sposób ich identyfikacji jest niewystarczający.

ŹRÓDŁA DANYCH O NIEPEŁNOSPRAWNYCH W UNII EUROPEJSKIEJ

Zbieraniem i analizą danych statystycznych w Unii Europejskiej (UE) zajmuje się Eurostat. Pomimo że Eurostat nie prowadzi samodzielnie badań statystycznych, jednak pełni ważną rolę w dziedzinie statystyki w obszarze UE. Zajmuje się on sporządzaniem prognoz i analiz statystycznych, istotnych do podejmowania decyzji przez organy wspólnotowe. Ponadto Eurostat koordynuje i monitoruje prace narodowych urzędów statystycznych w celu unifikacji stosowanych przez nie metod badań, a także konsoliduje statystykę państw członkowskich.

Pierwszym badaniem całkowicie przygotowanym według metodyki Eurostatu był Europejski Panel Gospodarstw Domowych (EHP) realizowany w latach

1994—2001¹¹ (*Statystyka...*, 2007). Badaniem, które zastąpiło ECHP jest Europejskie Badanie Dochodów i Warunków Życia (EU-SILC). W 2004 r. badanie to podjęło 15 krajów UE, a od 2005 r. uczestniczyło w nim 10 nowych krajów członkowskich oraz Islandia i Norwegia¹². W 2007 r. do EU-SILC dołączyły Bułgaria oraz Rumunia. W zakresie tematyki badania EU-SILC znajdujemy m.in. informacje na temat stanu zdrowia ludności. W celu zapewnienia porównywalności wyników nie pyta się tam o posiadanie statusu osoby niepełnosprawnej, tylko o samoocenę stanu zdrowia oraz występowanie długotrwałych problemów zdrowotnych oraz ograniczenia sprawności¹³. Dodać należy, że pytanie to jest skierowane do osób w wieku 16 lat i więcej.

Innym źródłem informacji na temat zdrowia ludności w UE jest *Health Interview Survey* (HIS). W ramach tego badania również znajdujemy pytania skierowane do osób w wieku 15 lat i więcej dotyczące długotrwałych problemów ze zdrowiem oraz pytanie o ograniczenia codziennej aktywności spowodowanej problemami zdrowotnymi trwającymi dłużej niż 6 miesięcy. W turze 2004 (HIS round 2004), obejmującej okres od 1999 r. do 2003 r., uzyskano dane na temat stanu zdrowia ludności 26 krajów unijnych (bez Luksemburga) oraz Islandii, Norwegii i Szwajcarii. Okres obserwacji dotyczył lat 1996—2003 w zależności od czasu przeprowadzenia badania w danym kraju. Również w poszczególnych państwach badanie HIS przeprowadzono w różny sposób ze względu na: rodzaj próby (próba gospodarstw domowych oraz próba indywidualnych osób), zastosowane zmienne grupujące, wielkość próby, ograniczenia co do wieku badanych osób oraz możliwość włączania do badania osób będących pensjonariuszami np. domów dla osób starszych.

Można wnioskować, że porównywalność wyników w skali europejskiej jest wątpliwa, o czym przekonuje odpowiednie zestawienie dostępne na stronie internetowej Eurostatu¹⁴. Należy dodać, że od 2007 r. podejmowane były prace nad nową turą badania HIS, które nazwano *European Health Interview Survey* (EHIS). Wzięto pod uwagę problemy, które wyniknęły w czasie przeprowadzania badania HIS oraz podjęto próbę harmonizacji EHIS z EU-SILC (*Note...*, 2008). W Polsce badanie według tej metodologii przeprowadzono w 2009 r.

W 2002 r. do badania *Labour Force Survey* dołączono moduł pozwalający na zebranie informacji dotyczących zatrudnienia osób niepełnosprawnych (*Health...*, 2002). *Labour Force Survey* (LFS) w UE przeprowadzono po raz pierwszy już w 1968 r. (*The European...*, 2003). Współcześnie LFS przeprowadzane jest w 27

¹¹ W ramach badania ECHP pytano respondentów o postrzeganie ich stanu zdrowia (*Health...*, 2002).

¹² Na temat metodologii oraz polskiego udziału w badaniu EU-SILC wiadomości można znaleźć w publikacjach *Warunki...* (2007) oraz *Dochody...* (2008).

¹³ Taki sposób identyfikacji osób niepełnosprawnych jest związany z brakiem jednej definicji tego zjawiska nie tylko w UE, ale również w innych państwach członkowskich, np. w Polsce.

¹⁴ Na stronie http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/health/public_health/database można znaleźć katalog *Health status: indicators from the national Health Interview Surveys (HIS round 2004: period 1999—2003)*, w którym zamieszczono tablice przekrojowe dla odpowiednich pytań z badania HIS łącznie z opisem tego badania.

krajach członkowskich oraz w Islandii, Norwegii, Szwajcarii, a także w Chorwacji i Turcji (*Labour...*, 2009). W module zebrane są dane porównywalne, pozwalające zobrazować sytuację osób niepełnosprawnych na rynku pracy w przekrojach ze względu na szczegółowe przyczyny niepełnosprawności.

Opisane badania Eurostatu są najbardziej podstawowymi źródłami danych w UE, pozwalającymi na uzyskanie informacji o sytuacji zdrowotnej jej mieszkańców i sytuacji osób niepełnosprawnych na rynku pracy. Oprócz tego istnieje wiele projektów badawczych, w ramach których gromadzi się dane m.in. o osobach niepełnosprawnych i ich gospodarstwach. Nieocenionym przewodnikiem po tych źródłach danych jest raport przygotowany dla *Academic Network of European Disability Experts (ANED)*¹⁵ przez Wim Van Oorschota (Van Oorschot i in., 2009). Raport ten zawiera spis oraz analizę wielu źródeł danych pod kątem ich wykorzystania do analiz sytuacji osób niepełnosprawnych. Ponadto w aneksach dokładnie opisano źródła w kontekście ich zawartości tematycznej, dostępności oraz zakresu czasowego i terytorialnego, którego dotyczą zebrane dane. Badania statystyczne, w których zamieszczono pytania identyfikujące problem niepełnosprawności pokazuje tablica.

**WYBRANE BADANIA STATYSTYCZNE W UE Z PYTANIAM I IDENTYFIKUJĄCYMI
PROBLEM NIEPEŁNOSPRAWNOŚCI**

Badanie	Temat badania							
	edu- kacja	praca i zatrud- nienie	docho- dy i ochrona socjalna	mobil- ność	infor- macja i komu- nikacja	udział w życiu politycz- nym	udział w życiu kultu- ralnym	dyskry- minacja
CSES (<i>Comparative Study of Electoral System</i>) moduł 1, lata 1996—2001 oraz moduł 2, lata 2001—2006	▲	▲	▲	—	—	▲	—	—
EQLS (<i>European Quality of Life Survey</i>), rok 2003	▲	▲	▲	▲	—	▲	▲	—
EES (<i>European Social Survey</i>) runda 1—3, lata 2002/03, 2004/05, 2006/07	▲	▲	▲	—	▲	▲	▲	▲
Eurobarometr, rok 1962	▲	▲	▲	—	—	▲	—	—
Eurobarometr 54.2, rok 2001	▲	▲	▲	—	—	—	—	▲
Flash Eurobarometr oraz Flash Eurobarometr 69.1, rok 2008	▲	▲	▲	—	—	—	—	▲
EWCS (<i>European Working Conditions Survey</i>), rok 2005	▲	▲	▲	—	—	▲	—	▲
ISSP (<i>International Social Survey Program</i>), lata 1988—1991, 1993—1997, 1999, 2000, 2002, 2003, 2005, 2008	▲	▲	▲	—	—	▲	—	—
ISSP, rok 1998	▲	▲	▲	—	—	▲	▲	—
SHARE (<i>Survey of Health, Ageing and Retirement</i>), lata 2004, 2006/07	▲	▲	▲	—	—	▲	▲	—
ECHP (<i>European Community Household Panel</i>), lata 1994—2001	▲	▲	▲	—	—	—	—	—
EU LFS (<i>European Union Labour Force Survey</i>), lata 1999—2008	▲	▲	▲	—	—	—	—	—

¹⁵ ANED została powołana przez Komisję Europejską w 2008 r. w celu naukowego wspierania i doradztwa w zakresie polityki dotyczącej problemu niepełnosprawności.

**WYBRANE BADANIA STATYSTYCZNE W UE Z PYTANIAM I IDENTYFIKUJĄCYMI
PROBLEM NIEPEŁNOSPRAWNOŚCI (dok.)**

Badanie	Temat badania							
	edu- kacja	praca i zatrud- nienie	docho- dy i ochrona socjalna	mobil- ność	infor- macja i komu- nikacja	udział w życiu politycz- nym	udział w życiu kultu- ralnym	dyskry- minacja
EU SILC (<i>European Union Statistics on Inc- ome and Living Conditions</i>), lata 2004— —2008	▲	▲	▲	—	—	—	—	—
LIS (<i>Luxembourg Income Study</i>), lata 1980, 1985, 1990, 1995, 2000, 2004	—	—	—	—	—	—	—	—
LWS (<i>Luxembourg Wealth Study</i>), różne lata	▲	▲	▲	▲	▲	—	▲	—

Ź r ó d ł o: Van Oorschot i in. (2009).

W tablicy nie uwzględniono wszystkich badań zawartych w oryginalnej tabeli. Pominięto przede wszystkim edycje Eurobarometru. Wykorzystanie tych źródeł danych może mieć jednak ograniczony charakter ze względu na sposób identyfikacji osób niepełnosprawnych w poszczególnych badaniach. Przykładem może być wspomniany już wcześniej PGSS, związany z ISSP, w przypadku którego identyfikacja osób niepełnosprawnych nie jest zbyt dokładna.

Podsumowanie

Przegląd źródeł danych niosących informacje na temat osób niepełnosprawnych pokazuje, że problem niepełnosprawności jest raczej rzadko zasadniczym celem badań. Zazwyczaj dane o osobach niepełnosprawnych uzyskujemy przy okazji badań statystycznych ukierunkowanych na realizację innych celów. Taka sytuacja powoduje, że nie zawsze dysponujemy takimi danymi, jakie byłyby potrzebne do realizacji bardziej szczegółowych analiz sytuacji osób niepełnosprawnych w społeczeństwie. Rozwiązaniem tego problemu mogłyby być dane zbierane w ramach specjalnych badań naukowych, jednak ich zakres uwarunkowany jest z jednej strony celem badania naukowego, a z drugiej ograniczeniami ekonomiczno-organizacyjnymi¹⁶.

Innym problemem, z którym spotykamy się przy badaniu zjawiska niepełnosprawności jest brak powszechnie akceptowanej definicji niepełnosprawności nie tylko w skali międzynarodowej, ale także w poszczególnych krajach UE. Zróżnicowanie w identyfikowaniu osób niepełnosprawnych w zasadniczy sposób

¹⁶ Przykładem takiego badania naukowego, w ramach którego zbierano dane na temat obecności osób niepełnosprawnych na rynku pracy jest projekt pt. *Psychologiczne uwarunkowania aktywności zawodowej osób niepełnosprawnych* realizowany w okresie od listopada 2005 r. do marca 2008 r. pod kierownictwem prof. dr hab. Anny Izabeli Brzezińskiej. W ramach badania jakościowego przeprowadzono 311 wywiadów z osobami niepełnosprawnymi oraz osobami z ich środowiska, natomiast w ramach badania ilościowego obserwacją objęto 791 osób niepełnosprawnych aktywnych i biernych zawodowo (Brzezińska i in., 2008).

utrudnia przeprowadzanie badań w skali międzynarodowej oraz może rodzić wątpliwości co do ich sensu.

Kluczową kwestią w statystyce osób niepełnosprawnych w europejskim wymiarze jest opracowanie w miarę możliwości jednolitej definicji niepełnosprawności. Wzorem mogłaby być definicja osoby bezrobotnej wykorzystywana w badaniach aktywności ekonomicznej ludności przez Eurostat¹⁷.

dr Paweł Ulman — Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu

LITERATURA

- Analiza działalności warsztatów terapii zajęciowej w 2008 r.* (2009), Raport z badania CBM INDICATOR na zlecenie PFRON, Warszawa
- Brzezińska A. I., Kaczan R., Piotrowski K., Rygielski P. (2008), *Aktywność osób z ograniczeniem sprawności na rynku pracy: czynniki wspomagające i czynniki ryzyka*, Wydawnictwo SWPS Akademica/EFS, Warszawa
- Cichomski B., Jerzyński T., Zieliński M. (2009), *Polskie Generalne Sondaże Społeczne: struktura skumulowanych wyników badań 1992—2008*, Instytut Studiów Społecznych, Uniwersytet Warszawski, Warszawa
- Diagnoza społeczna 2007. Warunki i jakość życia Polaków. Raport* (2007) (red. J. Czapiński, T. Panek), Rada Monitoringu Społecznego, Warszawa
- Dochody i warunki życia ludności (raport z badania EU-SILC 2006 r.)* (2008), GUS, Warszawa
- Gospodarstwa domowe i rodziny 2002* (2003), GUS, Warszawa
- Health Statistics. Key Data on Health 2002 — Data 1970—2001* (2002), Eurostat, Theme 3 — Population and Social Conditions
- Holzer J. (2003), *Demografia*, PWE, Warszawa
- Kordos J., Lednicki B., Żyra M. (2002), *The Households Sample Survey in Poland*, „Statistics in Transition”, vol. 5, No. 4
- Labour Force Survey in the EU, Candidate and EFTA Countries. Main Characteristics of the National Surveys* (2009), Eurostat, Methodologies and Working Papers, European Communities
- Luszniewicz A. (1982), *Statystyka społeczna. Podstawowe problemy i metody*, PWE, Warszawa
- Note on the Harmonization of SILC and EHIS Questions on Health* (2008), European Commission, Eurostat, Directorate F: Social Statistics and Information Society, Unit F-5: Health and Food Safety Statistics
- Nowak L. (2002), *Osoby niepełnosprawne w polskich spisach ludności*, [w:] *Społeczne problemy osób niepełnosprawnych* (red. J. Sikorska), Wydawnictwo IFiS PAN, Warszawa
- Ochrona zdrowia w gospodarstwach domowych w 2006 r.* (2008), GUS, Warszawa
- Orzeczenia komisji lekarskich ZUS wydane w 2007 roku* (2008), ZUS, Departament Statystyki, Warszawa
- Popiński W. (2006), *Development of the Polish Labour Force Survey*, „Statistics in Transition”, vol. 7, No. 5
- Postawy wobec osób niepełnosprawnych. Komunikat z badań* (2000), CBOS BS/85/2000, Warszawa
- Postawy wobec osób niepełnosprawnych. Komunikat z badań* (2007), CBOS BS/169/2007, Warszawa

¹⁷ W kilku państwach występują jednak małe różnice w definicji, dotyczą one wieku osoby uznawanej za bezrobotną.

- Spoleczna percepcja niepełnosprawności i niepełnosprawnych w Polsce. Komunikat z badania zrealizowanego na zlecenie IMPEL S. A.* (2002), TNS OBOP, Warszawa
- Stan zdrowia ludności Polski w 1996 r.* (1997), GUS, Warszawa
- Statystyka społeczna* (2007), red. T. Panek, PWE, Warszawa
- Strzelecka J. (2002), *Powszechne spisy ludności*, Kancelaria Sejmu, Biuro Studiów i Analiz, Informacja nr 890, Warszawa
- Sytuacja ludzi niepełnosprawnych i stan rehabilitacji w PRL. Ekspertyza* (1984), Polska Akademia Nauk, Komitet Rehabilitacji i Adaptacji Człowieka, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo PAN, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź
- The European Union Labour Force Survey. Methods and Definitions 2001* (2003), Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg
- Warunki życia ludności Polski w latach 2004—2005* (2007), GUS, Departament Statystyki, Warszawa
- Van Oorschot W., Balvers M., Schols M., Lodewijks I. (2009), *European Comparative Data on the Situation of Disabled People: an Annotated Review*, ANED, March 2009
- Zajac K. (1966), *Ekonomiczna analiza budżetów domowych*, PWE, Warszawa
- Zakłady Aktywności Zawodowej. Raport z badania* (2009), TNS OBOP, Warszawa
- Życie rodzinne i intymne osób niepełnosprawnych* (2004), Badanie Z. Izdebskiego zrealizowane przez TNS OBOP, Warszawa

SUMMARY

The article describes the sources of statistical data on persons with disabilities and their households in Poland and in the European Union. The review showed that the problem of disability is rarely the main purpose of statistical surveys. Data on persons with disabilities is achieved by the way of research aimed at implementing other purposes. This results in reducing the possibility of in-depth analysis of the problem of disability. The study also indicated the lack of a definition of disability. This hinders the use of statistical databases. Moreover, this raises problems for comparative analysis, especially on an international scale, and may even doubt the sensibility of their conducting.

РЕЗЮМЕ

Статья характеризует источники статистических данных по инвалидам и их домашним хозяйствам в Польше и в Европейском союзе. Анализ показал, что проблема инвалидности редко бывает главной целью статистических обследований. Данные по инвалидам получаются при случае обследований направленных на достижение других целей. Результатом такого подхода является ограничение возможностей глубокого анализа вопроса инвалидности. В статье указано на отсутствие одного определения инвалидности и это препятствует использование статистических данных из баз. Кроме того, это создает также проблемы в случае сравнительного анализа, особенно в международном масштабе и даже может ставить под сомнение смысл его проведения.

Dorota WYSZKOWSKA

Fundusze pomocowe Unii Europejskiej w finansach samorządu terytorialnego

Od momentu reaktywowania w Polsce samorządu terytorialnego toczy się dyskusja wokół konstrukcji systemu jego zasilania, umożliwiającego realizację przypisanych mu zadań. Wśród często pojawiających się postulatów wymienia się zapewnienie temu systemowi względnej trwałości, spójności, elastyczności, bezpieczeństwa finansowego oraz znacznego poziomu niezależności finansowej. Realizacja postulatów miała nastąpić w wyniku zmiany systemu zasilania finansowego jednostek samorządu terytorialnego (JST), wprowadzonej ustawą z 13 listopada 2003 r. o dochodach JST¹. Trwają jednak dyskusje, czy stworzony system wyposaża samorządy w środki adekwatne do przypisanych im zadań (Kańduła, 2008). W szczególnie niekorzystnej sytuacji są powiaty i województwa, które w zasadzie pozbawione są własnych źródeł dochodów².

Istotą samorządności, rozumianej jako odpowiedzialność za organizację życia zbiorowego społeczności, powinna być samodzielność finansowa. Prowadzenie działań na rzecz bieżącej obsługi mieszkańców określonych terytoriów czy też działań poprawiających wizerunek omawianych jednostek wymaga od samorządów podejmowania licznych inwestycji o charakterze rozwojowym. Uzależnienie JST od transferów z budżetu państwa w znacznej mierze ogranicza ich samodzielność w rozmaitej działalności inwestycyjnej. W pierwszej kolejności samorządy muszą realizować zadania własne, które ustawa określa jako obligatoryjne.

Niedostatki środków finansowych powodują, że samorządy podejmują starania w celu uzyskania bezzwrotnej pomocy zagranicznej, zwłaszcza z Unii Europejskiej (UE). JST mogą także poszukiwać zwrotnych źródeł zewnętrznego finansowania inwestycji, niezbędnych do rozwoju lokalnego i regionalnego. Nie można jednak nie zauważyć, że istnieją ustawowe ograniczenia w zakresie zadłużania się JST.

Celem artykułu jest przedstawienie znaczenia środków pomocowych UE w systemie finansowym JST. W opracowaniu przedstawiono wielkość unijnego wsparcia budżetów samorządowych.

¹ Dz. U. Nr 203, poz. 1966, z późn. zm.

² Trudno bowiem uznać udział w dochodach państwowych z tytułu podatków dochodowych PIT i CIT za dochody własne w sytuacji, kiedy samorządy nie wykazują w tym zakresie władztwa podatkowego.

DOCHODY JEDNOSTEK SAMORZĄDU TERYTORIALNEGO

Zgodnie z zapisami Konstytucji RP samorządom zapewnia się udział w dochodach publicznych odpowiednio do przypadających im zadań. Dochody te dzieli się na własne oraz subwencje ogólne i dotacje celowe z budżetu państwa. Szczegółowo źródła dochodów określa ustawa o dochodach JST³. W rozumieniu ustawy dochodami mogą być także środki pochodzące ze źródeł zagranicznych niepodlegające zwrotowi, środki pochodzące z budżetu UE oraz inne środki określone w odrębnych przepisach.

Dochody publiczne przyznawane JST obejmują:

- 1) dochody podatkowe, stanowiące dochody własne gmin,
- 2) udziały we wpływach z podatków dochodowych PIT i CIT należne (w częściach określonych w przepisach) wszystkim JST,
- 3) opłaty należne gminom i powiatom,
- 4) inne dochody należne wszystkim JST, przy czym dochody z tej grupy mają w ich finansach najmniejsze znaczenie.

Fakt, że tylko gminy dysponują własnymi dochodami podatkowymi wynika przede wszystkim z tego, że do roku 1998 były one jedynymi funkcjonującymi w Polsce JST i im przyznano prawo do pobierania podatków lokalnych. Gdy utworzono samorządowe powiaty i województwa, zdecydowano o pozostawieniu gminom wszystkich ich dotychczasowych dochodów. Biorąc pod uwagę, iż powołanie kolejnych szczebli samorządu nie doprowadziło do zawężenia kompetencji gmin, rozwiązanie takie było logiczne (Mackiewicz-Łyziak i in., 2008). W tablicy 1 podano wielkość dochodów JST w podziale na poszczególne ich źródła.

TABL. 1. DOCHODY JST W MLN ZŁ

Wyszczególnienie	2005	2006	2007	2008	2009
O g ó ł e m	102911,9	11740,2	131380,2	142569,0	154842,5
Dochody własne	52091,5	58580,0	68693,5	78344,9	75297,4
w tym:					
udziały w podatkach stanowiących dochód budżetu państwa	22789,2	26572,3	33216,3	36009,1	33593,9
w podatku dochodowym od osób prawnych	5026,5	6007,0	7615,8	7474,2	6616,9
w podatku dochodowym od osób fizycznych	17762,7	20565,3	25600,4	28535,0	26977,0
podatek od nieruchomości	11668,6	12156,8	12702,4	13447,4	14189,9
podatek rolny	966,8	809,1	931,5	1227,9	1238,5
podatek od środków transportowych	661,8	724,0	812,6	827,1	840,5
opłata skarbową	519,3	622,6	600,8	630,2	519,1
podatek od czynności cywilnoprawnych	1194,5	1595,5	2608,6	2286,0	1698,3
dochody z majątku	4334,0	5659,7	6393,7	6149,5	5683,7

³ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r., rozdział VII, art. 167.

TABL. 1. DOCHODY JST W MLN ZŁ (dok.)

Wyszczególnienie	2005	2006	2007	2008	2009
w tym dochody z wynajmu i dzierżawy oraz innych umów o podobnym charakterze	1770,9	2004,4	2013,6	2142,1	2473,7
Środki na dofinansowanie własnych zadań ze źródeł pozabudżetowych ...	2797,5	4303,4	5441,0	3839,7	2816,4
Dotacje celowe z budżetu państwa	13921,2	17754,7	18784,6	22109,3	22531,5
z zakresu administracji rządowej	9837,5	12702,5	13668,6	14624,5	14583,6
na zadania własne	3854,1	4896,6	4906,7	7259,5	5 896,5
na zadania realizowane na podstawie porozumień z organami administracji rządowej	229,6	155,6	209,2	225,3	2051,5
Dotacje otrzymane z funduszy celowych	629,7	580,9	526,8	664,1	697,6
Pozostałe dotacje	1016,2	1295,9	1180,5	992,5	164,5
Subwencje ogólne z budżetu państwa	32455,8	34525,3	36753,9	40458,1	45295,4
w tym na zadania oświatowe	26097,4	26781,1	28205,0	30910,6	33399,8

Źródło: *Budżety...* (2010).

Jak wynika z przedstawionych danych, dochody JST w ostatnich latach systematycznie wzrastały, osiągając w 2009 r. poziom 150% dochodów z roku 2005. Biorąc pod uwagę ich strukturę można zauważyć, że nie uległa ona zasadniczym zmianom. Największą pulą dysponowały gminy mające także najszerze źródła dochodów, ale też i największy zakres działania (tabl. 2). Najmniejszymi budżetami charakteryzowały się powiaty (nie dotyczy to powiatów grodzkich).

TABL. 2. DOCHODY BUDŻETÓW JST W MLN ZŁ

Wyszczególnienie	2005	2006	2007	2008	2009
Gminy	45813,2	51724,3	57003,1	62317,8	64882,1
Powiaty	13762,7	14844,2	16154,8	18147,2	20084,5
Miasta na prawach powiatu	36269,8	40985,9	46873,4	49443,8	50327,6
Województwa	7066,2	9485,8	11348,9	12660,2	19548,3

Źródło: jak przy tabl. 1.

Środki pozostawiane do dyspozycji JST nie pozwalają jednak na wykonywanie wszystkich ustawowych zadań oraz wygospodarowanie funduszy na inwestycje rozwojowe. Do takiego wniosku można dojść analizując poziom deficytów budżetowych JST, które w 2009 r. wyniosły blisko 13 mld zł. Włodarze samorządowi często powtarzają, że chcą obecnie zrealizować jak najwięcej inwestycji infrastrukturalnych współfinansowanych środkami unijnymi, ze względu na brak przewidywalności unijnego wsparcia po roku 2013.

WYDATKI INWESTYCYJNE JST

Zgodnie z zapisami ustawy o finansach publicznych, ujęte w budżetach JST wydatki stanowią nieprzekraczalny limit. Mogą być one ponoszone wyłącznie na cele i w wysokości ustalonej w uchwale budżetowej. O ich szczegółowym sta-

tusie świadczy również fakt, że mogą one służyć wyłącznie finansowaniu zadań publicznych danej jednostki wynikających z przepisów prawa (Smoleń, 2007).

W teorii finansów publicznych wydatki publiczne można podzielić na bieżące oraz majątkowe. Do tych drugich można zaliczyć: wydatki na inwestycje i zakupy inwestycyjne, na zakup i objęcie akcji oraz wkłady wniesione do spółek prawa handlowego. Wszystkie inne zaliczane są do wydatków bieżących. Obejmują one głównie wydatki na wynagrodzenia wraz z pochodnymi, koszty zakupu towarów i usług niezbędnych do bieżącej działalności (w tym remontów), koszty związane z funkcjonowaniem administracji samorządowej. Wielkość wydatków JST w latach 2005—2009 podano w tabl. 3.

TABL. 3. WYDATKI JST WEDŁUG KIERUNKÓW WYKORZYSTANIA W MLN ZŁ

Wyszczególnienie	2005	2006	2007	2008	2009
O g ó ł e m	103807	120038	129113	145183	167828
Dotacje	8573	10006	11011	12478	15282
w tym: dotacje dla zakładów budżetowych, gospodarstw pomocniczych, środków specjalnych i funduszy celowych	2157	2113	2141	2233	2339
Świadczenia na rzecz osób fizycznych	11726	14674	14853	14426	14576
Wydatki bieżące jednostek budżetowych	61698	66927	72372	82506	124702
w tym:					
wynagrodzenia	32389	34818	37460	42047	46101
składki na ubezpieczenia społeczne i Fundusz Pracy	6338	6563	6954	7021	7610
zakup materiałów i usług	19471	22029	23524	26587	30223
Rozliczenia z bankami	0	0	0	1	1
Wydatki majątkowe	18430	24957	27067	31922	43126
w tym inwestycyjne	17750	24380	26258	30820	41601

Ź r ó d ł o: jak przy tabl. 1.

Należy zauważyć, że samorządy w ostatnich latach wydatkowały coraz większe sumy pieniędzy. Ponadto wydatki bieżące ustępowały stopniowo miejsca majątkowym. Było to szczególnie widoczne w województwach, w których udział wydatków majątkowych wzrósł w ciągu 3 ostatnich lat o 12%. Znaczna część inwestycji była współfinansowana środkami pomocowymi UE.

Warto wspomnieć, że w większości JST brakuje pieniędzy na realizację zadań fakultatywnych (najczęściej mających charakter inwestycyjno-rozwojowy). Samorządy mają dość znaczną swobodę w realizacji wydatków majątkowych. Działalność inwestycyjna nie ma charakteru obligatoryjnego, a o wyborze kierunku, wielkości oraz źródeł finansowania inwestycji decydują władze samorządowe. Najistotniejszym czynnikiem hamującym tę działalność jest brak możliwości wygospodarowania wolnych środków na jej sfinansowanie.

ŚRODKI UNIJNE DLA JST W LATACH 2005—2009

JST dotychczas wykazały się bardzo dużą mobilizacją w uzyskiwaniu funduszy unijnych. Każde z województw, 98% powiatów oraz 78% wszystkich gmin uzyskało wsparcie z funduszy unijnych na realizowane projekty („Przegląd Re-

gionalny”, 2008)⁴. Z otrzymanej przez Polskę pomocy (w latach 2004—2006 w wysokości blisko 13 mld euro) 42% środków przeznaczonych zostało na współfinansowanie inwestycji JST lub jednostek z nimi związanych (Gawrychowski, 2009)⁵. Spośród nich dominującą pulę funduszy uzyskały gminy (77%). Najwięcej środków samorządy otrzymały z Funduszu Spójności oraz Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach Zintegrowanego Programu Operacyjnego Rozwoju Regionalnego. Uzyskana pomoc przeznaczana była najczęściej na zadania inwestycyjne związane z⁶: ochroną środowiska, wodą przeznaczoną do spożycia, drogami, rozwojem transportu miejskiego, oświatą i ochroną zdrowia.

Skala bezzwrotnej pomocy, przyznanej Polsce na lata 2007—2013, wynosi 67 mld euro (z wkładem krajowym stanowi to ok. 85 mld euro) oraz 12,4 mld euro z zasobów Wspólnej Polityki Rolnej i Wspólnej Polityki Rybackiej. Rozbudziło to oczekiwania samorządów co do możliwości współfinansowania przedsięwzięć ważnych dla społeczności lokalnych, dotychczas zaniedbywanych ze względu na ograniczoność środków finansowych. Szacuje się, że do JST w omawianym okresie trafi w sumie ok. 40% spośród 85 mld euro (Wyszkowska, 2010).

JST mogą ubiegać się o środki rozdysponowywane w ramach wszystkich programów operacyjnych, z wyjątkiem działu *Innowacyjna Gospodarka i Pomoc Techniczna*. Największe znaczenie w ich rozwoju będą miały pieniądze zgromadzone w Regionalnych Programach Operacyjnych. Biorąc pod uwagę zapisy dokumentów RPO należy przypuszczać, że kierunki przeznaczenia środków nie ulegną zasadniczej zmianie.

Poziom wsparcia poszczególnych rodzajów JST zawiera tabl. 4.

TABL. 4. FINANSOWANIE I WSPÓLFINANSOWANIE PROGRAMÓW ORAZ PROJEKTÓW UE W MLN ZŁ

Wyszczególnienie	JST razem	Gminy	Powiaty	Miasta na prawach powiatu	Województwa
Dochody					
Dochody razem na projekty 2005	2842,4	1520,3	496,0	539,0	287,1
i programy unijne 2006	5210,9	1821,2	728,3	1352,8	1308,6
2007	6622,1	1702,3	677,9	2238,6	2 003,3
2008	5447,9	1200,4	322,0	1737,3	2187,2
2009	14548,0	2016,2	966,5	2001,5	9562,9
Środki na finansowanie pro- 2005 ^a	2842,4	1520,3	496,0	539,0	287,1
gramów i projektów unijnych 2006	4285,1	1555,0	586,3	1193,0	950,8
2007	5686,4	1528,1	557,1	2037,5	1563,7
2008	4990,4	1099,7	262,7	1652,4	1975,6
2009	13263, 6	1906,8	838,0	1915,2	8603,6

^a Dane za 2005 r. zagregowano z trzech wskazanych rodzajów środków, ze względu na sposób prezentacji przez Ministerstwo Finansów.

⁴ W dalszej części opracowania projektem europejskim będzie nazywana inwestycja, która uzyskała dofinansowanie ze środków pomocowych UE.

⁵ W obecnej perspektywie finansowej (trwającej od 2007 r.) JST stanowią również głównych odbiorców pomocy unijnej. Spośród 67 mld euro blisko 40% przypadnie JTS lub jednostkom z nimi związanymi.

⁶ *Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko. Narodowe Strategiczne Ramy Odniesienia 2007—2013. Szczegółowy opis priorytetów* (2009), Ministerstwo Gospodarki, s. 73.

**TABL. 4. FINANSOWANIE I WSPÓŁFINANSOWANIE PROGRAMÓW
ORAZ PROJEKTÓW UE W MLN ZŁ (dok.)**

Wyszczególnienie	JST razem	Gminy	Powiaty	Miasta na prawach powiatu	Województwa
Dochody (dok.)					
Środki z budżetu państwa lub 2005	—	—	—	—	—
inne na współfinansowanie 2006	894,0	260,0	133,8	143,1	357,1
programów lub projektów 2007	899,9	166,7	112,3	182,5	438,4
unijnych 2008	409,4	91,4	44,9	62,7	210,4
2009	1221,1	96,0	110,6	57,4	956,1
Środki z budżetu państwa lub 2005	—	—	—	—	—
inne na pokrycie kosztów 2006	31,8	6,2	8,2	16,7	0,7
operacyjnych, a także wydat- 2007	35,8	7,5	8,5	18,6	1,2
ków ponoszonych w związku 2008	48,1	9,5	14,6	22,5	1,5
z działaniami integracyjnymi 2009	63,3	13,4	17,9	28,9	3,1
oraz inne środki UE					
Wydatki					
Wydatki razem na programy 2005 ^a	2876,8	—	—	—	—
i projekty unijne 2006	8670,9	2802,1	962,5	2810,1	2096,2
2007	8340,4	2049,3	716,9	3219,3	2354,9
2008	6259,1	1561,6	334,2	2456,7	1904,6
2009	17638,8	3524,9	1428,8	3016,9	9668,2
Na finansowanie programów 2005 ^a	2876,8	—	—	—	—
i projektów unijnych 2006	5438,6	1742,7	649,7	1661,5	1384,7
2007	4996,8	1225,8	490,2	1737,6	1543,2
2008	3640,8	853,9	202,1	1191,0	1393,8
2009	12994,3	2129,7	951,1	1633,4	8280,1
Na współfinansowanie projek- 2005	—	—	—	—	—
tów unijnych 2006	3202,2	1053,1	304,8	1133,4	710,9
2007	3308,0	817,0	217,6	1462,7	810,7
2008	2575,0	701,2	119,9	1244,3	509,6
2009	4587,4	1385,1	460,9	1356,4	1385,0
Na koszty operacyjne, a także na 2005	—	—	—	—	—
wydatki ponoszone w związ- 2006	30,1	6,3	8,0	15,2	0,6
ku z działaniami integracyj- 2007	35,6	6,5	9,1	19,0	1,0
nymi 2008	43,3	6,5	12,2	21,4	1,2
2009	57,1	10,1	16,8	27,1	3,1

^a Dane za 2005 r. zagregowano z trzech wskazanych rodzajów środków, ze względu na sposób prezentacji przez Ministerstwo Finansów.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Ministerstwa Finansów, ze sprawozdań rocznych z wykonania budżetów JTS za lata 2005—2009.

Wielkość środków unijnych w analizowanych latach podlegała dość znacznym wahaniom. Wynika to głównie z wieloletniego okresu planowania procesu przygotowywania programów operacyjnych, stanowiących podstawę rozdysponowania środków unijnych. Również konieczność przeprowadzenia postępowania konkursowego pozwalającego na wyłonienie beneficjentów pomocy powoduje przesunięcie uzyskania funduszy. Widoczne jest to zwłaszcza w latach 2005—2007, a następnie w latach 2008—2009.

Rok 2007 był początkiem nowego okresu programowania, w którym wykorzystywano środki rozdysponowane jeszcze w poprzednim okresie, ale nie udało się uruchomić nowych funduszy. Dopiero w połowie roku 2008 rozpoczęto

wdrażanie środków z nowej perspektywy, jednakże przedłużające się procedury nie pozwoliły na zaabsorbowanie zbyt dużej puli pieniędzy. Widać to wyraźnie w 2009 r., kiedy wielkość dochodów i wydatków na projekty europejskie znacząco wzrosła. Różnica w wielkości dofinansowania unijnego wynika także z wysokości bezzwrotnej pomocy udostępnionej Polsce w kolejnych perspektywach finansowych. Na lata 2007—2013 przewidziano bowiem ponad 5 razy więcej pieniędzy⁷.

Z przedstawionych danych wynika, że przekazane JST środki na finansowanie i współfinansowanie programów i projektów realizowanych z funduszy unijnych, a także przekazane na pokrycie kosztów operacyjnych i wydatków ponoszonych w związku z działalnością mającą na celu dostosowanie do zadań unijnych, wyniosły w latach 2005—2009 34671,3 mln zł. Najwięcej pieniędzy na realizację projektów, łącznie ze środkami krajowymi, uzyskały województwa, było to prawie 15350 mln zł. Należy jednak zaznaczyć, że mają one do realizacji najbardziej kosztowne inwestycje infrastrukturalne o zasięgu regionalnym. Gminy w sumie uzyskały 8260 mln zł. Najmniejszą pulę funduszy otrzymały powiaty, co było związane głównie z ustawowym zakresem ich działalności, często wykluczającym możliwość ubiegania się o unijne wsparcie. Biorąc pod uwagę wielkość środków uzyskiwanych w kolejnych latach, rekordowym pod tym względem był rok 2009, w którym dochody budżetów JST powiększyły się o ponad 14548 mln zł. Największą pulę funduszy, podobnie jak w całym analizowanym okresie, otrzymały województwa (9564 mln zł).

W sumie JTS przeznaczyły na projekty europejskie 43786 mln zł, w tym najwięcej województwa (16024 mln zł). Porównując wielkość osiągniętych dochodów z wydatkami należy stwierdzić, że JST wydatkowały o 9115 mln zł więcej niż uzyskały. Największy deficyt środków przeznaczonych na projekty europejskie wykazały miasta na prawach powiatu (3634 mln zł).

Oceny znaczenia wskazanych środków unijnych w finansach JST można dokonać porównując je z wielkością osiągniętych dochodów budżetowych oraz wydatków, zwłaszcza majątkowych (tabl. 5).

TABL. 5. UDZIAŁ DOCHODÓW I WYDATKÓW ZWIĄZANYCH Z PROJEKTAMI EUROPEJSKIMI W OGÓLNYCH DOCHODACH I WYDATKACH JST W %

Wyszczególnienie	2005—2009	2007	2008	2009
Razem JST				
Dochody	2	5	4	9
Wydatki	3	6	4	11
Wydatki majątkowe	12	31	20	41
Gminy				
Dochody	2	3	2	3
Wydatki	2	4	2	5
Wydatki majątkowe	7	19	12	22

⁷ Na lata 2004—2006 przewidziano kwotę 12,8 mld euro, a na lata 2007—2013 — 7 mld euro.

TABL. 5. UDZIAŁ DOCHODÓW I WYDATKÓW ZWIĄZANYCH Z PROJEKTAMI EUROPEJSKIMI W OGÓLNYCH DOCHODACH I WYDATKACH JST W % (dok.)

Wyszczególnienie	2005—2009	2007	2008	2009
Powiaty				
Dochody	2	4	2	5
Wydatki	2	4	2	7
Wydatki majątkowe	10	34	13	35
Miasta na prawach powiatu				
Dochody	2	5	4	4
Wydatki	2	7	5	5
Wydatki majątkowe	11	31	21	23
Województwa				
Dochody	6	18	17	6
Wydatki	6	21	15	6
Wydatki majątkowe	16	58	40	97

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Ministerstwa Finansów.

Analizując te dane można stwierdzić, że pieniądze wykorzystane na współfinansowanie projektów europejskich miały niewielki udział w ogólnych dochodach i wydatkach wszystkich rodzajów JST. Odmienne kształtował się udział wydatków na realizację projektów współfinansowanych przez UE w wydatkach majątkowych. W 2009 r. udział ten wśród JST kształtował się na poziomie 41%, co wydaje się wskaźnikiem wysokim, nie mówiąc już o wielkości osiągniętej w województwach, w których na niespełna 10 mld zł wydatków majątkowych na realizację projektów europejskich było przeznaczone ponad 9,6 mld zł (97%).

Przeprowadzone badania wskazują, że JST nie realizowałyby znacznej części inwestycji bez wsparcia unijnego. Można zatem stwierdzić, iż w działalności rozwojowej JST środki te odgrywały istotne znaczenie, mimo że nie stanowiły znacznego udziału w strukturze dochodów i wydatków budżetowych.

Mimo wielu krytycznych poglądów na temat znaczenia środków pomocowych UE (przy uwzględnieniu płaconej przez Polskę składki członkowskiej) można uznać, że są one, zwłaszcza w obecnej sytuacji finansowej naszego kraju, najistotniejszym instrumentem rozwoju regionalnego i lokalnego. Fundusze polityki spójności stanowią swego rodzaju motywator koncentracji środków, które służą realizacji inwestycji zwiększających potencjał rozwojowy JST.

Zakończenie

Finanse samorządu terytorialnego stanowią integralną część finansów sektora publicznego. Jednocześnie ze względu na podmiotowość samorządu terytorialnego, zasady wyłaniania władz samorządowych oraz zagwarantowaną sądownie samodzielność prawną, jego znaczenie pośród innych podmiotów publicznych jest szczególne. Samorząd terytorialny jest formą realizacji zadań i alokacji środków finansowych przez niższe szczeble administracji publicznej. Oznacza to, że jest on określoną postacią decentralizacji władz publicznych. Potrzeba

decentralizacji wynika natomiast z naturalnego prawa jednostki do samodzielnego stanowienia o sobie (Smoleń, 2007).

Polski system finansowania JST jest ściśle określony, a jego konstrukcja powoduje, że samorządy wykazują się dość niską samodzielnością finansową. Największą autonomią mogą wykazywać się w zakresie wydatków majątkowych. Znaczącym ograniczeniem ich ponoszenia jest jednak poziom tzw. wydatków sztywnych, związanych z realizacją obligatoryjnych zadań ustawowych. Wobec tego możliwości finansowania wydatków inwestycyjnych są dość ograniczone. Szansą na podejmowanie kosztownych inwestycji infrastrukturalnych jest możliwość uzyskania środków z bezzwrotnej pomocy UE.

Uwzględniając poziom wsparcia dla JST można stwierdzić, że w latach 2005—2009 stanowiło ono istotny element realizacji wydatków majątkowych. Relacja środków przeznaczonych na finansowanie projektów europejskich w stosunku do wydatków majątkowych świadczy o tym, że podejmowane przez JST inwestycje były w znacznej mierze finansowane z wykorzystaniem środków unijnych. Było to szczególnie widoczne w roku 2009 w województwach.

Określenie wielkości unijnego wsparcia wydaje się jednak jedynie wstępem do dokonywania szerokich analiz w zakresie wykorzystania pomocy przyznanej polskim samorządom. Byłoby zasadne podjęcie badań efektów uzyskanych w wyniku zaangażowania środków unijnych w poszczególnych jednostkach. Jest to wyzwanie stojące nie tylko przed polską nauką, ale także przed służbami polskiej statystyki publicznej.

dr Dorota Wyszowska — Uniwersytet w Białymstoku

LITERATURA

- Gawrychowski M. (2009), *Polskie gminy i miasta najwięcej skorzystały*, „Dziennik Gazeta Prawna”, nr 212 (2588)
- Budżety jednostek samorządu terytorialnego* (2010), GUS
- Guziejewska B. (2008), *Zewnętrzne źródła finansowania samorządu terytorialnego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź
- Kańduła S. (red.) (2008), *Współczesne problemy finansów i gospodarki jednostek samorządu terytorialnego*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań
- Mackiewicz-Łyziak J., Malinowska-Misiąg E., Misiąg M., Tomalak M. (2008), *Wyrównywanie dochodów jednostek samorządu terytorialnego. Możliwości wykorzystania w Polsce doświadczeń niemieckich krajów związkowych*, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Warszawa
- Sprawozdanie roczne z wykonania budżetów jednostek samorządu terytorialnego za lata 2005—2009* (2010), Ministerstwo Finansów
- „Przegląd Regionalny” (2008), Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, nr 2/2008
- Smoleń M. (2007), *Budżet samorządu terytorialnego jako instrument realizacji zadań gminy na przykładzie gminy Lipinki*, „Samorząd Terytorialny”, nr 11
- Wyszowska D. (2010), *Fundusze unijne jako źródło finansowania inwestycji komunalnych*, „Optimum Studia Ekonomiczne”, nr 1, Uniwersytet w Białymstoku

SUMMARY

Since Polish accession to the European Union regional government became a major recipient of funding under the European regional policy. The presented data concerning the implementation of European projects by local governments, especially in recent years, point their importance in the investment policy. With high probability it can be assumed that a significant part of the investment would not be realized without any EU funding or would take place at a later date and/or lesser extent. Thus, it can be concluded that EU support contributes to the economic development of regions.

РЕЗЮМЕ

С момента вступления Польши в Европейский союз территориальное самоуправление является главным получателем финансовой поддержки в рамках европейской региональной политики. Представленные данные, касающиеся реализации органами самоуправления европейских проектов, особенно в последние годы, указывают на их значение в инвестиционной политике. С высокой степенью вероятности можно предположить, что значительная часть инвестиций вообще не была бы реализованная без союзной финансовой поддержки или была бы реализованная позже и/или в меньшем объеме. Таким образом можно сделать вывод, что союзная поддержка способствует экономическому развитию регионов.

STATYSTYKA MIĘDZYNARODOWA

Jacek ZIEMIECKI

Czynniki wpływające na kurs walutowy złotego w latach 2002—2010

Perturbacje finansowe na świecie i rozchwianie budżetów państwowych w ostatnich latach tworzą zarzewie znacznych zmian kursów walutowych. Kurs złotego wobec dolara podlega w ostatnich latach silnym wahaniom. Dotyczy to także kursu złotego wobec euro, brytyjskiego funta szterlinga, franka szwajcarskiego oraz innych walut.

Notowania kursu walutowego są istotnym elementem rachunku ekonomicznego. Prowadzi je NBP, ale też kurs wyznacza rynek. Notowania antycypacyjne, choć są podawane przez niektóre firmy eksperckie, okrywa tajemnica sposobu ich wyliczenia.

Tymczasem statystyka państwowa dysponuje informacjami, które mogą wskazać, poprzez odpowiednie wyliczenia, jakie składniki rachunku makroekonomicznego wpływają najbardziej na kurs walutowy oraz jakie jest ryzyko dla tych składników. Staram się tu wyjść z przesłanek makroekonomicznych oraz podstawowego ich prawa — popytu i podaży. By tego dokonać, wprowadzam trzy główne agregaty obliczeniowe.

Agregat pierwszy to sfera własności gospodarki nierezydentek w gospodarce polskiej w powiązaniu ze sferą produkcji na eksport. Agregat drugi to składniki bilansu płatniczego, czyli przepływów finansowych między gospodarką polską a zagranicą. Agregat trzeci to makroekonomiczne czynniki wpływające na ilość pieniądza polskiego i zagranicznego w Polsce w kompatybilnym związku, poprzez rachunki komparatywne — porównania potencjału Polski z krajami badanymi lub strefą euro, dla których liczone są kursy walutowe. Wnioskowanie obejmuje też powiązania tych agregatów.

Zaznaczę jednak, że w analizie zostanie pominięty czynnik spekulacyjny. Działa on z reguły w okresach dość krótkich. Gdy kurs walutowy spada, zwiększają się spadki, a gdy rośnie — zawyża kurs. W ten sposób w dłuższych okresach działa na ogół neutralnie.

DZIAŁALNOŚĆ FIRM ZAGRANICZNYCH ORAZ BILANS PŁATNICZY POLSKI

Podstawą agregatu pierwszego są obliczenia dotyczące dochodu narodowego Polski według podsektorów gospodarki. Do dyspozycji w tym zakresie były dostępne dane za okres 2005—2008.

**TABL. 1. WARTOŚĆ UDZIAŁÓW GOSPODARKI ZAGRANICZNEJ
ORAZ PRODUKCJI NA EKSPORT W PRODUKCJI OGÓŁEM POLSKI (ceny bieżące)**

Wyszczególnienie	2005	2006	2007	2008
A. Podsektor przedsiębiorstw zagranicznych w mln zł	298404	360965	427954	463691
B. Wartość zagranicznych firm bankowych i innych finansowych (poza ubezpieczeniowymi) w mln zł	39908	17342	22482	26769
C. Wartość zagranicznych firm ubezpieczeniowych w mln zł	12280	17090	19204	23760
D. Wartość polskiego eksportu dóbr i usług w mln zł	364658	427776	479606	508887
Firmy zagraniczne wraz z eksportem w mln zł (A+B+C+D)	715250	823173	949246	1023107
Produkcja ogółem Polski w mln zł	1952502	2156192	2438084	2643571
Udział firm zagranicznych w %	36,6	38,2	38,9	38,7
Produkcja globalna firm i eksport do:				
strefy euro	485585	522072	608607	635657
W. Brytanii	35801	38952	46460	48769

**TABL. 1. WARTOŚĆ UDZIAŁÓW GOSPODARKI ZAGRANICZNEJ
ORAZ PRODUKCJI NA EKSPORT W PRODUKCJI OGÓŁEM POLSKI (dok.)**

Wyszczególnienie	2005	2006	2007	2008
Produkcja globalna firm i eksport do (dok.):				
Szwajcarii	12811	14120	19400	24356
Stanów Zjednoczonych	30709	28814	27582	27783
krajów razem	564906	603958	702049	736565
Udział produkcji ogółem firm i eksportu (produkcja ogółem Polski=100) do:				
strefy euro	24,9	24,2	25,0	24,0
W. Brytanii	1,8	1,8	1,9	1,8
Szwajcarii	0,7	0,7	0,8	0,9
Stanów Zjednoczonych	1,6	1,3	1,1	1,1
krajów razem	28,9	28,0	28,8	27,9

U w a g a. W działalności ubezpieczeniowej przyjęto udział kapitału zagranicznego w kapitale podstawowym ogółem firm ubezpieczeniowych. W przypadku banków zagranicznych przyjęto również udział kapitału podstawowego banków w kapitale podstawowym banków ogółem. W pozostałej działalności finansowej, poza NBP, przyjęto dla firm zagranicznych udział, jak dla banków.

Ź r ó d ł o: *Rachunki narodowe według sektorów i podsektorów instytucjonalnych 2005—2008* (2010), GUS; *Monitoring banków 2005—2010* (2010); roczniki statystyczne GUS z lat 2003—2010; *Działalność gospodarki przedsiębiorstw z kapitałem zagranicznym* (z lat 2002—2010), GUS; *Polski rynek ubezpieczeniowy 2004—2008* (2010), GUS.

Metodologia liczenia rachunku narodowego zakłada, że rachunek produkcji ogółem jest oparty na tych samych zasadach, jak obliczenia dochodu narodowego i bilansu płatniczego. Wartość firm zagranicznych o działalności mieszanej jest określana według udziału firmy o przeważającej własności.

Mierzenie udziału własności zagranicznej umożliwia orientację w skuteczności manewrów kursowych banku centralnego. Gdy udział firm zagranicznych jest duży, skuteczność może nie być zbyt wysoka. Jednak decydująca dla firm krajowych i zagranicznych jest opłacalność ekonomiczna. Jedynie niekiedy jest ona inna w przypadku firm krajowych i zagranicznych. W tabl. 1 wartość przedsiębiorstw nierezydentek według krajów pochodzenia własnościowego określono na podstawie kapitału podstawowego. Wartość banków i ubezpieczeń wyznaczona podobnie, ale w tym przypadku nieliczne dane oszacowano.

Z kolei wartość eksportu jest ustalana na podstawie tzw. formuły FOB (*Free on Board*) wraz z usługami. Podział na kraje określono na podstawie eksportu towarów według formuły CIF (*Cost, Insurance, Freight*). W wartości eksportu i importu są zawarte również dane o eksporcie i imporcie poprzez zakupy internetowe oraz turystyczne. Włączenie danych o eksporcie do statystyki własności wiąże się z tym, że towary eksportowe są wymieniane na waluty krajów, do których eksport jest przeznaczony, nawet jeśli rozliczenia następują przez krzyżowe kursy walutowe, czyli wymienianie walut innych niż dolar.

Udział firm zagranicznych w produkcji ogółem Polski liczony wraz z eksportem wynosił 36,6% w 2005 r., a w 2008 r. — 38,7%. Ekspersi szacujący przyszłą wielkość kursów walutowych powinni uwzględniać także opłacalność kursów firm nierezydentek, by nie dopuścić do znacznego odpływu kapitału.

Firmy ze Stanów Zjednoczonych mają bardzo mały udział w produkcji ogółem Polski. Ale jednak dolar, jako waluta światowa, stanowi podstawowy środek

transakcyjny surowców i w ten sposób w notowaniach krzyżowych waluty ma zdecydowanie wyższe zapotrzebowanie na rynku niż wynika to z bezpośredniego udziału w produkcji polskiej. Tym samym, gdy ceny surowców rosną, a notowania dolara względem złotego i euro spadają, zarówno Polska jak i kraje strefy euro zyskują w handlu komparatywnym, a Stany Zjednoczone tracą.

Najbardziej powszechnym i kompleksowym wykazem czynników wpływających na kurs walutowy jest — z punktu widzenia transakcji walutowych — bilans płatniczy. Ma on postać w dużym stopniu standaryzowaną i zawiera dane w przeliczeniu na USD w cenach bieżących dla niemal każdego kraju.

**TABL. 2. ŚREDNIOROCZNY PRZEPŁYW DÓBR EKONOMICZNYCH
W BILANSIE PŁATNICZYM POLSKI WEDŁUG ICH RODZAJÓW**

Rodzaje przepływu dóbr	Udział w wartości bezwzględnej obrotów — aktywów i pasywów			Średnioroczne odchylenie od średniej arytmetycznej			Współczynnik zmienności		
	2002— —2005	2006— —2010	2002— —2010	2002— —2005	2006— —2010	2002— —2010	2002— —2005	2006— —2010	2002— —2010
	ogółem=100			w %					
Ogółem obroty	100,00	100,00	100,00	x	x	x	x	x	x
Wymiana dóbr	65,22	60,98	62,86	2,66	0,88	2,23	4,08	1,44	3,55
Wymiana usług	11,21	10,68	10,91	1,16	0,30	0,71	10,40	2,81	6,51
Przepływy dochodów	5,71	6,43	6,11	1,09	0,57	0,83	19,10	8,86	13,58
Transfery bieżące	3,45	4,26	3,90	0,72	0,37	0,64	20,90	8,69	16,41
A. Przepływy w rachunku bieżącym	85,59	82,35	83,79	2,01	0,61	1,69	2,35	0,74	2,02
B. Przepływy w rachunku kapitałowym	0,29	1,27	0,83	0,21	0,24	0,50	72,40	18,90	60,24
inwestycji zagranicznych ...	3,74	4,52	4,17	0,98	1,62	1,29	26,20	35,84	30,94
akcji portfelowych	0,59	1,10	0,87	0,04	0,56	0,46	6,78	50,91	52,87
w rachunku obligacji	3,76	2,20	2,89	0,64	1,57	1,34	17,00	71,36	46,37
derywatów	0,30	0,22	0,26	0,24	0,12	0,18	80,00	54,55	69,23
inwestycji monetarnych	0,25	0,85	0,58	0,21	0,34	0,39	84,00	40,00	67,24
międzyrządowe	1,00	0,36	0,64	0,55	0,10	0,38	55,00	27,78	59,38
bankowe	2,14	2,51	2,34	1,27	1,32	1,28	59,40	52,59	54,70
innych sektorów gospodarki	1,42	1,76	1,61	0,52	0,59	0,58	36,60	33,52	36,02
C. Przepływy w rachunku finansowym	13,20	13,51	13,37	1,73	1,30	1,47	13,10	9,62	10,99
D. Opuszczenia i omyłki netto	0,93	2,87	2,00	0,30	1,15	1,21	32,30	40,07	60,50

U w a g a. Dane za 2010 r. oszacowano po uwzględnieniu wyników kwartalnych z 2009 r. i z trzech kwartałów 2010 r.

Ź r ó d ł o: opracowanie własne na podstawie danych: *April 2011, International Monetary Fund: International Financial Statistics*, 2011, Washington; *2009 International Monetary Fund: International Financial Statistics Yearbook*, 2010, Washington.

Oto niektóre wnioski wynikające z danych w tabl. 2:

1. Udział składników gospodarczych (towarów i usług niefinansowych) wpływających na kurs walutowy jest decydujący, ponieważ wynosi blisko 3/4 przepływów walutowych. Udział ten zmniejszał się jednak w kolejnych latach okresu 2002—2005, a w 2006—2010 nawet o ok. 4 p.proc.
2. Z pozostałych składników przepływów płatniczych największy udział mają przepływy dochodów, głównie firm zagranicznych i obcokrajowców w Polsce oraz firm polskich i Polaków pracujących za granicą.

- Traktując współczynniki zmienności z poszczególnych lat jako wskaźniki przybliżające do oceny ryzyka zmian kursu walutowego można zauważyć, że gospodarka polska zmierzała stopniowo do stabilnego, zrównoważonego trendu w latach 2006—2010 w porównaniu z okresem 2002—2005. Zmiany przepływów w ramach rachunku bieżącego znacznie się zmniejszyły.
- Wskaźniki rynku obligacji oraz przepływów bankowych uwiadcniają skutki światowego kryzysu finansowego w latach 2007—2009, zwłaszcza pogorszenie sytuacji budżetu państwa i długu publicznego, co powodowało emisję dodatkowych obligacji państwowych, zakupywanych w części przez firmy zagraniczne.
- Można wyodrębnić z zespolonego rachunku aktywów i pasywów bilansu płatniczego czynniki tworzące popyt i podaż złotego. Zaznaczę jednak, że oprócz czynników transakcyjnych, związanych z wymianą walut, popyt i podaż złotego tworzą też inne czynniki gospodarcze.

Eksport i import są najbardziej znaczącymi składnikami transakcyjnymi. Bezpośrednie inwestycje zagraniczne (ZIB) w Polsce są również czynnikiem znaczącym, ale też bardzo zmiennym, choć zwiększającym kurs złotego względem innych walut. W tabl. 3 zamieszczono dane, które mogą przybliżyć mechanizm transpozycji tych inwestycji — zwiększających kurs walutowy w systemie gospodarki polskiej. Dane w tej tablicy nie są w pełni zgodne z danymi podawanymi w tablicach poprzednich. Dotyczą bowiem firm zagranicznych, z zatrudnieniem równym lub większym niż 10 osób, sporządzających bilans księgowy, w których co najmniej 50% udziału ma kapitał zagraniczny. Przy przeważającym udziale kapitału polskiego, zaangażowanie w nich kapitału zagranicznego wynosi powyżej 1 mln dolarów. Mimo to można na podstawie danych w tabl. 3 zauważyć kilka istotnych zjawisk ekonomicznych.

TABL. 3. WARTOŚĆ I UDZIAŁ EKSPORTU I IMPORTU FIRM ZAGRANICZNYCH ORAZ KRAJOWYCH W POLSCE

L a t a	Firmy zagraniczne			Firmy krajowe			Ogółem Polska		
	eksport	import	saldo	eksport	import	saldo	eksport	import	saldo
Wartość w mln zł (ceny bieżące)									
2002	87889	137163	–49274	143646	122374	21272	231535	259537	–28002
2003	113907	162018	–48111	166981	141557	25424	280888	303575	–22687
2004	169002	201989	–32987	177629	166376	11253	346631	368365	–21734
2005	177826	191173	–13347	186832	180773	6059	364658	371946	–7288
2006	214516	218115	–3599	213260	228812	–15552	427776	446927	–19151
2007	245268	264827	–19559	234338	248598	–14260	479606	513425	–33819
2008	251028	279010	–27982	257859	280511	–22652	508887	559521	–50634
2009	259121	301394	–42273	271157	227875	43282	530278	529269	1009
Udział eksportu i importu oraz salda w produkcji globalnej danego sektora w %									
2002	19,0	29,6	–10,6	13,0	11,1	1,9	14,8	16,6	–1,8
2003	21,1	30,0	–8,9	15,0	12,7	2,3	17,0	18,4	–1,4
2004	24,7	29,5	–4,8	15,2	14,2	1,0	18,7	19,9	–1,2
2005	26,6	28,6	–2,0	14,6	14,1	0,5	18,7	19,0	–0,3
2006	32,5	33,0	–0,5	14,3	15,3	–1,0	19,8	20,7	–0,9
2007	27,8	30,1	–2,3	15,1	16,0	–0,9	19,7	21,1	–1,4
2008	27,3	30,0	–3,0	15,1	16,4	–1,3	19,2	21,2	–2,0
2009	30,6	35,6	–5,0	14,8	12,4	2,4	19,8	19,7	0,1

Źródło: jak przy tabl. 1.

Kilka wniosków wynikających z danych w tabl. 3:

1. Napływ ZIB do Polski tworzy cały łańcuch powiązań transakcyjnych waluty polskiej. ZIB najpierw zwiększa jej wartość, gdyż kapitał zagraniczny musi dokonać zakupu złotych, by inwestować w naszym kraju — albo poprzez budowę firmy od podstaw (Green field), albo przez zakup firmy polskiej. Następnie firma zagraniczna stosuje rachunek złotowy, płacąc za surowce, materiały, opłacając podatki i wynagrodzenia. W ten sposób stwarza podaż wewnętrzną na złotego. Część zysków i wynagrodzeń właściciel lub pracownik obcokrajowiec przekazuje za granicę. Sprzedając złote zmniejsza na nie popyt, a zakupuje walutę kraju macierzystego. I taki łańcuch przekształceń działa co roku.
2. Udział eksportu firm zagranicznych (nieco zawyżony) wynosił w 2009 r. 48,9% ogółem eksportu, a importu — 56,9%. W porównaniu do 2002 r. nastąpił wzrost udziału eksportu o 10,9 p.proc., a importu o 4,1 p.proc. Tendencja szybszego wzrostu udziału eksportu niż importu przyczyniła się do tego, że w 2009 r. nastąpiło zmniejszenie ujemnego salda transakcji eksportowo-importowych o 7 mld zł, w porównaniu z saldem w 2002 r. (mimo znacznego jego wzrostu w 2009 r.). To dobry prognostyk szacunków wzrostu dochodu narodowego na lata przyszłe. Oznacza to zachętę do zwiększania ZIB i tym samym umocnienia złotego. Ze względu jednak na skurczenie się kapitału w krajach zachodnich, napływ tych inwestycji będzie następował stopniowo.
3. Firmy zagraniczne mają ok. 2 razy większy udział eksportu i importu w produkcji globalnej niż firmy krajowe, co jest czynnikiem dynamizującym przepływy kapitałowe walut oraz dochód narodowy Polski. Udział ten w latach 2002—2009 stopniowo wzrastał. Znaczny wzrost eksportu jest więc związany ze wzrostem udziału ZIB w Polsce.
4. W publikacjach omawiających działalność firm zagranicznych w Polsce za 2009 r. (GUS) podano orientacyjne dane dotyczące współpracy tych firm z firmą macierzystą. Otóż firmy zagraniczne kierują z Polski 47,1% swego eksportu do firm macierzystych za granicę lub do jednostek z nią powiązanych. Stamtąd sprowadzają 36,5% importu, czyli wykorzystują globalny system organizacyjny swoich jednostek gospodarczych (filii), by zwiększyć możliwości eksportowe kraju, w którym nie są rezydentami. To najlepszy z możliwych, bo darmowy, system promocji eksportu polskiego.
5. Dane wskazują ponadto na uwarunkowanie eksportu i importu firm zagranicznych od sytuacji finansowej krajów, w których mają firmy macierzyste. Silny złoty nie był przeszkodą w znacznym wzroście eksportu z Polski w latach 2005—2007, ale trudności finansowe w latach następnych w krajach Zachodu stały temu na przeszkodzie.

BILANSE PŁATNICZE KRAJÓW, KTÓRYCH WALUTY PORÓWNYWANE SĄ ZE ZŁOTYM

Wielkość kursu walutowego wyznaczają dane makroekonomiczne dotyczące krajów, z którymi porównywany jest złoty i strefa euro — W. Brytanii, Szwajcarii, Stanów Zjednoczonych. Są to: wzrost dochodu narodowego (wpływa na

wzrost kursu waluty), inflacja (osłabia) oraz saldo budżetu krajowego (działa w zależności od nadwyżki, która wzmacnia walutę lub deficytu, który osłabia). Można założyć, że saldo budżetu państwa jest uproszczoną wersją zwiększenia lub zmniejszenia długu publicznego w skali jednego roku. Inne ważne dane dotyczą stosunków dwustronnych, np. Polska—strefa euro, w celu określenia kursu złotego. Aby wspólnie zestawzić te dwie główne grupy danych należy użyć jednolitej miary, za którą przyjąłem dolara amerykańskiego w cenach bieżących danego roku. Tabl. 4 przedstawia pierwszą grupę danych. Aby obliczyć wartość makroekonomicznych czynników wpływających na kurs walutowy, takich jak: wzrost dochodu narodowego, inflacja czy saldo budżetu państwa, można się posłużyć odpowiednimi wskaźnikami przeliczeniowymi, jak np. dochód narodowy czy roczny wzrost dochodu narodowego wyrażony w dolarach.

W tablicy uwzględniłem jedynie składniki najważniejsze. Jest też kilka istotnych składników, których jednak nie można wyliczyć. Oto ważniejsze z nich:

- a) siła nabywcza dolara jest zdecydowanie większa niż wynika to z danych, ponieważ surowce na całym świecie są nabywane głównie poprzez tę walutę, w notowaniach krzyżowych lub bezpośrednich. Można oszacować skalę wzmocnienia dolara z tego tytułu w 2009 r. na podstawie kilku założeń. Udział surowców i paliw w wymianie towarowej na świecie to 20—30%, a 30—50% tej wymiany dokonuje się w dolarach. Stanowi to w sumie ok. 10% eksportu i importu świata, czyli zwiększa zapotrzebowanie na dolara o 3000 mld dolarów;
- b) porównanie wzrostu masy pieniądza krajowego w ramach tzw. agregatów pieniężnych. Ponadto wiele krajów otwiera nowe rynki pieniężne, np. zapisy hipoteczne, rozszerzanie giełd kapitałowych itp.

Zaznaczę, że czynniki wymienione w tabl. 4 nie są autonomiczne. Cechuje je efekt synergii wzajemnej, rosnącej lub malejącej. W szczególnym stopniu dotyczy to ZIB w krajach, gdzie brakuje kapitału. Powodują one wzrost dochodu narodowego oraz wzrost eksportu i importu. Efekt ten dla Polski można orientacyjnie obliczyć uwzględniając średnią harmoniczną (kroczącą), przy założeniu 2—3-letniego okresu pełnego wykorzystania do produkcji napływającego kapitału. Efekt synergii ZIB zwiększył w 2009 r. dochód narodowy o ok. 8%, a eksport o ok. 10%.

TABL. 4. GŁÓWNE CZYNNIKI WZROSTU LUB SPADKU KURSU WALUT

Składniki wzrostu i spadku kursu waluty	Wartość w mld USD		Czynniki wzrostu=100		Współczynnik zmienności ^a 2002—2009
	2002	2009	2002	2009	
Złoty — Polska					
Czynniki wzrostu	78,036	280,323	100,0	100,0	39,2
Czynniki spadku	-83,734	-266,187	-107,3	-95,0	34,0
Wzrost dochodu narodowego	1,615	14,041	2,1	5,0	63,9
Inflacja	-7,275	-43,506	-9,3	-15,5	64,3
Saldo budżetu państwa	-8,887	-26,721	-11,4	-9,5	37,2
Eksport towarów	46,742	142,085	59,9	50,7	34,2
Import towarów	-53,991	-146,44	-69,2	-52,2	35,0
Eksport usług	10,037	28,986	12,9	10,3	38,3
Import usług	-9,262	-24,191	-11,9	-8,6	33,6
ZIB w kraju rezydenckim	4,131	13,796	5,3	4,9	39,0
ZIB z kraju rezydenckiego	-0,23	-5,1	-0,3	-1,8	67,0
Pozostałe składniki ^b	-22,858	-32,914	-29,3	-11,7	x

^a W stosunku do średniej arytmetycznej. ^b Dotyczy bilansu płatniczego.

TABL. 4. GŁÓWNE CZYNNIKI WZROSTU LUB SPADKU KURSU WALUT (dok.)

Składniki wzrostu i spadku kursu waluty	Wartość w mld USD		Czynniki wzrostu=100		Współczynnik zmienności ^a 2002—2009
	2002	2009	2002	2009	
Euro — strefa euro					
Czynniki wzrostu	2734,88	2690,65	100,0	100,0	32,6
Czynniki spadku	-2436,85	-3466,75	-89,1	-128,8	26,7
Wzrost dochodu narodowego	554,368	-358,94	20,3	-13,3	143,3
Inflacja	-321,512	-44,74	-11,8	-1,7	21,7
Saldo budżetu państwa	x	-432,189	x	-16,1	14,0
Eksport towarów	1000,88	1801,92	36,6	67,0	21,5
Import towarów	-884,86	-1744,61	-32,4	-64,8	24,9
Eksport usług	311,6	654,44	11,4	24,3	23,4
Import usług	-295,63	-608,94	-10,8	-22,6	23,0
ZIB w kraju rezydenckim	184,86	298,65	6,8	11,1	46,0
ZIB z kraju rezydenckiego	-163,47	-396,72	-6,0	-14,7	40,4
Pozostałe składniki ^b	684,237	-1607,23	25,0	-59,7	x
Funt szterling — W. Brytania					
Czynniki wzrostu	884,779	226,586	100,0	100,0	62,9
Czynniki spadku	-874,304	-895,826	-98,8	-395,4	47,1
Wzrost dochodu narodowego	85,243	-492,024	9,6	-217,1	554,9
Inflacja	-51,227	21,824	-5,8	9,6	47,9
Saldo budżetu państwa	-22,958	-208,59	-2,6	-92,1	330,6
Eksport towarów	279,87	356,35	31,6	157,3	14,6
Import towarów	-351,64	-484,91	-39,7	-214,0	16,7
Eksport usług	135,31	239,56	15,3	105,7	20,2
Import usług	-110,02	-165,93	-12,4	73,2	15,3
ZIB w kraju rezydenckim	25,532	72,92	2,9	32,2	56,0
ZIB z kraju rezydenckiego	-50,329	-42,86	-5,7	-18,9	58,2
Pozostałe składniki ^b	52,66	-1285,6	6,0	-567,4	x
Frank szwajcarski — Szwajcaria					
Czynniki wzrostu	262,658	329,558	100,0	100,0	32,2
Czynniki spadku	-241,952	-291,405	-92,1	-88,4	36,6
Wzrost dochodu narodowego	22,023	-13,262	8,4	-4,0	82,4
Inflacja	-3,867	4,92	-1,5	1,5	83,3
Saldo budżetu państwa	x	x	x	x	x
Eksport towarów	104,281	206,119	39,7	62,5	22,4
Import towarów	-97,584	-204,728	-37,2	-62,1	23,8
Eksport usług	30,991	74,043	11,8	22,5	25,8
Import usług	-16,15	-39,072	-6,1	-11,9	24,1
ZIB w kraju rezydenckim	6,785	27,588	2,6	8,4	68,6
ZIB z kraju rezydenckiego	-8,585	-33,609	-3,3	-10,2	47,0
Pozostałe składniki ^b	67,185	79,832	25,6	24,2	x
Dolar — Stany Zjednoczone					
Czynniki wzrostu	2033,07	2362,75	100,0	100,0	25,5
Czynniki spadku	-2350,11	-4017,39	-115,6	-170,0	36,6
Wzrost dochodu narodowego	10,42	-335,961	0,5	-14,2	144,9
Inflacja	-331,28	84,671	-16,3	3,6	45,1
Saldo budżetu państwa	x	-1455,55	x	-61,6	62,4
Eksport towarów	688,68	1072,93	33,9	45,4	18,7
Import towarów	-1168,02	-1576,51	-57,5	-66,7	16,7
Eksport usług	288,79	497,87	14,2	21,1	19,6
Import usług	-231,05	-369,2	-11,4	-15,6	16,0
ZIB w kraju rezydenckim	84,37	134,71	4,1	5,7	46,8
ZIB z kraju rezydenckiego	-154,46	-268,68	-7,6	-11,4	39,8
Pozostałe składniki ^b	-1129,59	-3544,08	-55,6	-150,0	x

^a W stosunku do średniej arytmetycznej. ^b Dotyczy bilansu płatniczego.

Źródło: jak przy tabl. 2 oraz *United Nations. National Accounts Statistics. Analysis of main aggregates*, UN, New York.

Oto kilka wniosków wynikających z tabl. 4:

1. W latach niekryzysowych ekonomiczne czynniki wpływające na kurs walutowy przeważają nad czynnikami finansowymi.
2. Strefa euro jest w nieco innej sytuacji niż Stany Zjednoczone, mimo podobnej wartości ekonomiczno-wymiennej swoich walut. Jednak dolar jako waluta surowcowa świata jest silniejszy.
3. Choć Szwajcaria ma niższy dochód narodowy niż Polska, siła ekonomiczno-wymienna jej waluty jest wyższa niż złotego. Oba kraje mają wysoki udział czynników eksportu i importu i są to wartości zbliżone. Ale Szwajcaria nie miała w 2009 r. inflacji.
4. Skutki kryzysu finansowego zrewolucjonizowały poprzednie udziały czynników wzrostu w Stanach Zjednoczonych, strefie euro i W. Brytanii. W 2009 r. spadek inflacji wzmocnił kursy walut tych krajów.
5. Kryzys finansowy przyczynił się do radykalnego wzrostu znaczenia salda budżetu państwa w zmniejszaniu kursu waluty. W W. Brytanii oraz Stanach Zjednoczonych zadziałał bardziej niż saldo wymiany towarowo-usługowej. Czynniki ten jest z reguły niedoceniany w notowaniach kursów walutowych nawet przez ekspertów ekonomicznych.
6. Kryzys finansowy zniekształcił radykalnie dane współczynników zmienności, zwłaszcza dotyczących W. Brytanii. Współczynnik ten, z pominięciem jego skutków dla większości walut podanych w tablicy, kształtowałby się na poziomie 1/4 lub 1/5 stopnia ryzyka.

**TABL. 5. CZYNNIKI WZROSTU LUB SPADKU KURSU ZŁOTEGO PO 2009 R.
W ZALEŻNOŚCI OD KURSU WYMIANY WALUT**

Czynniki wzrostu i spadku kursu złotego ^a	Euro	Funt szterling	Frank szwajcarski	Dolar amerykański ^b
	w %			
Wzrost:				
dochodu narodowego o 1%	+0,2	+10,0	+12,6	+0,09
inflacji o 1%	-0,02	-0,1	-0,1	0,0
ujemnego salda budżetu rządowego o 1%	-0,01	-0,07	-0,08	0,0
eksportu towarów o 10%	+0,53	+5,26	+4,2	+0,26
ZIB w Polsce o 10% (ogółem)	+0,05	+0,52	+0,44	+0,025
eksportu w dwustronnej wymianie towarowej o 10%	+0,3	+0,3	+0,03	0,0
ZIB w Polsce o 10% z kraju, wobec którego porównuje się złotego	+0,03	+0,02	+0,01	0,0
Siła ekonomiczno-wymienna Polski	8,15	31,9	47,0	5,42

^a W stosunku do kraju waluty partnerskiej. ^b Z uwzględnieniem 3000 mld USD z tytułu pośrednictwa dolara w cenach światowych wymiany surowców i paliw.

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych z poprzednich tablic.

Najbardziej istotny wniosek, to niewielki tylko wpływ polskich przekształceń na kurs złotego, w szczególności wobec dolara czy euro, ale umiarkowany wobec funta szterlinga i franka szwajcarskiego. Jednak kraje strefy euro, a zwłaszcza W. Brytania, projektują przekształcenia swojej gospodarki, by zmniejszyć deficyt budżetów państwowych. To one właśnie, poprzez te posunięcia, wpłyną na kurs złotego bardziej niż poczynania gospodarcze i finansowe Polski.

Oto kilka innych wniosków wynikających z danych tabl. 5:

1. Sądzę, że jedynie długotrwała koniunktura lub długotrwały spadek danych ekonomiczno-finansowych mogą w ciągu kilku lat po 2009 r. zmienić radykalnie kurs złotego.
2. Kurs funta szterlinga oraz franka szwajcarskiego wobec złotego może się zmieniać. Z jednej strony szybkie zmniejszenie deficytu budżetu W. Brytanii może wzmocnić kurs funta wobec złotego, ale z drugiej strony Polska też zamierza w 2012 r. zmniejszyć radykalnie deficyt budżetu państwa.
3. Wielką przeszkodą we wzmacnianiu złotego jest znaczna inflacja w Polsce w porównaniu z innymi krajami Unii Europejskiej.
4. Kurs złotego wobec dolara zależeć będzie w znacznym stopniu od szybkości i skali likwidacji wielkiego deficytu budżetu Stanów Zjednoczonych. Dopóki to nie nastąpi, kurs złotego będzie się umacniał, zwłaszcza jeśli inflacja w Polsce spadnie.
5. Dwustronna wymiana, nawet jeśli występuje w niej znaczna nadwyżka eksportu dóbr na korzyść Polski, ma zdecydowanie mniejszy wpływ niż dane ogółem obrotów płatniczych danego kraju.

Reasumując, zastosowaną metodę można określić jako faktograficzną, wynikającą z danych statystycznych. Kojarzenie danych ekonomicznych i finansowych makro i mikro prowadzi z reguły do upraszczających niekiedy wyliczeń, ale przydatność metody może być tak duża, że warto ją zastosować. W teorii i praktyce statystycznej ciągle jeszcze jest niedobór analiz dotyczących powiązania finansów z gospodarką, które mogą zmniejszyć ryzyko nierównowagi na rynkach.

Dodanie do danych bilansu płatniczego kilku dodatkowych parametrów makroekonomicznych może być, jak sądzą, bardzo użyteczne analitycznie. Parametry, takie jak stopa wzrostu dochodu narodowego czy stopa wzrostu inflacji są przedmiotem prognoz. Opis prognozowania tych danych jest bardzo obszerny, ale niestety nie można prognozować kursu walutowego.

mgr Jacek Ziemiecki — Warszawa

SUMMARY

Based on the Polish balance of payments, the euro zone, Great Britain, Switzerland and the United States we can determine what factors most influence on changes in the exchange rate. One can also attach to them influence of the rate

of growth of national income, inflation and changes in the budget balance. In the case of Poland important are data on the activities of foreign companies. Exports of foreign companies operating in Poland has become the engine of our country's foreign trade. It aims to gradually balance the Polish trade balance. Moreover, the Polish financial situation stabilizes, although, the imbalance of the state budget balance distorts it slightly. The calculations omit the factor of profiteering activity. The article demonstrates that the zloty exchange rate, during the financial crisis affects the balance of payments most countries with strong currencies, not the balance of the Polish economy.

РЕЗЮМЕ

На основе платежных балансов Польши, еврозоны, Великобритании, Швейцарии и Соединенных Штатов можно определить, какие факторы более всего влияют на изменения курса польского злотого. К ним можно присоединить также влияние роста национального дохода, инфляцию и изменения сбалансированного бюджета. В случае Польши важными являются данные касающиеся деятельности иностранных компаний. Экспорт иностранных компаний действующих в Польше стал локомотивом внешней торговли нашей страны. Он стремится постепенному сбалансированию сальдо товарных оборотов. Кроме того, финансовая ситуация Польши стабилизируется, хотя дисбаланс государственного бюджета несколько ее искажает. В расчетах пропускается влияние спекулятивного фактора.

В статье было представлено, что на курс польского злотого, в годы финансового кризиса более всего влияет платежный баланс стран с сильной валютой, а не баланс самой экономики Польши.

INFORMACJE. PRZEGLĄDY. RECENZJE

Konferencja *Rozwój Europejskiego Systemu Statystycznego w świetle Partnerstwa Wschodniego — kierunki i strategia*

18 i 19 października 2011 r. w Krakowie odbyła się międzynarodowa konferencja pt. *Rozwój Europejskiego Systemu Statystycznego w świetle Partnerstwa Wschodniego — kierunki i strategia* zorganizowana przy współpracy Minister-

stwa Spraw Zagranicznych RP. Było to jedno z centralnych wydarzeń polskiego przewodnictwa w Radzie Unii Europejskiej (UE).

Patronat honorowy nad konferencją objął wiceprezes Rady Ministrów Waldemar Pawlak oraz Parlament Europejski (PE), w imieniu którego list do uczestników i organizatorów sygnował przewodniczący PE Jerzy Buzek.

W konferencji udział wzięły Marie Bohata — zastępca Dyrektora Generalnego Eurostatu oraz Lidia Bratanova — dyrektor Departamentu Statystycznego Europejskiej Komisji Gospodarczej ONZ oraz wybitni międzynarodowi specjaliści statystyki, ekonomii i socjologii. W otwarciu uczestniczył Stanisław Kracik — wojewoda małopolski oraz prof. Jerzy Osiatyński — doradca Prezydenta RP ds. ekonomicznych, który odczytał list prezydenta Bronisława Komorowskiego skierowany do uczestników konferencji.

Idea konferencji nawiązywała do jednego z priorytetów polskiej prezydencji — „Stosunki ze Wschodem”. Tematyka spotkania odwoływała się do głównego celu Partnerstwa Wschodniego: przyspieszenia politycznego stowarzyszenia i integracji gospodarczej UE z Ukrainą, Mołdową, Azerbejdżanem, Armenią, Gruzją i Białorusią. Spotkanie pozwoliło na wymianę poglądów w sprawie celów i założeń harmonizacji systemów statystycznych tych krajów, a także w kwestii partnerskiej współpracy z Federacją Rosyjską.

Konferencja miała również na celu przedstawienie doświadczeń statystyków europejskich, a także wspólnych projektów badawczych i finansowych, programów szkoleniowych, metodologii badań na rzecz współpracy regionalnej i transgranicznej.

Tematyka konferencji zamknęła się w czterech sesjach:

1. *Statystyka publiczna jako dynamiczna forma integracji krajów Partnerstwa Wschodniego.*

Prelegenci: Misha Belkindas (Bank Światowy), Irina Zbarskaya (Międzypaństwowy Komitet Statystyczny Wspólnoty Niepodległych Państw — WNP), Tengiz Tsekvava (Państwowy Urząd Statystyczny Gruzji).

2. *Rola statystyki publicznej w tworzeniu spójnego systemu informacyjnego w ramach Partnerstwa Wschodniego.*

Prelegenci: Berit Olsson (Szwedzki Urząd Statystyczny), Irina Kostevich (Narodowy Komitet Statystyczny Republiki Białorusi), Józef Oleński (Uniwersytet Warszawski, Państwowa Wyższa Szkoła Techniczno-Ekonomiczna w Jarosławiu), Vasily Simchera (Rosyjska Akademia Nauk Ekonomicznych, Unia Celną Euroazjatyckiej Wspólnoty Gospodarczej, Rosja).

3. *Współpraca w ramach statystyki transgranicznej i euroregionalnej.*

Prelegenci: Marek Cierpiał-Wolan (Urząd Statystyczny w Rzeszowie), Gabriel Gamez (Europejska Komisja Gospodarcza ONZ), Rune Rafaelsen (Norweskimi Sekretariat Barentsa), Stanislav Drápal (Czeski Urząd Statystyczny).

4. *Kierunki transformacji systemów statystycznych krajów Partnerstwa Wschodniego i ich harmonizacja z Europejskim Systemem Statystycznym.*

Sesja została przygotowana przez Eurostat, a prelegentami byli: Priit Potisepp — prezes Urzędu Statystycznego Estonii, Oleksandr Osaulenko — prezes Państwowego Urzędu Statystycznego Ukrainy, Lucia Spoiala — Dyrektor Generalny Państwowego Urzędu Statystycznego Republiki Mołdowy, Alikhan Smailov — prezes Urzędu Statystycznego Republiki Kazachstanu oraz Pieter Everaers reprezentujący Eurostat.

Główna debata toczyła się wokół zagadnień dotyczących znaczenia statystyki publicznej w okresie kryzysu ekonomicznego oraz jej roli w obecnych uwarunkowaniach geopolitycznych. Poruszone zostały m.in. kwestie dotyczące roli statystyki publicznej we współpracy międzynarodowej, procesów integracyjnych systemu statystycznego krajów członkowskich WNP oraz wpływu współpracy międzynarodowej na rozwój potencjału statystyki krajów Partnerstwa Wschodniego. Dyskutowano również o znaczeniu jakości w statystyce publicznej w kontekście zasad i implementacji Europejskiego Kodeksu Praktyki Statystycznej.

Ważnym elementem debaty były zagadnienia związane z wiarygodnością statystyki. Kwestie te omawiał m.in. prof. V. Simchera, który ocenił, że w funkcjonowaniu statystyki jest wiele niedoskonałości, przede wszystkim w zakresie dostępności informacji na różnych poziomach agregacji oraz w ich spójności. Sporo uwagi poświęcił także zagadnieniom kształcenia kadr statystyki publicznej, wywołując ożywioną dyskusję dotyczącą ogólnego problemu zasobów ludzkich w statystyce.

Podczas konferencji podkreślano ogromne znaczenie współpracy transgranicznej i euroregionalnej oraz pomocy organizacji międzynarodowych w tworzeniu warunków do integracji systemów statystyki publicznej krajów Partnerstwa Wschodniego z Europejskim Systemem Statystycznym (ESS). Doświadczenia poszczególnych krajów Partnerstwa Wschodniego w zakresie harmonizowania ich systemów statystycznych z ESS zostały bardzo dobrze ocenione przez reprezentantów Komisji Europejskiej.

Konferencja stanowiła ważne wydarzenie w ramach polskiej prezydencji, a także dla społeczności statystyków na rzecz dążeń do integracji systemów statystyki publicznej państw Europy Wschodniej, Azji Centralnej i Południowego Kaukazu z ESS. Stworzenie warunków do takiej współpracy było jednym z nadrzędnych celów konferencji.

Zainteresowanie uczestników tematyką konferencji potwierdza celowość organizacji takiego przedsięwzięcia. Stawiane pytania zmuszały do refleksji i skłaniały do robienia bilansu, którego dokonano w następujących tematach:

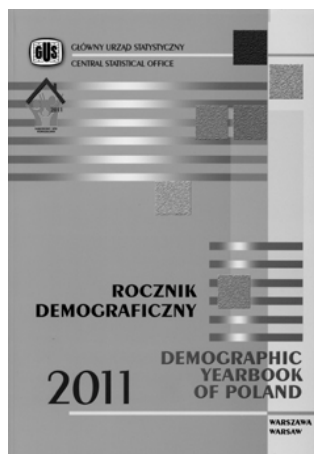
- funkcjonowanie systemów statystycznych w krajach Europy Wschodniej;
- ocena dotychczasowych form współpracy;
- rola statystyki publicznej w funkcjonowaniu społeczności i gospodarki krajów Partnerstwa Wschodniego;

— możliwości wsparcia systemów statystycznych krajów Partnerstwa Wschodniego przez organizacje międzynarodowe, w tym Eurostat.

W konferencji uczestniczyło 113 osób reprezentujących większość krajowych urzędów statystycznych w UE, a także urzędy statystyczne państw kandydujących do Wspólnoty (Chorwacja, Czarnogóra, Turcja) oraz urzędy statystyczne państw Partnerstwa Wschodniego. W spotkaniu udział wzięli również przedstawiciele Rosji oraz międzynarodowych instytucji zajmujących się m.in. statystyką (EKG ONZ, Barents Secretariat, Bank Światowy, EFTA). Obecni byli także przedstawiciele Kazachstanu i Kirgizji.

Oprac. **Marek Cierpiał-Wolan, Marek Mroczkowski**

Nowości wydawnicze GUS i urzędów statystycznych (listopad 2011 r.)

„Rocznik Demograficzny 2011” zawiera wybrane dane, najistotniejsze w dokonywanych analizach, pozwalające na ocenę zmian demograficznych w Polsce i przedstawienie ich na tle innych krajów. W Roczniku przedstawiono informacje o stanie i strukturze ludności Polski oraz o ruchu naturalnym i migracjach w 2010 r., a także dane dotyczące trwania życia i prognozy stanu i struktury ludności.

W pierwszej części opracowania zamieszczono tablice zawierające przegląd ważniejszych danych o stanie, ruchu naturalnym i migracjach ludności w ujęciu retrospektywnym w latach 1946—2010. Kolejne tablice przeglądowe pokazują te zjawiska dla 2010 r. w ujęciu według regionów, województw, podregionów, powiatów i miast liczących 100 tys. i więcej mieszkańców. W tablicach przeglądowych przedstawiono również w ujęciu wojewódzkim (w latach węzłowych 1990, 2000, 2005 i 2010) strukturę ludności według wieku, dynamikę demograficzną oraz medianę wieku ludności.

Główna część publikacji składa się z czterech działów. Pierwszy — „Stan i struktura ludności” — pokazuje bieżące bilanse i prognozę ludności; drugi —

„Ruch naturalny ludności” — podaje informacje o małżeństwach, separacjach, rozwodach, urodzeniach i zgonach oraz trwanie życia; kolejny dział — „Migracje ludności” — dotyczy migracji stałych i czasowych oraz zagranicznych przedstawionych na podstawie bieżących badań oraz źródeł pozastatystycznych; ostatni dział — „Przegląd międzynarodowy” — to zbiór informacji o stanie ludności i ruchu naturalnym oraz migracjach w wybranych krajach. Każdy dział poprzedzony jest uwagami metodycznymi, zawierającymi podstawowe definicje oraz zasady prezentacji danych.

W „Aneksie” zamieszczono dane o ludności zameldowanej na pobyt stały w 2010 r.

Publikacja w wersji polsko-angielskiej, dostępna na płycie CD oraz na stronach internetowych GUS.

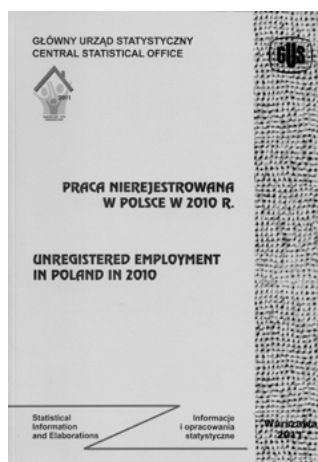

Publikacja **„Powszechny Spis Rolny 2010. Użytkowanie gruntów”** przedstawia ostateczne wyniki tytułowego spisu w zakresie użytkowania gruntów. Wydanie to stanowi jednocześnie zapowiedź kolejnych, sukcesywnie wydawanych, tematycznych opracowań wyników spisu. Wyniki PSR 2010 dotyczą użytkowania ziemi w gospodarstwach rolnych w ujęciu dla kraju i w przekrojach wojewódzkich oraz według grup użytkowników gospodarstw. Tematykę użytkowania ziemi pokazano również w grupach obszarowych powierzchni użytków rolnych.

W ramach PSR 2010 zgromadzono informacje w szerokim zakresie, co pozwoli na ocenę stanu użytkowania gruntów oraz analizę kierunków zaobserwowanych zmian, na które miało wpływ przystąpienie Polski do Unii Europejskiej oraz objęcie polskiego rolnictwa Wspólną Polityką Rolną.

Publikacja zawiera syntetyczny opis użytkowania gruntów oraz część tabelaryczną przedstawiającą szczegółowe wyniki spisu w wymienionych przekrojach. W uwagach metodycznych omówiono zasady prezentowania danych oraz definicje i pojęcia obowiązujące w PSR 2010.

Publikacja dostępna na stronach internetowych GUS.

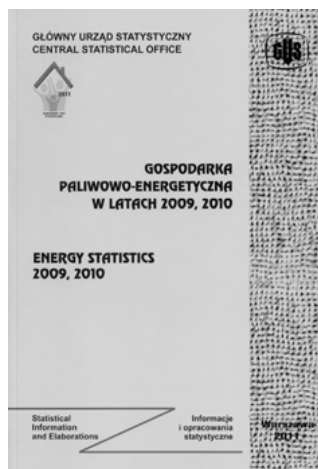
Druga edycja opracowania **„Praca nierejestrowana w Polsce w 2010 r.”** przedstawia wyniki badania modułowego przeprowadzonego w IV kwartale 2010 r. łącznie z Badaniem Aktywności Ekonomicznej Ludności (BAEL). W ankiecie zawarto pytania dotyczące wykonywania pracy nierejestrowanej, jak też korzystania z niej w okresie od stycznia do września 2010 r. Głównym celem badania było oszacowanie tzw. „szarej strefy” z punktu widzenia wydarzeń zachodzących na rynku pracy. Wyniki badania pozwoliły na określenie rzeczywistego popytu na pracę. Opracowanie zawiera opis tytułowego zjawiska w ujęciu zarówno ze strony osób deklarujących pracę w „szarej strefie”, jak i pracodawców oraz gospodarstw domowych korzystających z tej pracy.

Przedstawione w publikacji informacje pokazują skalę zaangażowania ludności w wykonywanie pracy (jako pracy głównej lub dodatkowej) bez zawierania umowy oraz zakres korzystania z usług osób wykonujących tę pracę. Z lektury poznamy też opinię na temat przyczyn podejmowania pracy „na czarno”.

Informacje zaprezentowane w opracowaniu dotyczą pracujących w „szarej strefie” w powiązaniu z cechami demograficzno-społecznymi, rodzajem i częstotliwością wykonywanej pracy, oceny dochodów uzyskiwanych z pracy nierejestrowanej, a także pozwolą na scharakteryzowanie gospodarstw domowych korzystających z usług osób wykonujących pracę nierejestrowaną. Informacje te przedstawiono w przekrojach miast i wsi oraz według wybranych cech demograficznych, jak płeć, wiek i wykształcenie.

Publikacja została przygotowana przez GUS oraz Ośrodek Badania Aktywności Ekonomicznej Ludności w Gdańsku.

Publikacja w wersji polsko-angielskiej, dostępna na płycie CD oraz na stronach internetowych GUS.

„Gospodarka paliwowo-energetyczna w latach 2009, 2010” zawiera informacje o bilansach wszystkich nośników energii ujmowanych w krajowym bilansie energetycznym — dotyczą one poszczególnych nośników energii dostarczanych na rynek krajowy oraz nośników wytwarzanych na własne potrzeby przez użytkowników energii. Przedstawiony w publikacji syntetyczny bilans energii i bilanse przemian energetycznych dla całego kraju oraz bilanse paliwowo-energetyczne dla wybranych sekcji, działów i grup opracowano w układzie Polskiej Klasyfikacji Działalności 2007.

Opracowanie omawia zużycie bezpośrednie energii w gospodarstwach domowych i u pozosta-

łych odbiorców. Ponadto opracowanie zawiera: dane o zużyciu paliw w ciepłowniach niezawodowych oraz elektrowniach ciepłych przemysłowych; dane o medianach cen i średnich ważonych cenach wybranych nośników energii w ostatnim roku sprawozdawczym; rozliczenie zużycia niektórych nośników energii w przemyśle, budownictwie i transporcie; dane o zużyciu energii w końcowym procesie wytwarzania wybranych wyrobów przemysłowych oraz wskaźniki jednostkowego zużycia energii i charakterystykę energochłonności niektórych kierunków użytkowania; bilans podstawowy w jednostkach naturalnych i zagregowany według Eurostatu.

Publikacja w wersji polsko-angielskiej, dostępna na płycie CD oraz na stronach internetowych GUS.

Poza wymienionymi publikacjami w listopadzie br. ukazały się tytuły: **„Gospodarka materiałowa w 2010 r.”**, **„Gospodarka mieszkaniowa w 2010 r.”**, **„Infrastruktura komunalna w 2010 r.”**, **„Produkt krajowy brutto w III kwartale 2010 r. Szacunek wstępny”**, **„Rynek wewnętrzny w 2010 r.”**.

Oprac. Alina Świdarska

Informacja o sytuacji społeczno-gospodarczej kraju — listopad 2011 r.

W kolejnych okresach 2011 r., mimo niekorzystnych uwarunkowań zewnętrznych, w Polsce utrzymało się stabilne, dość wysokie tempo wzrostu gospodarczego. W listopadzie notowano dalszy znaczny wzrost produkcji sprzedanej w przemyśle i budownictwie oraz wysoką dynamikę sprzedaży usług w transporcie. Sprzedaż detaliczna w skali roku wzrosła nieco więcej niż w październiku.

Przeciętne zatrudnienie w sektorze przedsiębiorstw kształtowało się w kolejnych miesiącach powyżej poziomu sprzed roku, ale w październiku i listopadzie rosło nieco wolniej niż w poprzednich okresach. Stopa bezrobocia wzrosła do 12,1% w końcu listopada. Mniejszy niż w poprzednich miesiącach był w listopadzie wzrost przeciętnych wynagrodzeń nominalnych w sektorze przedsiębiorstw, a nasilenie zjawisk inflacyjnych wpłynęło na spadek ich siły nabywczej w skali roku. Niższe niż przed rokiem były również realne świadczenia emerytalno-rentowe w obu systemach. Grudniowe wyniki badań koniunktury wskazują na osłabienie nastrojów przedsiębiorców i konsumentów.

Produkcja sprzedana przemysłu ukształtowała się w listopadzie br. na poziomie o 8,7% wyższym niż przed rokiem, a po wyeliminowaniu czynników o charakterze sezonowym — o 9,2% wyższym (wykres 1). W okresie styczeń—listopad br. w przemyśle notowano wzrost produkcji o 7,8% w ujęciu rocznym, kształtujący się głównie pod wpływem korzystnej dynamiki dóbr zaopatrzeniowych i inwestycyjnych. Sprzedaż produkcji budowlano-montażowej była w listopadzie wyższa niż przed rokiem o 13,0% (po wyrównaniu sezonowym — o 16,5%) (wykres 2). W okresie jedenastu miesięcy br. produkcja w budownictwie zwiększyła się o 16,6%, a wysoki wzrost obserwowano w budowie obiektów inżynierii lądowej i wodnej oraz robotach budowlanych specjalistycznych.

Według grudniowych wyników badania koniunktury, nastroje przedsiębiorców w przetwórstwie przemysłowym i budownictwie są bardziej pesymistyczne niż przed miesiącem. Pogorszyły się negatywne oceny bieżące i przyszłe w zakresie sytuacji finansowej oraz przewidywania dotyczące zatrudnienia. Jednostki wskazują na możliwość większego niż w listopadzie br. ograniczenia bieżącego i przyszłego portfela zamówień oraz produkcji. W handlu detalicznym na pogłębienie ujemnego wskaźnika ogólnego klimatu koniunktury wpływa m.in. pogorszenie niekorzystnych ocen bieżącej sprzedaży. Firmy negatywnie postrzegają przyszłą sprzedaż i popyt (wobec pozytywnych wskazań w poprzednich miesiącach). W najbliższych trzech miesiącach możliwe jest pogłębienie problemów z terminowym regulowaniem zobowiązań finansowych tych podmiotów.

Utrzymujący się od kilku miesięcy znaczny wzrost cen towarów i usług konsumpcyjnych w listopadzie br. ponownie się nasilił. Ceny były o 4,8% wyższe niż przed rokiem, na co w największym stopniu wpływały rosnące ceny towarów i usług w zakresie mieszkania, żywności i napojów bezalkoholowych oraz transportu (wykres 3). Wysoki, większy niż w poprzednich miesiącach, był wzrost cen produkcji przemysłowej. W budownictwie utrzymał się niewielki wzrost cen w skali roku.

Na rynku rolnym w okresie styczeń—listopad br. obserwowano znaczny wzrost cen podstawowych zbóż i żywca rzeźnego w skali roku (wykres 4). Wskaźnik opłacalności tuczu trzody chlewnej, na skutek bardzo wysokich cen ziarna w kolejnych miesiącach br., utrzymywał się na niskim poziomie. W listopadzie br. większość podstawowych produktów rolnych, z wyjątkiem ziemniaków, była droższa niż przed rokiem. Według wynikowego szacunku, w 2011 r. zbiory zbóż ogółem były nieco niższe od ubiegłorocznych i kształtowały się na poziomie średniej z lat 2001—2005. Wyraźnie mniejsze niż przed rokiem (ale znacznie wyższe od średnich z okresu 2001—2005) były zbiory rzepaku i rzepiku, natomiast zbiory pozostałych głównych ziemiopłodów rolnych i ogrodniczych zwiększyły się w stosunku do notowanych w 2010 r.

Obroty towarowe handlu zagranicznego w okresie styczeń—październik br. wzrosły w porównaniu z analogicznym okresem ub. roku w tym samym tempie po stronie eksportu i importu (wykres 5). Nadal pogłębiało się ujemne saldo obrotów ogółem w ujęciu rocznym, głównie na skutek pogorszenia się ujemnego salda wymiany z krajami Europy Środkowo-Wschodniej. Po trzech kwartałach br. eksport w cenach stałych był wyższy niż przed rokiem o 7,5%, a import — o 6,5%. Pogorszeniu uległ wskaźnik terms of trade i wyniósł 98,7, wobec 99,0 w okresie styczeń—wrzesień ub. roku.

W wyniku większej realizacji planu po stronie dochodów niż wydatków (odpowiednio 93,3% i 88,3% kwoty założonej w ustawie budżetowej), deficyt budżetu państwa po jedenastu miesiącach br. wyniósł 21,6 mld zł, co stanowiło 53,6% kwoty założonej w ustawie budżetowej na 2011 r.

Departament Analiz i Opracowań Zbiorczych, GUS

SPIS TREŚCI

<i>Irena Marczuk</i> — Program badań statystycznych statystyki publicznej na rok 2012	1
---	---

STULECIE POLSKIEGO TOWARZYSTWA STATYSTYCZNEGO

<i>Jan Kordos</i> — Działalność naukowa Polskiego Towarzystwa Statystycznego w latach 1912—1939	21
---	----

STUDIA METODOLOGICZNE

<i>Tomasz Józefowski, Marcin Szymkowiak</i> — Estymatory kalibracyjne w badaniach statystycznych	31
<i>Emilia Bogacka</i> — Zastosowanie teorii społecznej dezorganizacji do badania różnicowania przestrzennego przestępczości	43

BADANIA I ANALIZY

<i>Paweł Ulman</i> — Problematyka niepełnosprawności w badaniach statystycznych	51
---	----

STATYSTYKA REGIONALNA

<i>Dorota Wyszowska</i> — Fundusze pomocowe Unii Europejskiej w finansach samorządu terytorialnego	63
--	----

STATYSTYKA MIĘDZYNARODOWA

<i>Jacek Ziemiecki</i> — Czynniki wpływające na kurs walutowy złotego w latach 2002—2010	72
--	----

INFORMACJE. PRZEGLĄDY. RECENZJE

Konferencja <i>Rozwój Europejskiego Systemu Statystycznego w świetle Partnerstwa Wschodniego</i> — kierunki i strategia (oprac. Marek Cierpiał-Wolan, Marek Mroczkowski)	82
Nowości wydawnicze GUS i urzędów statystycznych (listopad 2011 r.) (oprac. Alina Świdarska)	85
Informacja o sytuacji społeczno-gospodarczej kraju — listopad 2011 r. (oprac. Departament Analiz i Opracowań Zbiorczych, GUS)	88

CONTENTS

<i>Irena Marczuk</i> — The program of statistical surveys of official statistics for 2012	1
---	---

THE 100th ANNIVERSARY OF THE POLISH STATISTICAL ASSOCIATION

<i>Jan Kordos</i> — Research activities of the Polish Statistical Association in years 1912—1939	21
--	----

METHODOLOGICAL STUDIES

<i>Tomasz Józefowski, Marcin Szymkowiak</i> — Calibration estimators in statistical surveys	31
<i>Emilia Bogacka</i> — The use of social disorganisation theory to study the spatial variation of crime	43

SURVEYS AND ANALYSES

<i>Paweł Ulman</i> — A disability in statistical surveys	51
--	----

REGIONAL STATISTICS

<i>Dorota Wyszowska</i> — European union aid funds in local government finances	63
---	----

INTERNATIONAL STATISTICS

<i>Jacek Ziemiecki</i> — Factors affecting the zloty exchange rate in 2002—2010	72
---	----

INFORMATION. REVIEWS. COMMENTS

Conference <i>Development of the European Statistical System and the Eastern Partnership</i> — directions and strategy (by Marek Cierpiał-Wolan, Marek Mroczkowski)	82
New publications of the CSO of Poland and Regional Statistical Offices in November 2011 (by Alina Świdorska)	85
Information on the socio-economic situation of Poland in November 2011 (by Aggregated Studies Division, CSO)	88

TABLE DES MATIÈRES

<i>Irena Marczuk</i> — Programme des enquêtes statistiques de la statistique publique pour l'année 2012	1
---	---

CENTENAIRE DE L'ASSOCIATION STATISTIQUE POLONAISE

<i>Jan Kordos</i> — Activité scientifique de l'Association Statistique Polonaise dans les années 1912—1939	21
--	----

ÉTUDES MÉTHODOLOGIQUES

<i>Tomasz Józefowski, Marcin Szymkowiak</i> — Estimateurs de calage relatifs aux enquêtes statistiques	31
<i>Emilia Bogacka</i> — Application de la théorie de la disintégration sociale aux enquêtes de la différenciation spatial de la délinquance	43

ÉTUDES ET ANALYSES

<i>Paweł Ulman</i> — Question du handicap et enquêtes statistiques	51
--	----

STATISTIQUES RÉGIONALES

<i>Dorota Wyszowska</i> — Finances des collectivités locales relatives aux fonds d'aide de l'Union Européenne	63
---	----

STATISTIQUES INTERNATIONALES

<i>Jacek Ziemiński</i> — Facteurs ayant son impact sur le taux de change Złoty Polonais (PLN) dans les années 2002—2010	72
---	----

INFORMATIONS. REVUES. COMPTE-RENDUS

Conférence intitulée <i>Développement du Système Statistique Européen dans l'optique du partenariat pour l'Est — tendances et stratégie</i> (par <i>Marek Cierpiał-Wolan, Marek Mroczkowski</i>)	82
Nouveautés éditoriales du GUS et des offices statistiques régionaux (novembre 2011) (par <i>Alina Świdorska</i>)	85
Information sur la situation socio-économique du pays — novembre 2011 (par <i>Département d'Analyses et d'Élaborations Agrégées, GUS</i>)	88

СОДЕРЖАНИЕ

<i>Ирена Марчук</i> — Программа статистических обследований официальной статистики на 2012 год	1
--	---

СТОЛЕТИЕ ПОЛЬСКОГО СТАТИСТИЧЕСКОГО ОБЩЕСТВА

<i>Ян Кордос</i> — Научная деятельность Польского статистического общества в 1912—1939 гг	21
---	----

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ИЗУЧЕНИЯ

<i>Томаш Юзефовски, Марцин Шимковяк</i> — Калибровка оценки в статистических обследованиях	31
<i>Эмилия Богацка</i> — Использование теории общественной дезорганизации в обследовании пространственной дифференциации преступности	43

ОБСЛЕДОВАНИЯ И АНАЛИЗЫ

<i>Павел Ульман</i> — Вопросы инвалидности в статистических обследованиях	51
---	----

РЕГИОНАЛЬНАЯ СТАТИСТИКА

<i>Дорота Вышковска</i> — Евросоюзные фонды помощи в финансах территориального самоуправления	63
---	----

МЕЖДУНАРОДНАЯ СТАТИСТИКА

<i>Яцек Зеמעки</i> — Факторы влияющие на валютный курс польского злотого в 2002—2010 гг	72
---	----

ИНФОРМАЦИИ. ОБЗОРЫ. РЕЦЕНЗИИ

Конференция <i>Развитие европейской статистической системы в свете Восточного Партнерства</i> — направления и стратегия (разраб. <i>Марек Церпял-Волян, Марек Мрочковски</i>)	82
Издательские новости ЦСУ и статистических управлений (ноябрь 2011 г.) (разраб. <i>Алина Свидерска</i>)	85
Информация о социально-экономическом положении страны — ноябрь 2011 г. (разраб. <i>Отдел анализа и сводных разработок, ЦСУ</i>)	88

**Kongres pod Honorowym Patronatem
Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej
Bronisława Komorowskiego**

W roku 2012 przypada jubileusz 100-lecia Polskiego Towarzystwa Statystycznego, organizacji skupiającej przedstawicieli służb statystyki publicznej i środowisk akademickich, samorządu terytorialnego i gospodarczego, jednostek administracji rządowej, zainteresowanych teorią i praktyką badań statystycznych. PTS rozwija działalność naukową w dziedzinie teorii, metodologii i praktyki badań statystycznych oraz podejmuje wszelkie wysiłki w celu upowszechniania wiedzy statystycznej w społeczeństwie. Aktywnie współpracuje z towarzystwami statystycznymi w innych państwach oraz takimi organizacjami, jak: Międzynarodowy Instytut Statystyczny, Bernoulli-Society for Mathematical Statistics and Probability, International Society for Quality of Life Research, International Society for Quality-of-Life Studies czy Międzynarodowa Federacja Towarzystw Klasyfikacyjnych (IFCS).

Doskonałą okazją dla uczczenia 100-letniej historii i bogatej tradycji PTS może stać się Kongres Statystyki Polskiej organizowany w Poznaniu od 18 do 20 kwietnia 2012 r.

Ramowy program Kongresu obejmuje sesje tematyczne, w tym jubileuszową (historyczną), a także sesje poświęcone: metodologii badań statystycznych, statystyce regionalnej, statystyce ludności, statystyce społecznej i gospodarczej, problematyce danych statystycznych, statystyce zdrowia, sportu i turystyki. Zorganizowane zostaną również dwa panele dyskusyjne, koncentrujące się na:

- podstawowych problemach statystyki we współczesnym świecie,
- przyszłości statystyki.

Aktualne informacje o Kongresie będą zamieszczane na stronie internetowej PTS: <http://www.stat.gov.pl/pts>.

W roku poprzedzającym jubileusz „Wiadomości Statystyczne” opublikują cykl artykułów poświęconych powstaniu i historii PTS. Opisane w nich zostaną główne nurty działalności Towarzystwa.

Do naszych Autorów

Szanowni Państwo!

* W „Wiadomościach Statystycznych” publikowane są artykuły poświęcone teorii i praktyce statystycznej, omawiające metody i wyniki badań prowadzonych przez GUS oraz przez inne instytucje w kraju i za granicą, jak również zastosowanie informatyki w statystyce oraz zmiany w systemie zbierania i udostępniania informacji statystycznej. Zamieszczane są też materiały dotyczące zastosowania w kraju metodycznych i klasyfikacyjnych standardów międzynarodowych oraz informacje o działalności organów statystycznych i Polskiego Towarzystwa Statystycznego, a także rozwoju myśli statystycznej i kształceniu statystycznym.

* W artykułach należy podawać ocenę opisywanych zjawisk oraz wnioski i sugestie dotyczące rozwoju badań i analiz statystycznych. Teksty nie mogą być publikowane w innych czasopismach.

* **Artykuł** powinien mieć objętość (łącznie z wykresami, tablicami i literaturą) 10—15 stron maszynopisu (format A4, czcionka 12-punktowa, odstępy półtorej linii między wierszami, marginesy 2,5 cm ze wszystkich stron). Należy go dostarczyć pocztą elektroniczną lub na dyskietce oraz w dwóch egzemplarzach jednostronnego wydruku, bez odrębnych poprawek.

* **Wykresy** (w programach Excel lub Corel; wysokość 195 mm, szerokość 126 mm) powinny być załączone na oddzielnych stronach. W tekście trzeba zaznaczyć miejsce ich włączenia. Prosimy także o przekazywanie danych, na podstawie których powstały wykresy. **Tablice** powinny się znajdować w tekście, zgodnie z treścią artykułu.

* **Przypisy** do tekstu należy umieszczać na dole strony, natomiast **notki bibliograficzne** w tekście — podając autora i rok wydania publikacji w nawiasie, np. (Kowalski, 2002). **Literatura** powinna obejmować wyłącznie pozycje cytowane w tekście i być zamieszczona na końcu artykułu w porządku alfabetycznym według wzoru: Kowalski J. (2002), *Tytuł publikacji*, Wydawnictwo X, Warszawa.

* Konieczne jest dołączenie **streszczenia** artykułu (10—20 wierszy) w języku polskim i, jeżeli jest to możliwe, także w językach angielskim i rosyjskim.

* Nadsyłane artykuły mogą być publikowane dopiero po przyjęciu tekstu przez recenzenta i decyzji Kolegium Redakcyjnego.

* Redakcja zastrzega sobie prawo dokonywania w artykułach zmian tytułów, skrótów i przeredagowania tekstu i tablic, bez naruszenia zasadniczych myśli Autora.

* Artykułów niezamówionych redakcja nie zwraca. Materiał nieprzyjęty do druku może być zwrócony na życzenie Autora.

* Uprzejmie prosimy Autorów o podawanie służbowego i prywatnego adresu wraz z numerami telefonów kontaktowych.

ARTYKUŁY ZAMIESZCZONE W „WIADOMOŚCIACH STATYSTYCZNYCH” WYRAŻAJĄ OPINIE WŁASNE AUTORÓW.

Publikacje z wynikami Powszechnego Spisu Rolnego 2010 i Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2011 przewidziane do wydania w 2012 roku

PSR 2010. CHARAKTERYSTYKA GOSPODARSTW ROLNYCH *(kwiecień)*

Analiza zbiorowości gospodarstw rolnych z uwzględnieniem m.in.: cech użytkowników gospodarstw rolnych, struktury dochodów gospodarstw domowych z użytkownikiem, grup obszarowych użytków rolnych, rodzaju prowadzonej działalności, skali upraw, natężenia chowu, wyposażenia gospodarstw w ciągniki i maszyny rolnicze, zasobów pracy, metod produkcji rolnej, typów rolniczych i wielkości ekonomicznej.

NSP 2011. RAPORT Z WYNIKÓW *(lipiec)*

Podstawowe wyniki Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2011 w następujących obszarach tematycznych: ludność; stan i struktura demograficzno-społeczna; wybrane aspekty charakterystyki ekonomicznej (aktywność zawodowa i bezrobocie); migracje ludności; gospodarstwa domowe i rodziny; zasoby budynkowo-mieszkalniowe.

PSR 2010. PRACUJĄCY W GOSPODARSTWACH ROLNYCH *(październik)*

Prezentacja grupowań gospodarstw rolnych ze szczególnym uwzględnieniem kryteriów, takich jak: wiek i płeć użytkownika oraz członków gospodarstwa domowego, osoba kierująca gospodarstwem rolnym, wykształcenie ogólne i rolnicze osoby kierujące, liczba lat prowadzenia gospodarstwa rolnego przez osobę kierującą, nakłady pracy wyrażone zarówno w pełnozatrudnionych, jak i w liczbie pracujących, wykonywanie działalności innej niż rolnicza, bezpośrednio związanej z gospodarstwem rolnym, przez użytkownika i członków jego rodziny. Ponadto dane dotyczące bieżącej aktywności ekonomicznej osób mieszkających z użytkownikiem gospodarstwa rolnego.

PSR 2010. OBSZARY WIEJSKIE *(październik)*

Analiza różnicowania i stopnia rozwoju gospodarczego oraz poziomu życia na obszarach wiejskich w oparciu o wyniki PSR 2010 i PSR 2002 oraz innych badań statystycznych, w tym szczegółowe informacje na temat: gospodarstw rolnych, użytkowania gruntów i powierzchni zasiewów, liczebności i struktury pogłowia zwierząt gospodarskich, wyposażenia w ciągniki, maszyny i urządzenia rolnicze, zużycia nawozów; wielkości i struktury zasobów pracy, struktury dochodów gospodarstw rolnych z użytkownikiem gospodarstwa rolnego oraz korzystania z programów wsparcia dla rolnictwa i metod produkcji rolniczej (wpływ rolnictwa na środowisko).

NSP 2011. ZAMIESZKANE BUDYNKI *(październik/listopad)*

Charakterystyka zamieszkaných budynków w zakresie: rodzaju i typu budynków (mieszkalne — jednorodzinne, wielomieszkalniowe; niemieszkalne; zbiorowego zakwaterowania), liczby mieszkań oraz ich powierzchni, własności, roku oddania budynku do użytkowania oraz wyposażenia w urządzenia, takie jak: wodociąg, kanalizacja, centralne ogrzewanie oraz gaz z sieci.

NSP 2011. LUDNOŚĆ. STAN I STRUKTURA DEMOGRAFICZNO-SPOŁECZNA *(listopad)*

Informacje o liczbie i strukturze ludności wg płci i wieku oraz stanu cywilnego prawnego. Ponadto informacje o stanie cywilnym faktycznym, w tym o osobach pozostających w związkach partnerskich (nieformalnych) oraz o małżeństwach będących w separacji. Dane o poziomie wykształcenia osób, źródłach utrzymania oraz wybrane informacje o osobach niepełnosprawnych oraz o migracjach ludności, a także dane o obywatelstwie oraz przynależności narodowościowej i wyznaniowej mieszkańców Polski.

NSP 2011. MIGRACJE ZAGRANICZNE LUDNOŚCI *(grudzień)*

Informacje o przemieszczeniach ludności na pobyt stały i czasowy za granicę oraz z zagranicy; migracje krótko- i długookresowe, rozmiary migracji, ich intensywność, kierunki przemieszczeń ludności oraz struktura demograficzno-społeczna osób migrujących.

NSP 2011. AKTYWNOŚĆ EKONOMICZNA LUDNOŚCI POLSKI *(grudzień)*

Charakterystyka ludności w wieku 15 lat i więcej z punktu widzenia sytuacji na rynku pracy: pracujący, bezrobotni i bierni zawodowo oraz podstawowe wskaźniki rynku pracy wg cech społeczno-demograficznych osób (płeć, grupy wieku, poziom wykształcenia). Dodatkowe przekroje uwzględniają: dla pracujących — charakterystykę głównego i dodatkowego miejsca pracy: status zatrudnienia, wykonywany zawód, wymiar czasu pracy, rodzaj działalności zakładu pracy; dla bezrobotnych — długość okresu poszukiwania pracy, charakterystykę ostatniego miejsca pracy i przyczyny bezrobocia; dla biernych zawodowo — przyczyny bierności i charakterystykę ostatniego miejsca pracy.

NSP 2011. MIESZKANIA *(grudzień)*

Charakterystyka mieszkań w zakresie: liczby mieszkań zamieszkaných w podziale na stałe oraz czasowo zamieszkané, własności, powierzchni użytkowej, liczby pokoi oraz izb, wyposażenia w instalacje sanitarno-techniczne, takie jak: wodociąg, gaz z sieci, a także dostępności łazienki, ustępu spłukiwanego wodą bieżącą oraz sposobu ogrzewania mieszkania.